

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ**

Марена Т.В.

**ФІНАНСОВО-КРЕДИТНІ СИСТЕМИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН
НАВЧАЛЬНИЙ ПОСІБНИК**

Маріуполь-2019

УДК 336.77(4/9) (075)
ББК 65.262(2/8)я73

Рекомендовано Вченою радою економіко-правового факультету
Маріупольського державного університету

Рецензенти:

Хаджинов І.В., доктор економічних наук, професор
(Донецький національний університет імені В. Стуса (м. Вінниця));

Рубцова М.Ю., кандидат економічних наук, доцент
(Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені
Тараса Шевченка)

Марена Т.В.

Фінансово-кредитні системи зарубіжних країн: Навчальний посібник /
Т.В. Марена. – Маріуполь: МДУ, 2019. – 154 с.

У навчальному посібнику розглядаються питання еволюції, закономірностей функціонування та сучасного стану грошово-кредитних відносин у зарубіжних країнах. Висвітлено досвід організації та регулювання грошових, кредитних та банківських систем у розвинутих країнах світу; охарактеризовано сучасні інструменти грошово-кредитної політики відповідних країн. Визначено спільні риси грошових та банківсько-кредитних систем країн, що розвиваються; окреслено проблеми розвитку грошово-кредитних відносин у зазначеній групі країн та визначено напрями їх розв'язання. Охарактеризовано напрями реформування та перспективи розвитку світової грошово-валютної системи.

Рекомендується студентам економічних спеціальностей.

© Марена Т.В., 2019

© Маріуполь, МДУ, 2019

ЗМІСТ

Передмова.....	4
РОЗДІЛ 1. ГРОШОВІ СИСТЕМИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	6
Тема 1. Сутність і елементи грошових систем	6
Тема 2. Етапи розвитку грошових систем	13
Тема 3. Грошові системи розвинутих країн	41
Тема 4. Грошові системи країн, що розвиваються	65
Практичні завдання та проблемні ситуації до розділу 1.....	87
РОЗДІЛ 2. КРЕДИТНІ СИСТЕМИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН.....	89
Тема 5. Фінансово-кредитна система. Еволюція кредитних систем	89
Тема 6. Кредитні та банківські системи розвинутих країн	106
Тема 7. Кредитні та банківські системи країн, що розвиваються	126
Тема 8. Грошово-кредитне регулювання у зарубіжних країнах	131
Практичні завдання та проблемні ситуації до розділу 2.....	140
Тестові завдання для самоконтролю.....	142
Список використаної та рекомендованої літератури	152
Корисні посилання.....	154

ПЕРЕДМОВА

Фінансово-кредитна система виступає важливою складовою економічної системи країни. Дієздатна грошово-кредитна система сприяє ефективному використанню ресурсів, стійкому зростанню виробництва, його збалансованості. Деформована фінансово-кредитна система може стати головною причиною розбалансованості виробничого процесу, різких коливань рівня цін і зайнятості, недовикористання основних фондів, інших негативних явищ.

Фінансово-кредитні системи різних країн мають суттєві відмінності у організації, рівні розвитку та особливостях регулювання. Разом з тим, в умовах глобалізації у функціонуванні грошових та кредитних систем країн світу існують спільні закономірності та виникають схожі проблеми. У зв'язку з цим, з метою формування повноцінної національної фінансово-кредитної системи в Україні та врахування відповідних умов фінансового середовища країн-партнерів при здійсненні зовнішньоекономічної діяльності виникає необхідність вивчення еволюції, закономірностей функціонування та сучасного стану фінансово-кредитних відносин у зарубіжних країнах, досвіду організації та регулювання грошових, кредитних та банківських систем у розвинутих країн світу та країнах, що розвиваються.

Метою вивчення навчальної дисципліни «Фінансово-кредитні системи зарубіжних країн» є формування системи теоретичних знань з організації та функціонування грошово-кредитних систем; формування методологічної бази, необхідної для оволодіння практикою використання грошово-кредитних інструментів в різних країнах; розвиток уміння оцінювати й аналізувати стан грошових, кредитних та банківських систем зарубіжних країн; вивчення зарубіжного досвіду регулювання грошово-кредитних відносин.

Задачі курсу: вивчити структуру та організацію грошової та кредитної систем; розглянути закономірності та специфіку функціонування грошово-кредитних систем в розвинутих країнах і країнах, що розвиваються; визначити напрями реформування та перспективи розвитку світової грошово-валютної системи; проаналізувати інструменти та напрями грошово-кредитного регулювання в країнах світу.

Предметом курсу виступають фінансово-кредитні відносини в ринковій економіці; еволюція, закономірності функціонування та сучасний стан грошово-кредитних систем в країнах світу.

В результаті вивчення дисципліни студенти повинні *знати*: особливості побудови грошових систем, базові положення функціонування кредитно-банківських відносин в країнах з різними типами соціально-економічних систем. Студенти повинні *вміти*: аналізувати стан фінансово-кредитних систем зарубіжних країн; оцінювати ефективність інструментів грошово-кредитної політики центральних банків зарубіжних країн.

Навчальний посібник побудовано згідно з програмою навчальної дисципліни «Фінансово-кредитні системи зарубіжних країн», яка входить до блоку варіативних дисциплін професійної підготовки, передбачених освітньо-

професійними програмами підготовки бакалаврів за спеціальностями 051 «Економіка» та 292 «Міжнародні економічні відносини» у Маріупольському державному університеті. Відповідно до зазначених освітньо-професійних програм, вивчення дисципліни сприяє досягненню наступних програмних результатів навчання:

- виявляти здатність оцінювати вплив макроекономічного середовища на функціонування міжнародного бізнесу;

- демонструвати знання закономірностей та тенденцій розвитку національної та глобальної економіки, інтеграційних процесів, особливостей їх впливу на міжнародну економічну діяльність підприємства.

Структура побудови навчального посібника визначається двома логічно взаємопов'язаними розділами (змістовими модулями):

- грошові системи зарубіжних країн;
- кредитні системи зарубіжних країн.

Навчальна дисципліна вивчається після вивчення нормативних дисциплін професійної підготовки «Основи економічної теорії», «Гроші та кредит», «Макроекономіка», «Міжнародні економічні відносини» та передуює дисципліні «Міжнародні фінанси».

Навчальний посібник розраховано на викладачів, аспірантів та студентів економічних спеціальностей закладів вищої освіти, наукових співробітників, спеціалістів-практиків та усіх, хто цікавиться проблемами розвитку грошово-кредитних відносин.

РОЗДІЛ 1. ГРОШОВІ СИСТЕМИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

ТЕМА 1

СУТНІСТЬ І ЕЛЕМЕНТИ ГРОШОВИХ СИСТЕМ

- 1. Сутність та походження грошової системи.**
- 2. Елементи національної грошової системи.**

Мета: з'ясування передумов формування національних грошових систем та особливостей їх сучасної побудови.

Ключові слова: грошовий обіг; грошова система; грошова одиниця; масштаб цін; сеньйораж; фідучіарна емісія; готівкові та безготівкові гроші.

1. Сутність та походження грошової системи.

Грошова система виступає важливим сегментом економічної системи країни, оскільки грошам належить визначальне місце в ринковій економіці. Вони виступають як її судинна система, що забезпечує обіг доходів і витрат суб'єктів ринку. Дієздатна грошово-кредитна система сприяє ефективному використанню ресурсів, стійкому зростанню виробництва, його збалансованості. Деформована грошова система може стати головною причиною розбалансованості виробничого процесу, різких коливань рівня цін і зайнятості, недовикористання основних фондів, інших негативних явищ.

Безперервний рух товарів та послуг, що відбувається в економіці, опосередковується відповідним рухом грошей.

Грошовий обіг представляє собою рух грошей у процесі виконання їх функцій. При цьому рух грошей здійснюється між домогосподарствами, підприємницьким сектором і державою. До початку руху гроші концентруються у зазначених суб'єктів, потім виникає потреба в грошах у будь-якого суб'єкта, і гроші починають свій обіг.

Грошовий обіг також розглядається як сукупність всіх грошових платежів та розрахунків, що обслуговують відносини еквівалентного обміну.

Грошовий обіг відбувається у двох формах: готівковій та безготівковій.

Готівкові гроші виконують функції засобу платежу і засобу обігу і використовуються для кругообігу товарів і послуг, для розрахунків з виплати заробітної платні, допомоги, пенсій, при оплаті комунальних послуг, при виплаті доходів з цінних паперів тощо. Емісію готівки в обіг, її вилучення і заміну на нові зразки здійснює центральний банк.

До видів готівкових грошей належать банкноти та монети. Готівковий обіг здійснюється і за допомогою інших видів грошей (кредитних інструментів): векселів, чеків, кредитних карток, банківських векселів.

У сфері готівкового обороту гроші рухаються поза банками, безпосередньо обслуговуючи відносини економічних суб'єктів. Отже, на

оборот цих грошей можуть впливати лише прямі його суб'єкти, що дає можливість їм найповніше реалізувати свої відносини в тому вигляді, як вони самі їх визначили.

Безготівкові гроші представляють собою записи на рахунках у банках, державні цінні папери, депозитні сертифікати. Безготівковий обіг також обслуговується різними кредитними інструментами.

В залежності від економічного змісту операції виокремлюють наступні групи безготівкового обігу: за товарними операціями (безготівкові розрахунки за товари і послуги) і за фінансовими зобов'язаннями (платежі до бюджету та позабюджетних фондів, погашення позик, сплата відсотків за кредит).

У сфері безготівкового обороту гроші рухаються по рахунках у банках, не виходячи за межі банківської системи. Це створює можливість контролювати його, а отже впливати на відносини відповідних економічних суб'єктів не тільки їм самим, а й третім особам – банкам та органам державного управління. Визначаючи законодавчо права та обов'язки їх щодо здійснення такого контролю, держава може впливати на весь безготівковий грошовий оборот, а відтак і на процес суспільного відтворення в цілому.

Взаємозв'язок між готівковим і безготівковим обігом полягає в тому, що гроші постійно переходять з однієї сфери обігу в іншу.

Суб'єктами обороту грошей є всі юридичні та фізичні особи, які беруть участь у виробництві, розподілі, обміні та споживанні валового внутрішнього продукту. Це всі підприємства, усі державні, громадські, комерційні установи та організації, банки та інші фінансово-кредитні установи, все населення, що самостійно одержує та витрачає грошові кошти. Усі вони на певних підставах одержують грошові доходи, витрачають чи зберігають їх і цим впливають на економічні процеси та стають економічними суб'єктами суспільства.

Грошовий обіг з'явився одночасно з появою грошей, тобто в період розпаду первісного суспільства. В умовах рабовласницького та феодалного суспільства розширенню грошового обігу заважало переважаюче натуральне господарство і обмеженість товарних зв'язків. Значний розвиток грошовий обіг отримав при капіталізмі, коли сформувалися національні та світові товарні ринки (16-17 ст.), хоча окремі їх елементи з'явилися значно раніше.

Саме в той час грошовий обіг формується в грошову систему. Це було обумовлено тим, що в період затвердження капіталізму виникла об'єктивна необхідність зведення різних елементів грошового обігу в систему для побудови єдиної, стабільної та еластичної грошової системи. Національна буржуазія для успішного ведення торговельних операцій була зацікавлена в єдиній грошовій одиниці зі стабільним масштабом цін. Із розвитком капіталізму та його кредитної системи з'являються банкноти. Для обслуговування дрібного товарообігу та розміну повноцінних монет і банкнот виникла потреба в розмінних монетах. Усе це потребувало впорядкування грошового обігу, регулювання його законодавчими нормами. Буржуазна держава була саме тим органом, який міг забезпечити таке регулювання.

Грошова система – це форма організації грошового обігу в країні, що склалася історично та закріплена національним законодавством.

Національне законодавство визначає основні принципи, правила, нормативи та інші вимоги, що регламентують відносини між суб'єктами грошового обороту. Враховуючи надзвичайно важливу роль грошових відносин в економічному житті суспільства, в усіх країнах, незалежно від їх устрою, формування грошових систем здійснюють центральні органи влади. Місцеві органи влади, навіть у країнах з федеративним устроєм, по суті усунені не тільки від формування грошових систем, а й від контролю за функціонуванням їх окремих елементів.

За сферою охоплення економічних відносин грошова система – явище надзвичайно широке, адекватне всьому грошовому обороту. Усі грошові потоки, незалежно від сфери економіки, яку вони обслуговують, та форми, в якій здійснюються, є об'єктами регулятивного впливу грошової системи.

З огляду на те, що організація грошового обороту здійснюється за участі банків, а забезпечення нормального функціонування кредитних грошей є одним з основних завдань банківської системи, грошова система формується і функціонує на базі банківської системи і може розглядатися як складова останньої. Тому в багатьох країнах правові норми, що формують грошову систему, визначаються безпосередньо в банківському законодавстві, насамперед у законах, що регламентують діяльність центральних банків. Більше того, відповідно до цих законів центральним банкам надаються широкі повноваження з регулювання грошового обороту. Тому є всі підстави вважати центральний банк інституційним центром грошової системи. Йому належить вирішальна роль у забезпеченні ефективного функціонування грошової системи країни.

Під впливом історичних особливостей формування та розвитку товарно-грошових відносин, національних традицій грошові системи в кожній країні мають певні особливості. Разом з тим у грошових системах різних країн є багато спільного. Це виявляється насамперед у однотипності методів регулювання грошових потоків та маси грошей в обігу, ідентичності інструментів регулювання грошового ринку тощо. Ця спільність деяких рис грошових систем різних країн зумовлена однотипністю їх економічних систем, побудованих на ринкових засадах. Коли економічний розвиток забезпечив достатні умови для демонетизації золота, країни з ринковою економікою досить одностайно відмовилися від системи золотого монометалізму і запровадили грошові системи, що базуються на кредитних грошах. Нині ці країни так само запроваджують у своїх грошових системах обіг електронних грошей на основі сучасних електронних технологій.

Грошова система забезпечує правову та організаційну базу для розроблення та реалізації грошово-кредитної політики в країні. З цього погляду її можна розглядати як продукт функціонування грошової системи. Тому успішна реалізація цілей монетарної політики є одночасно свідченням ефективного функціонування грошової системи. І навпаки, не можна вважати

ефективною грошову систему, якщо в країні проводиться не досить виважена монетарна політика, що не забезпечує надійного регулювання грошової маси і належної стабільності грошей.

2. Елементи національної грошової системи.

Склад елементів грошової системи визначається законодавством кожної країни.

Спільними для грошових систем всіх країн є наступні *елементи*:

- ✓ Грошова одиниця;
- ✓ Масштаб цін;
- ✓ Види грошових знаків;
- ✓ Порядок готівкового та безготівкового обігу;
- ✓ Порядок емісії;
- ✓ Державні органи, що здійснюють грошово-кредитне та валютне регулювання.

Іноді до складу грошової системи країни відносять елементи національної валютної системи. Проте, зважаючи на те, що валютна система є відносно відокремленою підсистемою економіки, має специфічні особливості функціонування та регулювання, частіше її розглядають як самостійну ланку національного господарства.

Грошова одиниця – це встановлений в законодавчому порядку грошовий знак, що слугує для виміру та виразу цін всіх товарів та послуг.

Як правило, грошова одиниця ділиться на дрібні, пропорційні частини. В більшості країн діє десяткова система ділення (1 долар США містить 100 центів, 1 британський фунт стерлінгів – 100 пенсів тощо). Назви багатьох грошових одиниць відбивають історичні особливості розвитку відповідних країн. Так, назва грошової одиниці США – долар – походить від слова «талер» - назви старовинної срібної монети, яку в середньовіччі карбували в Чехії. Назва англійської валюти – фунта стерлінгів – спочатку відповідала ваговому вмісту грошової одиниці, тобто монету карбували з фунту срібла.

Грошова одиниця є рахунковою одиницею, тобто масштабом цін всіх товарів.

Масштаб цін – це технічна функція грошей, спосіб вираження вартості товарів в грошових одиницях.

При системі металевого обігу масштаб цін представляв собою вагову кількість грошового металу, що була прийнята в країні за грошову одиницю і слугувала для виміру цін всіх інших товарів. Коли розпочалося карбування монет, масштаб цін співпадав з їх ваговим вмістом. Це знайшло відображення в назві деяких грошових одиниць. Повноцінні монети, реальний вміст яких відповідав їх номінальній вартості, використовувалися в обігу довгий час. З

другої половини 19 ст. ситуація змінилася. Поступово в процесі розвитку грошових відносин масштаб цін почав відокремлюватися від безпосереднього вагового вмісту. Це було обумовлено зносом та псуванням монет, зменшенням їх вагового вмісту державними органами, переходом від менш цінних до більш цінних металів. З'явилися розмінні монети, номінальна вартість яких набагато перевищувала їх вагову вартість. Емісія таких монет стала прибутковою справою. Прибуток, що отримувався на різниці між номінальною вартістю грошей та витратами на їх емісію, отримав назву *сеньйораж*. Сеньйораж привласнювався центральними банками, що здійснювали емісію.

З появою розмінних на золото паперових грошей масштаб цін зберігає своє функціональне призначення. Після скасування золотого паритету у 1976 р. офіційний масштаб цін замінений на фактичний, який формується в різних країнах стихійно в процесі ринкового обміну шляхом співвідношення вартості товарів через посередництво ціни.

Про наявність масштабу цін свідчать істотні відмінності в рівнях цін на одні й ті самі товари, виражені в грошових одиницях різних країн. Це є прямим свідченням того, що ціни визначені в різних масштабах, тобто в грошових одиницях різної величини. Більше того, ціни в одній і тій самій грошовій одиниці можуть істотно змінюватися, якщо остання знецінюється, тобто зменшується її величина як масштаб цін.

Для держави не вигідно мати дрібний масштаб цін, за якого ціни товарів визначаються великими сумами грошей з великою кількістю нулів. Тому іноді проводяться формальні грошові реформи, пов'язані зі збільшенням масштабу цін – деномінацією.

Види грошових знаків – це гроші, що є законними платіжними засобами (кредитні гроші – банкноти, розмінна монета – білонна, казначейські білети).

В розвинутих країнах зазвичай казначейські білети не випускаються або випускаються в обмеженій кількості. В країнах, що розвиваються, вони мають достатньо широкий обіг.

Суттєва відмінність між банкнотами і казначейськими білетами полягає у різних механізмах їх емісії – порядку випуску в обіг та вилучення з обігу. Емісія казначейських білетів використовується безпосередньо для покриття бюджетних витрат і допускається, як правило, в умовах кризи державних фінансів. Щоб зняти будь-які перепони щодо своєчасного та повного покриття бюджетних витрат, емісійне право надається безпосередньо державному казначейству, яке вільно використовує це право в межах затвердженого бюджетного дефіциту. У цьому полягає перевага механізму казначейської емісії. Проте за цією її перевагою криється загроза для всієї грошової системи. По-перше, вільне розпорядження емісійним доходом провокує урядові структури на нарощування бюджетних витрат. По-друге, казначейська емісія не має в собі передумов для вилучення з обігу випущених грошових знаків, оскільки бюджетні витрати здійснюються безповоротно і нееквівалентно. Тому така емісія рано чи пізно неминуче призводить до гіперінфляції.

Особливе місце в грошовій готівці займає розмінна монета. За характером емісії вона звичайно належить до того самого виду грошових знаків, що й основна валюта. Вона відіграє допоміжну роль відносно основної валюти – забезпечує платежі на суми, менші від розміру прийнятої в країні грошової одиниці. Якщо величина грошової одиниці дуже мала, то потреба в розмінній монеті знижується чи взагалі відпадає.

Органи державного контролю стежать за тим, щоб не допустити використання грошових сурогатів чи фальшивих грошових знаків. Забороняється також використання у межах країни іноземних грошових знаків як платіжних засобів, оскільки це ускладнює забезпечення національних грошей.

Крім видів грошових знаків, законодавство держави визначає також їх купюрність. Правильно встановлена розмірність номіналів банкнот та розмінної монети насамперед створює значні зручності учасникам платіжного обороту. Водночас висока частка великих купюр забезпечує економію на друкуванні грошових знаків. Проте наявність великих купюр робить готівку вразливішою для фальшування, зручнішою для обслуговування незаконних, тіньових операцій. Якраз з цієї причини держави уникають випуску купюр надто великих номіналів.

Порядок готівкового та безготівкового обігу. В сучасних умовах основним компонентом грошової маси є не готівкові, а безготівкові гроші, тобто залишки на рахунках в банках. Тому важливою є регламентація безготівкового обігу, яка охоплює визначення сфер готівкових та безготівкових розрахунків, форм розрахунків, порядку платежу. В країнах, що розвиваються, де в структурі грошової маси питома вага готівки є значною, регламентація готівкового обігу є обов'язковою.

Сучасні банківські технології відкрили можливість надати частині грошової маси депозитну форму й обслуговувати грошовий оборот переважно у формі безготівкових розрахунків. Тому в грошових системах все більшого значення набуває державне регулювання безготівкового грошового обороту. Безготівковий оборот грошей здійснюється по банківських рахунках і не виходить за межі банківської системи. Це полегшує регулювання і контроль за законністю платіжних операцій, створює сприятливі умови для захисту загальносуспільних інтересів та інтересів учасників грошового обороту.

Разом з тим депозитна форма не захищає гроші від знецінення. Адже безпосередньо відповідальність за забезпечення депозитних грошей несе той банк, в якому відкриті рахунки. А банки мають схильність до банкрутства, що призводить до повної чи часткової втрати вкладниками своїх коштів. Навіть у розвинутих країнах щорічно банкрутують десятки банків, не кажучи вже про молоді країни, в яких банківські системи тільки формуються.

З іншого боку, з огляду на те, що готівка обертається поза банками, це робить її дуже зручною для обслуговування незаконних операцій. Грошові знаки піддаються також підробці. Фальсифікація готівкових знаків сьогодні загрожує багатьом валютам світу. Зважаючи на це, держави не обмежуються технічними заходами щодо посилення захисту купюр від підробки чи боротьби

з фальшивомонетниками, а вдаються до регламентації і контролю операцій з готівкою. Хоч ці заходи певною мірою обмежують право власності особи на її грошові кошти, законодавство змушене йти на такі обмеження.

Порядок емісії – це законодавчо встановлений порядок випуску та обігу грошових знаків.

Емісійні операції в державі здійснюють:

1) Центральний (емісійний) банк, що має монопольне право випуску банківських білетів;

2) в деяких країнах – Казначейство (державний виконавчий орган), що випускає дрібнокупюрні паперові грошові знаки – казначейські білети – і монети, виготовлені з дешевих видів металу.

Шляхи емісії банкнот центральним банком:

- надання кредитів кредитним установам в формі переобліку комерційних векселів;
- кредитування скарбниці під забезпечення державних цінних паперів;
- випуск банкнот шляхом їх обміну на іноземну валюту.

Державні органи, що здійснюють грошово-кредитне та валютне регулювання. В більшості країн державним органом, що здійснює грошово-кредитне та валютне регулювання, є центральний банк. В деяких країнах окремі питання грошового обігу регулює державне казначейство.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ТЕМИ 1

1. Визначити сутність та структуру грошового обігу.
2. Охарактеризувати еволюцію грошових відносин.
3. Розкрити передумови формування та призначення грошової системи.
4. Назвати головні структурні елементи національної грошової системи.
5. Пояснити, як розглядається масштаб цін при системах металевого та паперово-кредитного обігу.
6. Охарактеризувати види грошей у обігу.
7. Назвати та визначити функції державних органів, які забезпечують грошву емісію та здійснюють грошово-кредитне регулювання.

ТЕМА 2 ЕТАПИ РОЗВИТКУ ГРОШОВИХ СИСТЕМ

1. Системи металевого обігу.
2. Система паперово-кредитного обігу.
3. Напрями реформування світової валютно-грошової системи.
4. Перспективи розвитку регіональної валютної інтеграції та створення валютних союзів.

Мета: вивчення еволюції грошових відносин та типів грошових систем.

Ключові слова: монометалізм; біметалізм; закон Грешема; золотий стандарт; тезаврація; система паперово-кредитного обігу.

1. Системи металевого обігу.

Розвиток грошових систем країн світу відбувався водночас з еволюцією товарного господарства та властивих йому економічних відносин. Грошові системи набували того чи іншого виду залежно від форми, в якій функціонують гроші – як товар (загальний еквівалент) або як знаки вартості.

Історія грошового матеріалу свідчить про те, що в його структурі виділяються два основні типи грошей: металеві (золоті, срібні) і паперово-кредитні. Звідси в основі еволюції грошового матеріалу лежить зміна в співвідношенні між цими типами грошей в процесі «суперництва» між ними за провідну роль у валютній системі, в ринковій економіці. В результаті цього суперництва відбувається деметалізація грошей. Оскільки ж до недавнього часу головною формою грошей було золото, остільки найбільш сутнісна зміна в грошовому матеріалі, а значить у валютній системі в цілому, проявилася в поступовій демонетизації золота, тобто у втраті золотом функцій грошей, функцій загального вартісного еквіваленту.

В залежності від виду грошей виокремлюють грошові системи *металевого та паперово-кредитного обігу*. При системі металевого обігу грошовий метал безпосередньо перебуває в обігу та виконує всі функції грошей, а банкноти залишаються розмінними на метал. За системи паперово-кредитного обігу в обігу перебувають лише нерозмінні на грошовий метал знаки грошей – казначейські білети або банкноти (рис. 2.1).

Система металевого обігу базується на дійсних грошах (срібло, золото), що виконують усі функції, а банкноти, що знаходяться в обігу, безперешкодно обмінюються на всі інші гроші. Вважається, що перші металеві монети з'явилися в Китаї та країнах Близького Сходу у 8-7 ст. до н.е. В основному, це були мідні монети. Близько 4 тисяч років тому в Ассирії почали карбувати монети із золота.

Металеві гроші були в обігу і на території Київської Русі. Однією з перших карбованих монет була гривня – зливоч срібла вагою 200 грам. Але такі гроші були дуже важкими та іноді занадто великими як одиниця міри вартості.

Тому починаючи з 13-14 ст. в Новгороді входить в обіг рубль, який отримували, перерубавши гривню навпіл. За Петра I почалося карбування золотої монети.

Рис. 2.1. Типи грошових систем.

Металеві грошові системи історично виступали у формах біметалізму та монометалізму. В епоху первісного накопичення капіталу (XVI - XVIII ст.) грошові системи, як правило, базувалися на біметалізмі, що виник ще за часів феодалізму.

Для багатьох країн було характерне використання системи *біметалевого обігу* – одночасної (паралельної) емісії золотих і срібних монет.

Історично першим різновидом біметалізму була система паралельної валюти, за якою співвідношення між золотими та срібними монетами встановлювалося на ринку стихійно, тобто при здійсненні платежів золоті та срібні монети приймалися відповідно до ринкової вартості золота та срібла. Це створювало деякі труднощі, що були пов'язані з існуванням на ринках двох загальних еквівалентів, а значить – двох мір вартості, двох систем цін. Ситуація ускладнювалася постійною зміною співвідношення між золотом та сріблом за вартістю. Щоб спростити ситуацію, держава встановлювала у законодавчому порядку обов'язкове вартісне співвідношення між двома металами, що оберталося на рівних засадах за їх відкритого карбування. Такий різновид біметалізму дістав назву «система подвійної валюти». У цьому випадку

державою встановлювалися фіксовані пропорції між їх номінальними вартостями. Але встановлене фіксоване вартісне співвідношення часто не збігалось з реальним ринковим. Це було пов'язано із нерівномірністю зростання продуктивності праці при видобутку золота та срібла та призводило до того, що вартість одного грошового металу завищувалася, а іншого – занижувалася.

Паралельний обіг золотих і срібних монет породжував ряд труднощів. Так, при біметалевій системі гроші, вартість яких на ринку цінних металів нижча їх номінальної вартості, витісняють ті грошові одиниці, які коштують дорожче своєї офіційної ціни. Суть цього явища англійська банкір Т. Грешем відбив в законі, зміст якого виражено формулою: «Погані гроші витісняють з обігу хороші».

Різновидом біметалізму була так звана система «кульгаючої» валюти, за якої один з видів монет карбується у закритому порядку. Прикладом є французька грошова система, коли у 1873 р. було заборонено вільне карбування срібла, але за 5-франковими срібними монетами залишилася необмежена сила законного платіжного засобу. Це була спроба врятувати біметалізм.

Однак біметалізм не відповідав потребам розвинутого ринкового господарства, бо використання як міри вартості двох металів суперечило суті цієї функції грошей. Загальною мірою вартості може бути лише один метал. Із розвитком капіталізму місце повноцінних грошей в обігу все частіше займали кредитні гроші та безготівкові розрахунки. Система біметалевого обігу існувала в 16-18 ст., а в ряді країн Західної Європи діяла в 19 ст. Розвиток капіталізму, що вимагає єдиного загального еквівалента, зумовив перехід до монометалізму.

Монометалізм – грошова система, при якій один метал слугує загальним еквівалентом.

Відповідно в країнах існував або срібний, або золотий монометалізм. Срібний монометалізм існував у Нідерландах (середина 19 ст.), Росії (середина 19 ст.), Індії (2-га половина 19 ст.), Китаї (до 1935 р.).

У міру розвитку капіталістичного господарства срібний монометалізм поступається золотому. Англія першою перейшла до золотого монометалізму наприкінці XVIII ст. – на початку XIX ст. В останній третині XIX ст. з'явилися умови для широкого запровадження золотої валюти. Завдяки своїй портативності (більш висока вартість та значно менша вага, ніж у срібних монетах) золоті монети були придатнішими для обігу.

Отже, в кінці 19 ст. в багатьох розвинених країнах на зміну біметалізму та срібному монометалізму прийшов золотий монометалізм, який існував в наступних формах:

- золотомонетний стандарт (передбачав вільне карбування монет, безперешкодний обмін банкнот на золото);
- золотозливковий стандарт (банкноти обмінювалися на золоті зливки);
- золотодевізний стандарт (банкноти обмінювалися на девізи, розмінні на золото).

Період виникнення *системи золотого стандарту* – XIX – початок XX століття, коли центральну роль в міжнародній валютно-кредитній системі грало золото. Початок створення системи золотого стандарту був покладений Банком Англії в 1821 р. Офіційне визнання система золотого стандарту отримала на конференції в Парижі в 1867 р. Сутність золотого стандарту полягає в тому, що основу грошового обігу складає золото, яке виконує роль загального еквівалента. Це одна з форм монометалізму, а саме золотий монометалізм.

Система золотого стандарту базувалась на наступних головних принципах:

- золото виконує у світовому масштабі всі функції грошей, тобто служить мірою вартості, засобом обігу, платежу і накопичення, тобто золоті монети є головною формою грошей;

- національні валюти країн у вигляді різних форм і видів грошей (металеві, паперові, кредитні) грають функціонально підлеглу роль і розмінюються на золото за номіналом. Розмін здійснюють як приватні комерційні банки, що завжди мають в своєму розпорядженні певний резерв золотих монет, так і центральні банки, що зберігали національні запаси золота;

- золотий вміст кожної грошової одиниці встановлюється законодавчо і підтримується державою;

- існує вільна взаємна конвертація валют на основі золотого паритету, тобто співвідношення вагового вмісту в них чистого золота. Наприклад, золотий зміст англійського фунта стерлінгів складав 7,323 г (близько 1/4 унції) чистого золота, а долара - 1,505 г (близько 1/20 унції). Звідси, золотий паритет фунта стерлінгів в доларах складав 4,87. Золотий паритет обумовлює стійкі валютні курси, які відхиляються від валютних паритетів в дуже вузьких межах;

- здійснюється вільна, або відкрита чеканка золотих монет, тобто кожен має право представити на державний монетний двір метал в зливках для перекарбовування його в монети. До інших монет застосовується закрита чеканка;

- можливе вільне ввезення і вивіз золота; золото постійно пересувається між країнами. Проте, переважна частина міжнародних розрахунків проводиться безготівковим способом (шляхом переказу валюти між банками). Золото використовувалося лише в крайніх випадках, як останній засіб погашення дефіциту платіжного балансу.

Золотий стандарт існував у формі золотомонетного, золотозливкового і золотодевізного стандартів.

Золотомонетний стандарт передбачав здійснення вільного (відкритого) карбування золотих монет і вільний обмін паперових грошей (банкнот) на золото. Відкрите карбування монет означало, що кожна особа, яка мала запаси золота, могла представити на державний монетний двір метал в зливках і замовити виготовлення певної кількості монет. При системі золотозливкового стандарту карбування монет стало закритим, однак банкноти продовжували вільно обмінюватися на золото. За системи золотодевізного стандарту поряд із золотом в обігу знаходилися девізи (платіжні засоби в іноземній валюті). Банкноти повинні були обмінюватися на девізи, а девізи – на золото.

В період дії золотого стандарту золото знаходилося в обігу у вигляді карбованих монет як на зовнішньому, так і на внутрішніх ринках, що забезпечувало фактичну тотожність національної грошової та валютної систем. Різниця між ними полягала в тому, що на світовому ринку золото як засіб платежу приймалося на вагу. Країни, які дотримувалися золотого стандарту, повинні були забезпечувати жорстке співвідношення між наявними запасами золота і кількістю грошей в обігу, а також вільну міграція золота – його експорт та імпорт. Завдяки такій міграції золота покривалося пасивне сальдо платіжних балансів, чим забезпечувалася відповідна стабільність в системі валютних відносин.

Система золотого стандарту грала важливу роль в процесі розвитку міжнародних торгових відносин, інтернаціоналізації виробництва і мала наступні переваги:

- система забезпечувала грошам повну конвертованість;
- система забезпечувала відсутність різких коливань валютних курсів. Це пояснюється тим, що система золотого стандарту вимагала від кожної країни-учасниці обмінювати свою національну валюту на золото за фіксованим курсом;

- система сприяла підвищенню стійкості купівельної спроможності грошей, забезпечувала низьку інфляцію. Оскільки золото – метал достатньо рідкісний, то доволіно збільшити його кількість, що знаходиться у розпорядженні банків і уряду, непросто. Тому неможливо було вільно збільшувати масштаби грошового обігу, тобто випускати в обіг додаткові паперові гроші. Це означає, що при реальному золотому стандарті інфляція була вельми незначною;

- володіючи єдиною, загальновизнаною міжнародною (світовою) валютою, золотий стандарт сприяє зближенню національних економік, формуванню світового господарства, швидкому розвитку світогосподарських зв'язків, міжнародної торгівлі, міжнародного руху капіталів;

- золотий стандарт сприяв автоматичному врівноваженню платіжних балансів окремих країн.

У той же час система золотого стандарту мала значні недоліки:

- у цій системі існує жорсткий взаємозв'язок між обміном грошової маси, що звертається в світовій економіці, і обсягами здобичі і виробництва золота. Відкриття нових родовищ золота і зростання його здобичі приводили до світової інфляції, а відставання виробництва золота від зростання реального виробництва і торгівлі вело до дефіциту наявних грошових коштів;

- в умовах золотого стандарту суттєво обмежувалася можливість проведення окремими державами самостійної національної грошово-кредитної політики, спрямовану на вирішення внутрішніх економічних проблем;

- золотий стандарт не забезпечував рівноваги поточних платежів багатьох країн. Якщо європейські промислово розвинені країни мали поточне позитивне сальдо, решта країн відчувала гострий структурний дефіцит;

- ця валютна система була далеко не нейтральною, їй була властива до певної міри регіональна обмеженість: вона надавала значні переваги одним країнам і призводила до значних збитків в інших країнах.

У довгостроковому періоді причини, що зумовили крах золотого стандарту і неминучість переходу до іншої форми валютної системи, можна розділити на три категорії. Перша категорія причин – нові явища і процеси в ринковій економіці розвинених країн, що відбувалися з початку ХХ ст., а саме: наростаючі темпи і масштаби виробництва; ускладнення структури капіталістичного господарства (виникнення нових галузей виробництва, поглиблення спеціалізації і кооперації в промисловості); зміни в інституційно-організаційній структурі, зокрема, зростання ролі великих корпорацій і банків, які зосереджували в своїх руках все більшу частину господарського потенціалу.

Все це вимагало значно більше, ніж раніше, засобів обігу і платежу, вимагало додаткової емісії кредитно-паперових грошових коштів. Але цей додатковий випуск обмежувався золотими запасами, кількістю золотих монет, необхідних для вільної конверсії паперових грошей.

Друга категорія причин пов'язана із зростаючим ступенем інтернаціоналізації господарських зв'язків (розширення масштабів зовнішньої торгівлі, збільшення експортно-імпоротної квоти ВВП, наростаючі міжнародні переміщення капіталів). Це вимагало нових ліквідних платіжних засобів, у тому разі іноземних паперових грошей, векселів і інших фінансових інструментів. Проблема посилювалася далеко нерівномірним розподілом золотих резервів між країнами.

Третя категорія причин розпаду золотого стандарту пов'язана з важливими соціально-політичними подіями в світовій спільноті в другому і третьому десятиліттях ХХ століття, з нестабільністю в світовій економіці і міжнародних відносинах, загостренням соціально-економічних і політичних суперечностей, боротьбою за ринки збуту і нові території.

Все це також вимагало величезних фінансових ресурсів, певного коректування системи регулювання, нової системи господарського механізму, зокрема активнішої участі держави в господарському житті. У ринковій економіці така участь, тобто державне регулювання економіки, можлива лише за допомогою державної кредитно-грошової, валютної, податкової, зовнішньоторговельної політики. Але для цього необхідно усунути золотий стандарт, що істотно обмежує свободу урядових інститутів у валютно-фінансовій сфері.

Після першої світової війни був встановлений *золотодевізний стандарт*, заснований на золоті і провідних валютах, конвертованих в золото. Платіжні засоби в іноземній валюті, призначені для міжнародних розрахунків, стали називати девізами. Друга світова валютна система була юридично оформлена міждержавною угодою, досягнутою на Генуезькій міжнародній конференції в 1922 р.

Принципи Генуезької валютної системи зводилися до наступного:

- головними засобами розрахунків були золото і девізи – іноземні валюти;

- золоті паритети зберігалися, однак конверсія валют в золото могла здійснюватися й непрямо, через іноземні валюти, що дозволяло економити золото державами, які збідніли після першої світової війни; однак і після підписання Генуезької угоди грошові системи тридцяти країн Заходу продовжували функціонувати в режимі золотого стандарту;

- було відновлено режим валютних курсів, що вільно коливаються;

- валютне регулювання здійснювалося у формі активної валютної політики, міжнародних конференцій, нарад.

Характерною рисою Генуезької валютної системи було утворення валютних блоків на базі національних валютних систем провідних країн.

Валютний блок – це угруповання країн, залежних в економічному, валютному і фінансовому відношенні від держави, що очолює блок, диктує їм єдину політику в області міжнародних відносин і використовує їх як привілейований ринок збуту або джерело дешевої сировини.

Валютний блок має ряд особливостей: курс валют прикріплювався до валюти країни, що очолювала угруповання; міжнародні розрахунки країн-членів блоку здійснювалися у валюті країни-лідера; валютні резерви країн-учасниць зберігалися в країні-лідері.

В період функціонування золотодевізного стандарту утворилися стерлінговий, доларовий і золотий валютні блоки. Стерлінговий блок було утворено в 1931 р. До його складу увійшли країни Британської співдружності націй, за виключенням Канади та Ньюфаундленду, а також Гонконг, Єгипет, Ірак і Португалія. Пізніше до нього приєдналися Данія, Норвегія, Швеція, Фінляндія, Японія, Греція та Іран.

Доларовий блок, очолюваний США, було утворено в 1933 р. До нього увійшли Канада і країни Центральної та Південної Америки.

В 1933 р. Франція, Бельгія, Нідерланди, Швейцарія створили золотий блок, намагаючись зберегти золотий стандарт. Пізніше до нього увійшли Італія, Чехословаччина і Польща. Золотий блок розпався до 1936 р. зі скасуванням системи золотого стандарту у Франції. Під час другої світової війни припинили існування всі інші валютні блоки.

Повна відмова країн Заходу від золотого стандарту відбулася в період економічної кризи 1929-1930 рр. та в перші роки після кризи. В 1929-1930 рр. із системи золотого стандарту вийшли аграрні та колоніальні країни, 1931 р. – Німеччина, Австрія і Великобританія, в 1933 р. – США, в 1936 р. – Франція. Багато країн впровадили валютні обмеження і валютний контроль. До початку другої світової війни майже всі країни Заходу припинили розмін паперових грошей на золото, що підірвало основи функціонування золотого стандарту.

Генуезька валютна система проіснувала недовго. Друга світова війна привела до кризи і розпаду системи золотого стандарту.

Ситуація, що склалася в світовому господарстві в період між двома світовими війнами, настійно вимагала гнучкішої валютної системи, здатної пристосовуватися до еволюції ринкової економіки, міжнародного економічного

життя. Така валютна система була юридично оформлена міждержавними угодами, досягнутими на міжнародній фінансовій конференції, що проходила в м. Бреттон-Вудс (США), тому вона отримала назву Бреттон-Вудської валютної системи.

В ході другої світової війни співвідношення світових економічних сил докорінно змінилося. США перетворилися у найбільш сильну державу світу, позиції Великобританії і Франції були послаблені, економіки Німеччини і Японії були зруйновані. За цих умов розробка проектів реформування світової валютної системи опинилася під сильним впливом США. З 01 по 22 липня 1944 р. в Бреттон-Вудсі проходила міжнародна валютно-фінансова конференція ООН, на якій розглядалося два проекти реформування світової валютної системи.

Один з проектів (план Кейнса) передбачав створення міжнародного банку, резерви якого повинні бути сформовані центральними банками зацікавлених країн за рахунок внесків у золоті. Цей банк мав випустити новий міжнародний платіжний засіб, названий «банкор». Однак ця валюта застосовувалася б тільки для безготівкових платежів, а сама валютна система залишалася б замкнутою, тобто банкор використовувався б тільки у розрахунках між центральними банками країн-учасниць. Водночас, план Кейнса не виключав надання кредитів окремим країнам, тобто передбачалася ймовірність додаткової емісії банкорів.

Другий проект був запропонований американською делегацією на чолі з Гаррі Уайтом. Саме цей проект був прийнятий учасниками конференції і покладений в основу нової світової валютної системи. При створенні третьої світової валютної системи була вперше розроблена і сформульована концепція світової валютної системи. Головна ідея концепції полягала в тому, щоб зберегти переваги золотого стандарту (стабільність валютних курсів, вільна конверсія валют, свобода міжнародного руху капіталів і товарів, автоматичне вирівнювання платіжних балансів), позбавившись від його недоліків (негнучкість, стихійність функціонування). Саме це і зумовило характерні риси і принципи *Бреттон-Вудської системи*.

Результатом роботи конференції стало створення перших в історії міжнародних валютно-кредитних організацій – Міжнародного валютного фонду (МВФ) і Міжнародного банку реконструкції та розвитку (МБРР). Ці організації були покликані надавати кредити країнам-членам при формуванні дефіциту платіжного балансу, втраті стабільності національної валюти, а також здійснювати контроль за дотриманням країнами прийнятих ними зобов'язань.

Принципи Бреттон-Вудської валютної системи:

1. Зберігалася роль золота як загального еквіваленту, засобу платежу і розрахункової одиниці в міжнародному обігу. У тексті Бреттон-Вудської угоди було зазначено, що «паритети валют усіх країн-учасниць повинні виражатися в золоті, яке є загальним еквівалентом, а також у доларах США за їх золотим вмістом на 01 липня 1944 р.». Але фактично цього положення не дотримувалися. На практиці зв'язок всіх валют із золотом здійснювався опосередковано. У той час тільки долар США міг бути конвертований у золото

(США володіли 70% всього світового запасу золота), тому паритети майже всіх валют були зафіксовані в МВФ у доларах. Долар США став резервною валютою і почав виконувати у міжнародному масштабі усі функції грошей. Саме тому Бреттон-Вудську систему часто називають системою золотодоларового стандарту.

2. Грошовий обіг базувався на золоті і двох резервних валютах – доларі США і фунті стерлінгів.

3. Бреттон-Вудська валютна система дотримувалася принципу фіксованих валютних курсів. Офіційні курси валют встановлювалися визначенням їх золотого вмісту і твердо фіксувалися відносно долара. Курси не могли відхилятися від зафіксованих паритетів більш ніж на $\pm 1\%$ без згоди МВФ.

4. Долар, функціонуючи у режимі золотого стандарту, прирівнювався до золота за визначеним паритетом на основі фіксації ринкової ціни на золото. Він вміщував 0,888 грамів золота; ціна однієї унції (31,1 грама) золота дорівнювала 35 долларам.

5. Вільна купівля та продаж золота заборонялася. Ці операції могли здійснюватися тільки на рівні центральних банків за фіксованою ціною.

Таким чином, існувала жорстка система валютних нормативів і контролю. Якщо країна втрачала можливість утримувати курс своєї валюти до долара у встановлених межах коливань, вона могла жити наступних заходів: використати частину золотовалютного резерву для проведення стабілізаційних операцій на валютних ринках; звернутися по цільовий кредит до МВФ; здійснити девальвацію національної валюти. Зміна вартості грошової одиниці більш ніж на 10% могла здійснюватися тільки при відповідній санкції МВФ.

Під тиском США в рамках Бреттон-Вудської системи затвердився доларовий стандарт – світова валютна система, заснована на пануванні долара. Долар – єдина валюта, конвертована в золото, став базою валютних паритетів, переважаючим засобом міжнародних розрахунків, валютної інтервенції і резервних активів.

Головною перевагою Бреттон-Вудської валютної системи порівняно з попередніми валютними системами було те, що вона включала міждержавні інститути (МВФ, МБРР) і правові норми, які регулювали світову валютну систему. Крім того, ефективність функціонування світової валютної системи забезпечувалася високим рівнем стійкості й довіри до долара, який виконував функції світових грошей. Ця довіра спиралася на те, що на відміну від усіх інших валют, долар зберігав за собою антиінфляційний імунітет на зовнішньому ринку, гарантований його конвертованістю у золото для центральних банків. Така конвертованість забезпечувалася нагромадженням США значної частки офіційних запасів золота. Слід враховувати також надзвичайно високу питому вагу США у світовій торгівлі та експорті капіталу, а також відсутність дефіциту платіжного балансу країни протягом тривалого часу. Зважаючи на це, в якості торгової та резервної валюти долар вважався таким же надійним, як і золото.

В цілому, Бреттон-Вудська валютна система привнесла певні позитивні сторони у валютну сферу, що сприятливо позначилося на розвитку світової економіки. Разом з тим, ця система має свої недоліки:

1. Система є надто дорогою, вона вимагає значних витрат на виробництво грошового товару (золото), на формування і утримання офіційних резервів золота в кожній країні для підтримки стабільності валютних паритетів і курсів, своєчасного здійснення міжнародних розрахунків, для внесення свого вкладу до золотих резервів МВФ.

2. Система є жорсткою, недостатньо гнучкою, що виявилось в подвійній жорсткій прив'язці національних валют (до золота і до долара), а також в тому, що країни-члени МВФ не могли проводити самостійну, незалежну валютну політику відносно встановлення валютних паритетів, валютних курсів, ціни золота, обсягів і структури золотовалютних резервів, механізму міжнародних розрахунків, формування платіжних балансів.

3. Система є внутрішньо суперечливою, оскільки вона є єдністю протилежностей: стихійно-ринкового і цілеспрямовано регулюючого механізму. Під впливом ряду чинників різко загострюються суперечності між цими протилежностями, що вельми негативно позначається на розвитку світової економіки. Система включала принципи, що обумовлюють нерівність між країнами-членами МВФ, переваги, привілеї одних за рахунок інших. Основна межа в цьому відношенні проходить між країнами, валюта яких є ключовою, резервною, і рештою країн. Оскільки головною резервною валютою є американський долар, остільки істотні переваги, привілеї були на стороні США. На практиці привілеї виявлялися в тому, що тільки США могли розплачуватися за своїми зовнішніми зобов'язаннями своєю валютою і тому могли проводити внутрішню політику, не зважаючи на зовнішні обмеження, пов'язані з дефіцитом платіжного балансу. Дана система сприяла широкому відтоку золота з багатьох країн в США за низькою ціною.

Бреттон-Вудська система ефективно функціонувала протягом тривалого часу. Однак до початку 70-х рр. ситуація суттєво змінилася. США значною мірою втратили на світовому ринку свої конкурентні переваги: виник дефіцит платіжного балансу, почали розвиватися інфляційні процеси, різко скоротилися запаси золота. В 1971 р. їх вартість складала 11,1 млрд. доларів, що було в 6 разів менше доларової маси, яка знаходилася у міждержавному обігу. Утворення нових фінансових центрів (Західна Європа і Японія) призвело до втрати США домінуючих позицій у світі. Виникла необхідність перегляду основ світової валютної системи.

З кінця 60-х рр. наступила криза Бреттон-Вудської валютної системи, причинами якої були: нестійкість і суперечності економіки; посилення інфляції негативно впливало на світові ціни і конкурентоспроможність фірм, заохочувало спекулятивні переміщення „гарячих” грошей; нестабільність платіжних балансів; невідповідність принципів Бреттон-Вудської системи новому співвідношенню сил на світовій арені; активізація ринку євродоларів; дезорганізуюча роль транснаціональних корпорацій у валютній сфері.

Криза системи золотодоларового стандарту тривала близько 10 років і виражалася у валютній та золотій лихоманці, масовий девальваціях і ревальваціях валют, паніці на фондовій біржі в очікуванні зміни курсу валют, активізації національного та міждержавного валютного регулювання. В 1968 р. було встановлено подвійний ринок золота, тобто існувала офіційна ціна на золото (35 доларів за унцію) і ринкова ціна, яка в кілька разів перевищувала офіційну.

США повністю втратили здатність здійснювати обмін доларів на золото за фіксованою ціною. У серпні 1971 р. президент Р. Ніксон прийняв рішення про припинення конвертації долара в золото, тим самим анулювавши один з основних принципів Бреттон-Вудської системи. В 1973 р. міжнародна конференція в Парижі підпорядкувала курси валют законам ринку. Система фіксованих курсів припинила існування.

2. Системи паперово-кредитного обігу.

Епоху металевих грошей змінила епоха паперових грошей. *Система паперово-кредитних грошей* передбачає панівне положення банкнот, що випускаються емісійним центром країни.

Перші паперові гроші почали використовувати в Китаї ще у VIII столітті за часів династії Тан. У Європі ці гроші з'явилися значно пізніше: банкноти, емісія яких регламентувалася державою, вперше були випущені при заснуванні Англійського банку у 1694 р.; у Франції їх емісія почалася з 1783 року. Емісія паперових грошей в Північній Америці почала здійснюватися в кінці XVII століття. Спочатку паперові гроші вільно розмінювалися на металеві гроші і спрощували грошовий обіг. Пізніше з'явилися нерозмінні на золото чи срібло паперові гроші. Більшість країн Заходу припинили такий обмін в роки Великої депресії, але цей обмін зберігся в сфері міжнародних валютних відносин до прийняття Ямайських угод 1976 р.

Після тривалого перехідного періоду, пов'язаного з кризою Бреттон-Вудської системи, почала утворюватися нова світова валютна система, яка ознаменувала перехід країн світу до паперово-кредитного грошового обігу. Формально розпад Бреттон-Вудської системи був зафіксований на нараді Тимчасового Комітету МВФ в січні 1976 р. в Кінгстоні (Ямайка), на якому були прийняті основні принципи нової світової валютної системи.

Ямайські угоди, юридично оформлені як доповнення до Статуту МВФ, вступили в силу в 1978 році. Відповідно до цих угод, до міжнародного валютного механізму були внесені певні зміни, які визначили принципи роботи нової валютної системи:

1. Проголошена повна демонетизація золота в сфері валютних відносин. Анульований офіційний золотий паритет, офіційна ціна на золото і фіксація масштабу цін. Це означало завершення процесу втрати золотом ролі світових грошей, монопольного загального засобу платежу. Золото все більше перетворюється на звичайний товар, паперово-грошова ціна якого визначається умовами його виробництва і формується залежно від співвідношення ринкового

попиту і пропозиції. В Нью-Йорку, Чикаго, Токіо та інших центрах світової торгівлі сформувалися міжнародні ринки золота.

2. Банкам надана можливість вільно купувати і продавати золото на ринку за ринковими цінами. Але і сьогодні держави і міжнародні валютно-фінансові організації зберегли накопичені ними золоті запаси. І це означає, що, втративши статус світових грошей, золото продовжує залишатися високоліквідним товаром. У разі потреби золото можна продати за цінами світового ринку, а виручені гроші використовувати як платіжні засоби.

3. Валютні відносини між країнами стали ґрунтуватися на плаваючих курсах їх національних грошових одиниць (хоча відповідно до Статті 4 Статуту МВФ, переглянутої в 1976 р., кожна країна може вільно обирати режим курсоутворення національної валюти). Коливання курсів обумовлюються двома основними чинниками. По-перше, вони визначаються реальними вартісними співвідношеннями купівельної спроможності валют на внутрішніх ринках. По-друге, співвідношенням попиту і пропозиції національних валют на міжнародних ринках. Це співвідношення змінюється в результаті стихійних переливів капіталу між країнами. З одного боку, така система надає гнучкості валютним відносинам. З іншого боку, коливання валютних курсів порушують стабільність торговельних зв'язків, породжують спекулятивні операції. Тому Кінгстонською угодою передбачається збереження елементів регулювання курсових співвідношень через здійснення операцій на відкритому ринку, тобто функціонує система не просто плаваючих, а регульовано плаваючих курсів. На той час до системи плаваючих курсів перейшли переважно провідні розвинуті країни. Інші країни обрали один з різновидів фіксованих або змішаних курсів.

4. Замість золотодевізного стандарту було впроваджено стандарт СДР (спеціальних прав запозичення – Special Drawing Rights, SDR). SDR були створені МВФ у 1969 р. і представляли собою міжнародні активи у вигляді записів на спеціальних рахунках в МВФ. З 1976 р. SDR перетворилися у складну грошову одиницю, яка виконує роль головного резервного засобу і міжнародного засобу розрахунків і платежу.

Спочатку SDR позначали можливість отримання резервних і платіжних засобів в МВФ, що надавалася країнам-членам Фонду, які вичерпали свою квоту на нормальне запозичення. Принцип формування спеціальних прав запозичення нагадував принцип формування банку. В межах замкнутої системи було створено міжнародний платіжний засіб. Кожен учасник угоди отримав певну кількість SDR, золотий вміст яких дорівнював паритету долара того часу, тобто 35 SDR за одну унцію чистого золота. При виникненні дефіциту платіжного балансу кожний член угоди міг погасити свою заборгованість по відношенню до іншого члена угоди, використовуючи SDR.

Система SDR була структурно урівноваженою, оскільки запозичення одних автоматично ставали борговими зобов'язаннями інших. В міжбанківських відносинах SDR відіграють роль повноцінного платіжного засобу, оскільки вони є одночасно резервним засобом, що забезпечує дохід, засобом платежу, що приймається більшістю членів МВФ, і розрахунковою одиницею. Ямайська угода поставила мету перетворити SDR в головний

резервний актив міжнародної валютної системи, альтернативний і долару, і золоту. SDR дійсно стали служити базою паритетів і курсів валют. Проте через гострі економічні і валютні потрясіння виконати роль основного резервного активу валютної системи SDR не вдається.

Сучасна світова валютна система має ряд *особливостей*, зокрема:

- це гнучкіша, більш демократична валютна система. Вона в більшій мірі відповідає принципам відкритої ринкової економіки і глобальної економіки;

- передбачуваність на світових ринках імпорتنих цін, процентних ставок, штучна зміна конкурентоспроможності товарів різних країн на світових ринках, спекулятивне зростання ступеня валютних, кредитних, комерційних ризиків;

- як наслідок інфляція набуває хронічного і загального характеру, міжнародні розрахунки відрізняються постійною незбалансованістю;

- виникає гостра необхідність в створенні спеціальних інститутів і фінансових інструментів для управління валютними ризиками, в збільшенні і диверсифікації міжнародних валютних ліквідних засобів.

Поняття паперових грошей має два тлумачення: широке, коли паперовими називають будь-які грошові знаки, виготовлені з паперу (розмінні і нерозмінні банкноти, казначейські білети тощо), і вузьке, коли паперові гроші ототожнюються лише з казначейськими білетами.

Паперові гроші у вузькому розумінні – це нерозмінні на метал знаки, що випускаються державою для покриття своїх витрат і наділяються нею примусовим курсом, визнаються законодавчо обов'язковими до приймання у всі види платежів.

По суті, це – завершена форма знака вартості, яка відірвалася не тільки від субстанціональної вартості грошей, а й від реальних потреб обороту. Мірилом їх емісії стає не потреба обороту в платіжних засобах, а потреба держави у фінансуванні бюджетного дефіциту. Такі гроші називають ще казначейськими.

Виникнення паперових грошей зумовлене тими самими об'єктивними причинами, які привели в кінцевому підсумку до демонетизації золота. Проте у кожному конкретному випадку до випуску паперових грошей державу спонукають додаткові причини. Передусім це – необхідність покрити дефіцит державного бюджету, оскільки уряд неспроможний це зробити збільшенням надходжень грошових коштів з інших джерел.

Об'єктивні умови для створення паперових грошей в окремих країнах остаточно визріли на початку переходу до капіталістичного способу виробництва. У попередніх формаціях таких передумов не було. Тому окремі спроби випустити там паперові гроші були спорадичними і закінчувалися невдачею. Населення сприймало їх як гроші і погоджувалося одержувати у платежі лише доти, доки держава підтримувала надію обміняти їх на реальні цінності. Як тільки така надія зникала, паперові гроші вилучалися з обігу і

будь-які каральні заходи держави не могли змусити населення брати їх як гроші.

Отже, паперові гроші – це об'єктивний продукт розвитку економічних відносин у суспільстві. Роль держави обмежується тим, що, використовуючи об'єктивно обумовлені можливості заміни повноцінних грошей неповноцінними знаками вартості, вона друкує ці знаки і визначає умови випуску їх в обіг. І доки випуск паперових грошей не перевищуватиме об'єктивних потреб обігу в грошах, доти до них буде довіра і вони будуть виконувати функції засобів обігу і платежу.

Після впровадження паперових грошей в обіг довіру до них може підтримувати певний час держава методами економічної політики. В умовах ринкової економіки держава є наймогутнішим і найактивнішим суб'єктом економічних, у тому числі грошових, відносин. Вона має широкі податкові зв'язки з усіма суб'єктами грошового обороту і є одним з найбільших виробників товарів і продавцем їх на ринку, а також одним з найактивніших суб'єктів на ринку цінних паперів. У всіх цих випадках держава одержує гроші у великих розмірах від інших суб'єктів сфери обігу, і якщо вона погоджується одержувати платежі в паперових грошах, то інші суб'єкти обігу приймають їх у платежі і між собою.

Визначальними ознаками паперових грошей є випуск їх для покриття бюджетного дефіциту; нерозмінність на золото; примусове запровадження в оборот; нестабільність курсу і неминуче знецінення. Ці ознаки властиві насамперед грошам, що емітуються безпосередньо урядом. Звичайно вони називаються казначейськими білетами, зобов'язаннями тощо. Але цих ознак можуть набути і гроші, які емітуються банками, зокрема центральним банком, якщо емісія їх спрямовується на фінансування бюджетного дефіциту.

Основним видом паперових грошей є банківські білети (банкноти) – грошові знаки, що випускає у обіг центральний банк країни (від англ. «bank-note» - банківський білет). Банківські білети виготовляються з паперу, щільної тканини (зазвичай, шовку), металу або пластику, у більшості випадків мають прямокутну форму. Історично банківські білети виникли на базі металевих грошей, заміняли металеві гроші і слугували додатковим елементом у платіжно-розрахунковому механізмі, основу якого становили повноцінні (золоті) гроші.

Банківський білет у широкому розумінні є простим векселем емісійного банку, а паперові гроші розглядаються як боргові зобов'язання центральних банків, що знаходяться в обігу. Особливо чітко спорідненість банкноти з векселем виявилася на першому етапі її розвитку, коли вона мала форму так званої класичної банкноти. Історично класична банкнота виникла з розписки середньовічних банкірів про узяття на збереження від купців золота і про зобов'язання повернути його на першу вимогу. У міру зростання багатства банків їх розписки (банкноти) стали користуватися таким довір'ям, що почали прийматися як платежі нарівні із золотою монетою. Поступово такі розписки набули чітко встановлену форму і стали довго затримуватися в обороті. Ця обставина дала можливість банкірам видавати свої банкноти купцям на суму, яка перевищувала вартість золота, прийнятого на зберігання, тобто перейти від

повного до часткового покриття банкнот. З того часу починається історія класичної банкноти. Характерними ознаками класичної банкноти є: випуск її емісійним банком замість комерційних векселів; обов'язковий обмін на золото на першу вимогу власника; подвійна забезпеченість: золота (золотим запасом банку) і товарна (комерційними векселями банку). На відміну від векселя, банківський білет є безстроковим зобов'язанням, не пов'язаним з конкретною торговою операцією. Банкноти можуть випускатися в різних купюрах і знаходитися в обороті протягом будь-якого періоду часу. Подвійна забезпеченість класичної банкноти гарантувала їй надійність, стійку вартість, високу еластичність в обороті. Період класичної банкноти закінчився після світової економічної кризи 1929-1933 рр. В нових умовах банкнота втратила золоту забезпеченість і гарантію розміну на золото. Офіційно банківські білети перетворилися на основний вид грошей у 1976 році, коли на Ямайській конференції був відмінний золотий паритет. Це в значній мірі змінило сутність сучасних банкнот, які зберігають свою кредитну основу.

Виділяють два основні канали емісії сучасних банкнот: 1) банківське кредитування господарюючих суб'єктів, яке забезпечує зв'язок грошового обороту з динамікою суспільного відтворення; 2) банківське кредитування держави, коли банкноти емітуються замість державних боргових зобов'язань. Сучасні банкноти мають тільки товарну забезпеченість. В економічній літературі банкноти центральних банків називаються «грошима високої ефективності».

Українські банківські білети вперше були випущені у 1917 р. з утворенням Української Народної Республіки. У 1992-1996 рр. використовувався карбованець. З вересня 1996 р. у якості національної грошової одиниці запроваджено гривню. В Україні банківські білети випускаються номіналами: 1, 2, 5, 10, 20, 50, 100, 200 та 500 гривень. Банківські білети виготовляють із банкнотного паперу, виробленого за спеціальними технологіями. Специфікою банкнотного паперу є склад паперової маси, маркування водяними знаками, наявність інших сучасних елементів захисту банківських білетів від фальсифікацій.

Епоха паперових грошей є епохою грошей, що розвиваються на кредитній основі. Це одночасно і епоха банківських грошей, які функціонують значною мірою на безготівковій або електронній основі.

Електронні гроші – це різновид депозитних грошей, які існують у пам'яті комп'ютерів і здійснюють свій рух автоматично з допомогою комп'ютерних систем за безпосередніми розпорядженнями власників поточних рахунків.

Ця форма органічно поєднує у собі всі переваги депозитної та готівкової форм грошей: немає потреби переносити чи перевозити великі маси готівки; досягається значна економія витрат на їх виготовлення, збереження, перерахування, перевезення тощо; кожний платник має можливість вмити

виконати платіж, попередньо перевіривши всі його умови і здійснивши відповідні розрахунки, як і в платежах готівкою.

Носієм електронних грошей є пластикова картка – іменний грошовий документ, що видається банком власнику поточного рахунку і дає йому можливість оплатити через комп'ютерні мережі свої покупки і погасити борги переказом грошей по рахунку без використання готівки чи паперових платіжних документів. Упровадження пластикової картки в розрахунково-платіжну практику значно розширило сферу функціонування депозитних грошей, включило в неї масові платежі населення, прискорило обіг грошей, створило великі зручності для платників, зменшило витрати обігу. Все це надало депозитним грошам нової якості, що знайшло відображення в новій назві — «електронні гроші».

Сучасні грошові системи залежно від ступеня втручання держави в економічні відносини можуть бути ринковими та неринковими.

Неринковим грошовим системам притаманне переважання адміністративних неринкових методів регулювання грошового обігу, що проявляється у штучному розмежуванні його на готівкову та безготівкову сфери. Такі грошові системи відповідали потребам адміністративно-командних економічних систем, що мали місце у колишніх соціалістичних країнах.

Для ринкових грошових систем характерним є переважання економічних методів та інструментів регулювання грошового обігу. Такі системи властиві країнам з економічними системами ринкового типу.

3. Напрями реформування світової валютно-грошової системи.

В кінці ХХ – на початку ХХІ століть світове валютно-фінансове середовище опинилося під дією багатьох нових чинників (зростання масштабів фінансової глобалізації, лібералізація руху капіталів, розвиток інформаційних технологій, поява нових валют). З іншого боку, змінювалися внутрішні економічні умови функціонування національних економік країн світу. Все це привело до певних змін в сучасній світовій валютній системі, завдяки чому розвиток міжнародних валютних відносин на сучасному етапі має свою специфіку.

Сучасна валютна система має безліч переваг в порівнянні з попередніми етапами її розвитку. З іншого боку, Ямайська валютна система не є ідеальною, і її функціонування пов'язане з появою безлічі проблем для суб'єктів світового господарства.

До найбільш значних *сучасних валютних проблем* можна віднести наступні:

- в умовах глобалізації світова валютна система стає більш нестабільною, що виявляється в збільшенні масштабів коливань валютних курсів і розвитку валютно-фінансових криз; саме у чинному міжнародному валютному устрої багато економістів вбачає основну проблему глобальних валютно-фінансових потрясінь;

- останнім часом спостерігається підвищення ступеня волатильності курсу американського долара, що пов'язане як з певними внутрішніми економічними проблемами в США, так і з появою протипаги долару у вигляді єдиної європейської валюти;

- сучасна світова валютна система ґрунтується на режимі плаваючих валютних курсів, передбачити рух яких з високим ступенем точності досить проблематично, оскільки плаваючі курси на відміну від фіксованих можуть вільно змінюватися під впливом ринкових сил.

Отже, функціонування світового господарства в останні роки характеризується суттєвими змінами, обумовленими впливом процесів глобалізації та регіоналізації. Зазначені процеси кардинально змінюють організацію всіх складових світової економіки та визначають тенденції розвитку всіх форм міжнародних економічних відносин. Зокрема, це стосується й світової валютно-грошової системи. Підвищення нестабільності системи міжнародних валютних відносин, заснованої на Ямайських угодах, викликає необхідність пошуку шляхів трансформації існуючого устрою світової валютної системи для забезпечення валютно-фінансової стабільності як на національному, так і на глобальному рівнях.

Останнім часом увагу спеціалістів привертає долар США, як валюта, що найбільш широко використовується в міжнародних валютних, фінансових та зовнішньоторговельних операціях, і на якій значною мірою базується сучасна світова валютна система. При цьому значна частка операцій з доларами або повністю припадає на нерезидентів, або здійснюється за їх участю. Будь-яке вивільнення долара з тих сегментів світового ринку, де він утримується, ставить завдання попередити розбалансування інших сегментів ринку і порушення цінових та курсових пропорцій, що склалися на них.

Незважаючи на своє положення, долар як провідна світова валюта є далеко не ідеальним. Одна з головних його проблем – невідповідність грошової бази золотовалютним резервам – бере початок ще з часів золотовалютного стандарту. Учасники ринку дуже швидко реагують на економічну та політичну кризу. Про це свідчить заморожування доларових активів європейських країн американськими банками в 1941 р.; відмова від обміну долара на золото у 1971 р. В таких ситуаціях, як правило, скидається не тільки сама валюта, але й будь-які активи, виражені в ній. В такі періоди необхідне втручання держави, ефективність якого залежить від наявності відповідних резервів. Однак величина офіційних резервів була недостатньою для протидії падінню долара, що й обумовило кризу. Розрив між доларовою базою і резервами робив неможливим виконання зобов'язань держави обмінювати долар на золото за узгодженими цінами і курсами. Спроба розв'язати проблему, що тоді виникла, шляхом відмови від золотодевізного стандарту мала на меті не допустити колапс світової валютної системи. При цьому закладалися інші критерії при оцінці надійності валют: замість питання про відповідність грошової бази і резервів ставилося питання про можливість і готовність використовувати валюту для тих чи інших операцій.

В умовах некризового розвитку інертність і традиційність існуючих розрахункових механізмів дозволяє валютам зберігати своє місце у світовій валютній системі. В умовах кризи можуть відбутися серйозні корективи, тим більше, що економічні агенти при недовірі до валюти завжди можуть переключитися на використання інших валют. Тоді ті активи або операції, що генерували попит на долар і тим самим підтримували американську валюту, можуть виступати в такій же ролі по відношенню до інших валют. Тому, коли долар використовується у внутрішньому обігу інших країн або на долар робиться наголос при здійсненні грошово-кредитної політики, по суті, мова йде про використання для підтримки долара тих операцій, які повинні були б підтримувати національну валюту.

В останні роки стали з'являтися ознаки того, що система, заснована на доларі, є доволі нестійкою. Поява у валютній сфері серйозних альтернатив долару в умовах, коли місце й роль валюти значною мірою визначаються суб'єктивними настроями ринку, відсутність у держави необхідних офіційних резервів, які могли б захистити долар у випадку його кризового падіння, викликаного поширенням інших валют або недовірою економічних агентів, обумовлює відносно нестійкість положення долара США.

Глобальні фінансові потрясіння ще раз підтвердили необхідність реформування світової валютно-грошової системи з метою приведення її у відповідність до нових умов функціонування міжнародного фінансового середовища. По-перше, вдосконалення валютної системи пов'язують з повнішою і всебічною гармонізацією внутрішньої макроекономічної і зовнішньоекономічної політики провідних країн світу, за прикладом Маастрихтських критеріїв валютно-фінансової конвергенції країн ЄВС. Це завдання стане одним з найбільш складних для реалізації зважаючи на неоднорідність світового господарства, відмінності між країнами в механізмах проведення економічної політики. З іншого боку, зближення рівнів розвитку економік різних країн, уніфікація економічної політики створять умови для створення єдиної міжнародної валюти (хоча більшість учених оцінюють вірогідність її появи найближчим часом як дуже низьку).

По-друге, необхідно розглянути можливість формування системи координації і регулюванні валютних курсів, яка була б менш жорсткою, ніж фіксовані режими Бреттон-Вудської системи, але в той же час менш мінливою, ніж сучасний режим вільного плавання. Недосконалість режиму жорстко фіксованих валютних курсів проявила себе під час функціонування Бреттон-Вудської валютної системи, коли здійснювалася фіксація валют до долара США. З іншого боку, знаходячись в режимі вільного плавання, валюти відкриті для негативної дії різних чинників. Необхідно виробити такий механізм, який поєднував би в собі переваги цих двох режимів.

По-третє, існує необхідність більшої переорієнтації валютної структури світового фінансового ринку з долара США на ширший перелік валют. Найближчими роками євро навряд чи повністю витіснить долар з позицій провідної світової торгової і резервної валюти, проте є всі підстави стверджувати, що недавно моноцентрична світова валютна система,

орієнтована на долар США як ключову валюту, поступово реально перетворюється на поліцентричну, функціонування якої спирається на декілька провідних валют.

По-четверте, наявність проблеми валютних криз вимагає створення відповідних стримуючих противаг і захисних механізмів в глобальному масштабі. Певну роль в цьому можуть зіграти міжнародні організації, перш за все, МВФ. Сприяння в цій сфері з боку МВФ може здійснюватися по двох основних напрямках: надання технічної допомоги країнам у вдосконаленні їх валютно-фінансової політики так, щоб зробити неможливим розвиток кризи; якщо криза все ж таки виникла, надання фінансової підтримки для зменшення наслідків кризи.

Серед існуючих варіантів розвитку майбутньої світової валютно-грошової системи можна виділити такі моделі її трансформації:

– регіоналізація світової валютно-грошової системи на основі розвитку грошових (валютних) союзів;

– функціонування полівалютної системи, що базуватиметься на доларі США, євро та китайському юані (або японській єні);

– функціонування полівалютної системи, що базуватиметься на золотому стандарті;

– функціонування моновалютної системи на основі використання єдиної світової валюти.

У розвитку сучасної світової валютно-грошової системи можна виділити певні тенденції, спрямовані на розширення використання національних грошових одиниць в міжнародних економічних відносинах. Вони є відображенням процесів міжнародного поділу праці, все більшої відмови від ідей автаркії і господарської ізоляції, фактом визнання кожної національної господарської системи частиною світового господарства. Зростаюча інтернаціоналізація продуктивних сил викликає потребу в більш тісній міжнародній валютній координації, в результаті чого здійснюється тиск на формування і використання універсальних світових валют.

Мова йде про суперечливі процеси, які певним чином доповнюють один одного. Зростаюча економічна сила окремих центрів світового господарства за відсутності єдиної світової валюти проявляється у збільшенні використання в міжнародній сфері деяких національних валют. Тобто існують тенденції використання декількох валют, точніше, розділення світу на кілька валютних сфер. Розвиток процесів регіональної валютної інтеграції може розглядатися як засіб стабілізації світової валютної системи. Формування валютних союзів, інспіроване можливістю подолати багато проблем фінансової глобалізації, з позиції вирішення проблеми забезпечення глобальної фінансової стабільності можна розглядати з потрійної точки зору.

По-перше, зважаючи на можливість валютно-фінансових криз мігрувати у межах окремого регіону та в цілому в глобальній економіці, послаблення вразливості окремої країни до таких потрясінь за рахунок участі у валютному союзі створює позитивні перспективи для глобалізованого світу. Дана проблема є особливо важливою з огляду на те, що криза в одній із країн чи регіоні може

не тільки призвести до обвалу валюти і проблем у фінансово-банківському секторі, а й позначитися на утворенні довгострокових негативних трендів щодо потоків капіталу в глобальній економіці.

По-друге, формування валютних союзів призводить до зменшення кількості валют, що має фундаментальне значення для створення передумов забезпечення глобальної фінансової стабільності. За меншої кількості валют міжнародна фінансова система спрощується, і за рахунок цього стає стійкішою. Чим більше країн відкриватиме свої фінансові ринки, тим більшою буде кількість можливих варіантів глобальної диверсифікації портфелів, тим волатильнішими будуть потоки капіталів і валютні курси. Тому завдяки валютній уніфікації, що зменшує кількість фінансових інструментів та усуває необхідність укладання хеджувальних операцій із цілим набором валютних пар, запускатиметься механізм погашення штучного перетікання капіталів із ринку на ринок.

По-третє, утворення валютних союзів дає змогу спростити систему міжнародної координації макроекономічної політики. В сучасних умовах цей процес спонукає до пошуку розширеного представництва учасників глобальної економіки через формування стійких груп. Основною підставою цього є сформований рівень взаємозалежності у світі, коли розвинуті країни не в змозі забезпечити стабільне зростання власних і глобальної економік безвідносно до стабільності (зокрема, фінансової) у країнах третього світу, а останні не можуть суттєво вплинути на макроекономічну динаміку розвинутих країн.

Наступним варіантом розвитку світової валютної системи є модель, відповідно до якої долар США та євро збережуть статус ключових світових валют, а замість японської єни роль азійського регіонального платіжного засобу відіграватиме китайський юань. Формування світової мультивалютної системи, що буде заснована на доларі США, євро та юані, які будуть займати в ній ключові позиції на рівних правах, прогнозується до 2025 року.

Серед пропозицій щодо моделі майбутньої світової валютно-грошової системи є варіанти повернення до системи золотого стандарту. Так, на думку керівництва Всесвітнього банку, світова валютна система має спиратися на кошик валют (долар США, євро, японська єна, британський фунт стерлінгів, китайський юань) і золото, яке буде слугувати показником очікуваного ринками рівня інфляції. Ця система розвиватиметься на принципах інтернаціоналізації і відкриття національних ринків.

В сучасній валютній системі об'єктивно проявляється ще одна тенденція – створення та використання єдиної валюти в міжнародних економічних відносинах. Як альтернатива єдиної валюти часто розглядається кошик провідних валют, що буде виконувати функції світового резервного засобу (МВФ пропонує в цій якості використовувати СДР). Однак проблема створення єдиної світової валюти поки що залишається дискусійною. Створення такої валюти зіткнеться з великою кількістю складностей і протиріч. Однією з головних проблем є нерівномірність економічного розвитку окремих країн та регіонів.

Таким чином, найближчим часом Ямайська система може бути замінена новою світовою валютною системою. Найбільш об'єктивно на даний момент проявляються тенденції до регіоналізації світової валютної системи, що означатиме розподіл світового господарств на кілька регіональних блоків, кожен з яких буде обслуговувати відповідна регіональна валюта. Перехід країн до єдиної світової валюти може розглядатися як найбільш віддалена перспектива трансформації системи міжнародних валютних відносин.

4. Перспективи розвитку регіональної валютної інтеграції та створення валютних союзів.

Невід'ємною складовою розвитку процесів регіональної економічної інтеграції є регіоналізація світового валютно-фінансового простору. Виступаючи логічним наслідком інтернаціоналізації господарського життя, посилення взаємозалежності економік країн, валютна інтеграція одночасно є об'єктивною передумовою поглиблення загальної економічної інтеграції, оскільки передбачає ліквідацію обмежень валютно-фінансового характеру, які є перешкодою для більш тісного переплетіння ринків, що інтегруються. У процесі валютної інтеграції створюється специфічний валютний механізм на міждержавній основі, формуються регіональні угруповання з метою узгодженого регулювання валютних відносин. Формування валютних союзів також може розглядатися країнами-членами як механізм захисту від негативних проявів фінансової глобалізації та подолання надмірної залежності від долара США як домінуючої світової валюти.

В умовах інтенсифікації процесів регіональної інтеграції швидкими темпами розвивається інтеграційне співробітництво у валютно-фінансовій сфері, у результаті чого у світі формуються регіональні валютні зони у вигляді валютних союзів та з'являються колективні (спільні або єдині) валюти, які обслуговують регіональні потреби окремих інтеграційних угруповань. Незважаючи на певні недоліки валютного союзу, ця форма валютної інтеграції досить широко використовується в світі. Найбільш розвиненим є валютне співробітництво європейських країн: в 1950 р. був створений Європейський платіжний союз, в 1972 р. – «валютна змія», в 1979 р. – Європейська валютна система, з 1999 р. функціонує Економічний і валютний союз.

На основі використання досвіду валютного співробітництва європейських країн формуються валютні союзи і в інших регіонах світу. Так, введення євро призвело до активізації обговорення в Азії питання про необхідність створення єдиної валютної одиниці регіону. Ще при підписанні угоди про створення зони вільної торгівлі АСЕАН передбачалося, що ця угода може з часом перерости у створення єдиної азіатської валюти. Пізніше держави-члени Асоціації країн Південно-Східної Азії, а також КНР, Республіка Корея та Японія стали розглядати можливість введення колективної валюти. Створення азіатського валютного союзу може підвищити фінансову стабільність у регіоні і дозволить скоротити численні витрати; прив'язка валют азіатських країн до долара виявилася не тільки занадто дорогою, але також викликала значні диспропорції

і коливання валютних курсів. Єдина валюта країн Азії дозволила б усунути ці проблеми.

У перспективі валютна інтеграція у регіоні Південно-Східної Азії може розвиватися за трьома основними сценаріями:

- створення валютного союзу на базі використання Азійської грошової одиниці (Asian Currency Unit – ACU);
- створення валютного союзу на основі зони японської єни;
- створення валютного союзу з китайським юанем у якості колективної валюти.

Ймовірність реалізації кожного із зазначених сценаріїв є достатньо дискусійною, і кожен варіант розвитку азійської валютної інтеграції має своїх прихильників та критиків. Сьогодні у регіоні використовується Asian Currency Unit, яку було впроваджено за рішенням Азійського банку розвитку у 2006 р. Обґрунтовуючи можливість використання ACU як регіональної валюти, вчені зазначають, що у азійському регіоні надто складно підтримувати внутрішньорегіональну стабільність обмінних курсів на основі традиційної прив'язки валюти до долара США, тому необхідно переходити на нову форму координації валютної політики країн Південно-Східної Азії. Зокрема, враховуючи відносне зменшення ролі долара США та відсутність єдиної домінуючої валюти в регіоні, виходом може стати впровадження кошику регіональних валют – ACU як спільної грошової одиниці регіону. Наразі Asian Currency Unit використовується у якості клірингової розрахункової одиниці у регіоні, і можливість її перетворення на повноцінну спільну, а тим більше єдину регіональну валюту на зразок євро є достатньо низькою.

За другим сценарієм, валютний союз у азійському регіоні може бути створений на основі зони японської єни. Можливості об'єднання грошових одиниць країн Південно-Східної Азії навколо єни обговорювалися ще з 70-х рр. XX ст.

Відповідно до альтернативного сценарію, регіональна валютна зона у Азії може бути створена навколо китайського юаню. Свого часу Пекін пропонував ввести для материкової частини Китаю, а також Тайваню, Гонконгу й Макао спільну валюту – китайський долар. На думку експертів, через 20-25 років юань зможе стати не лише провідною регіональною валютою, а й однією з резервних валют, враховуючи зростаюче домінування Китаю у азійському регіоні у виробничій, інвестиційній та технологічній сферах. На підтвердження високої ймовірності формування у Південно-Східній Азії оптимальної валютної зони навколо китайського юаню, науковці наводять наступні докази: великі розміри китайської економіки і високий ступінь її залучення у глобальні економічні і, зокрема, фінансові процеси; високий рівень інтернаціоналізації китайського юаня, його вільна конвертованість та попит на нього як на валюту платежу при фінансовому обслуговуванні зовнішньоекономічних операцій в регіоні Південно-Східної Азії; зростання ролі КНР у глобальних потоках капіталу.

Китай має всі передумови для перетворення своєї грошової одиниці на світову резервну валюту та регіональну колективну валюту, зважаючи на позиції країни у світовому виробництві, експорті капіталу, рівень розвитку

фінансово-банківської інфраструктури та стан міжнародної ліквідності. За оцінками Світового банку, у 2016 р. на фоні реального світового ВВП 2,4% показник реального ВВП Китаю склав 6,7% (для порівняння: США – 1,6%, країни Євросони – 1,8%, Японія – 1%, в середньому за групою країн, що розвиваються – 3,5%).

У останні роки зросла роль Китаю у світовому експорті капіталу. Якщо у 2001 р. на Китай припадало всього 4,0% чистого експорту капіталу у світі, а Японія була найбільшим чистим експортером капіталу (20,2%), то у 2006 р. Китай з часткою 13,5% вже обігнав Японію (12,2%). В останні роки Китай за цим показником залишив Японію далеко позаду, закріплюючись разом з Німеччиною на позиціях двох найбільших світових експортерів капіталу (Німеччина – 18,9%, Китай – 13,8% у 2014 р.).

Китай здійснив справжній прорив на світовому фінансовому ринку. За оцінками МВФ, у 2013 р. на Китай припадало 9,6% глобальних фінансових активів та 32% світових валютних резервів [10]. В рейтингу S&P Global Market Intelligence серед 100 найбільших банків світу у 2017 р. представлено 18 китайських і 8 японських банків. При цьому перші чотири місця в рейтингу займають китайські банки (Industrial & Commercial Bank of China Ltd., China Construction Bank Corp., Agricultural Bank of China Ltd. and Bank of China Ltd.), а на п'ятому місці знаходиться японська фінансова група Mitsubishi UFJ Financial Group Inc.

Отже, за багатьма економічними та фінансовими показниками Китай наразі випереджає Японію, перетворюючи юань на реального конкурента японської ени як можливої колективної валюти Південно-Східної Азії. Водночас, японська ена досі залишається не тільки важливим регіональним платіжним засобом, але й світовою резервною валютою, що підтверджують дані таблиці 2.1.

Таблиця 2.1

Показники використання японської ени та китайського юаню у світовому господарстві, 2011-2016 рр.

Показник	Японська ена		Китайський юань	
	2011	2016	2011	2016
Частка валюти у кошику SDR, %	9,4	8,33	-	10,92
Частка валюти у світових валютних резервах, %	3,61	3,95	-	1,08
Частка валюти у середньодобових обсягах операцій на валютному ринку, %	19	22	1	4

Хоча юань і поступається ені за показниками частки у світових валютних резервах і середньодобових обсягах операцій на валютному ринку, не можна недооцінювати швидкість, з якою китайська валюта інтегрується у всі сектори світового фінансового ринку. З 2016 р. Міжнародний валютний фонд увів китайський юань у валютний кошик, що використовується для розрахунку вартості SDR (див. табл. 2.1), таким чином позитивно оцінивши зростання ролі Китаю у світовій економіці та глобальній фінансовій системі і фактично визнавши юань новою резервною валютою.

Значний потенціал розвитку регіональних валютних зон є у африканських країн, які вже мають певний досвід валютно-фінансової інтеграції. Так, ще із заснуванням у 1921 р. Резервного банку Південної Африки південноафриканський фунт став використовуватися як єдиний законний платіжний засіб в країнах-членах. Після створення у 1961 р. Південноафриканської Республіки і заміни фунта на південноафриканський ранд було сформовано валютний простір ранду. У 1974 р. з підписанням угоди між ПАР, Лесото і Свазілендом (неформально до угоди приєдналася Намібія, яка потім вийшла з союзу у 1993 р.) була утворена Єдина валютна зона (Common Monetary Area – CMA). Валютний простір ранду проіснував до 1986 р. і був замінений на Тресторонню угоду про валютний простір.

Сьогодні розвиток валютної інтеграції на африканському континенті відбувається в умовах існування великої кількості інтеграційних угруповань, багато з яких заявляють про наміри створення спільного фінансового простору та введення єдиної валюти. Так, при створенні у 1963 р. Організації африканської єдності (ОАЄ), яка об'єднала 30 країн, у якості однієї з цілей функціонування організації називалося введення єдиної африканської валюти. Правонаступником ОАЄ став Африканський Союз, який був утворений у 2002 р. і об'єднує 54 африканські країни. Серед перспективних планів Африканського Союзу – введення єдиної валюти (афро). У 2005 р. Асоціація керівників Центральних банків країн Африки оголосила про свої плани введення єдиної валюти та створення спільного центрального банку до 2021 року. Щоправда, пізніше ці терміни були скориговані, і наразі така перспектива є ще більш віддаленою (не раніше 2028 р.).

Плани валютно-фінансової інтеграції є і в інших інтеграційних об'єднаннях Африки. Так, серед напрямів розвитку економічної інтеграції в рамках Економічного співтовариства держав Західної Африки (ECOWAS), яке було створено у 1975 р., зазначено формування спільного ринку, економічного і валютного союзу. Співтовариство ECOWAS планувало ввести спільну валюту ще у 2009 році. У якості вимог до країн – майбутніх членів валютного союзу висувалися наступні: відношення дефіциту державного бюджету до ВВП не повинно перевищувати 4%; обсяг валютних резервів центрального банку країни має складати не менше суми чотирьохмісячного імпорту. Однак більшість країн угруповання поки не в змозі задовольнити ці вимоги, тому впровадження спільної валюти відкладено на невизначений термін.

Однією з основних цілей Спільного ринку Східної та Південної Африки (COMESA), який почав діяти у 1994 р., є валютно-фінансове співробітництво з метою врегулювання платежів, створення спільної валютної одиниці в якості розрахункової одиниці країн-членів, створення платіжного союзу, узгодження валютної і податкової політики, досягнення валютної конвертованості, розвитку банківської справи, вільного руху капіталу.

Співтовариство розвитку Півдня Африки (Southern African Development Community – SADC), створене у 1992 р. у вигляді торгово-економічного союзу 14 країн Південної Африки, анонсувало можливість появи нової валюти

об'єднання до 2016 р. При створенні цієї валюти враховуватиметься досвід впровадження єдиної європейської валюти.

На даний момент в Африці діють два валютних союзи – Західноафриканський економічний і валютний союз (West African Economic and Monetary Union – УЕМОА) і Центральнафриканське валютно-економічне співтовариство (Central African Economic and Monetary Community – СЕМАС), які використовують франк СФА (західноафриканський франк – ХОФ, який знаходиться в обігу на території 8 держав, центральнафриканський франк – ХАФ, який впроваджено у 6 країнах). З 1999 р. франк СФА прив'язаний до євро, що знижує валютні ризики у зовнішній торгівлі африканських країн зони франка з європейськими державами.

Прагнення до розвитку валютної інтеграції і створення валютного союзу відзначається і у регіоні Близького Сходу, передусім, серед країн Ради співробітництва арабських держав Перської затоки (РСАДПЗ), створеної у 1981 р. У Єдиній економічній угоді РСАДПЗ (The Unified Economic Agreement between the Countries of the Gulf Cooperation Council) зазначено, що країни-члени будуть прагнути координації фінансової, монетарної та банківської політики і посилення співпраці між органами грошово-кредитного регулювання і центральними банками, включаючи спроби впровадження спільної валюти з метою досягнення цілей економічного розвитку (Стаття 22).

Для досягнення цієї мети у 1983 р. був створений комітет у складі керівників валютних агентств і центральних банків країн Перської затоки, діяльність якого була спрямована на координацію фінансової, монетарної і банківської політики. У 1987 р. центральними банками країн РСАДПЗ ухвалено рішення здійснювати координацію політики регулювання курсів національних валют. У 2000 р. прийнято рішення щодо прив'язки національних валют до долара США. У 2005 р. затверджено критерії економічної конвергенції країн для досягнення країнами – майбутніми членами валютного союзу необхідного рівня фінансової і валютної стабільності. Відтак, певні кроки на шляху до створення повноцінної валютної зони у регіоні Перської затоки вже зроблено. Водночас, деякі питання щодо створення валютного союзу у регіоні не вирішено. Зокрема, досі не конкретизовано, як буде називатися нова валюта (спочатку планувалася назва «динар Затоки», потім з'явилася інформація про можливу назву «халіджи»). Крім того, остаточно не визначено склад майбутнього валютного об'єднання, оскільки дві країни РСАДПЗ – Об'єднані Арабські Емірати і Оман – поки що відмовляються приєднуватися до валютного союзу.

Спочатку введення єдиної валюти в країнах Перської затоки (Саудівська Аравія, Бахрейн, Катар, Кувейт) планувалося на 2010 рік. Однак враховуючи ускладнення, які на той час спостерігалися у зоні євро, Рада співробітництва арабських держав Перської затоки прийняла рішення відкласти впровадження єдиної валюти спочатку до 2013 р., а потім і до 2015 р. у зв'язку з недостатнім рівнем гармонізації фінансових систем країн – майбутніх членів валютної зони. Станом на кінець 2016 р. єдину валюту країн Перської затоки ще не було впроваджено.

З другої половини ХХ ст. розвиваються процеси регіональної валютної інтеграції у Латинській Америці та Карибському басейні:

- у 1964 р. створено Центральноамериканський валютний союз, до якого увійшли Гватемала, Коста-Ріка, Нікарагуа і Сальвадор. Його члени використовували колективну міждержавну валюту – андське песо, емісія якого забезпечувалася фінансовими зобов'язаннями центральних банків-членів Андського пакту, депонованими в Андському резервному фонді. Курс песо жорстко прив'язаний до долара США. У 1974 р. укладено Центральноамериканську валютну угоду, яка встановлювала спільну валюту – центральноамериканське песо;

- у 1965 р. замість Валютної ради Британських Карибів (існувала з 1950 р.) створено Східнокарибське валютне управління, що використовувало східнокарибський долар у якості спільної валюти, зафіксованої спочатку до британського фунта стерлінгів, а з середини 70-х рр. – до долара США. У 1983 р. створено Східнокарибський центральний банк і сформовано Східнокарибський валютний союз (Eastern Caribbean Currency Union – ECCU) із спільною валютою – східнокарибським долларом. Сьогодні до складу ECCU входять шість країн – Антигуа і Барбуда, Домініка, Гренада, Сент-Кітс і Невіс, Сент-Люсія, Сент-Вінсент і Гренадини;

- у 2008 р. країни-члени Боліваріанського альянсу (ALBA) – Куба, Венесуела, Нікарагуа, Болівія, Гондурас, Домініка – і Еквадор (увійшов до складу ALBA у 2009 р.) прийняли рішення про перехід з 2010 р. до єдиної валюти – умовної грошової одиниці взаєморозрахунків сукре (Sistema Único de Compensación Regional – SUCRE). Наразі сукре є віртуальною валютою, але з часом може прийняти матеріальну форму. Вартість сукре розраховується за методом валютного композиту (валютний кошик, що складається з валют країн-учасниць). На думку країн-учасниць об'єднання, нова грошова одиниця дозволить протидіяти фінансовій кризі і відмовитися від долара США у регіональних операціях.

Характерною рисою розвитку валютної інтеграції у регіоні Латинської Америки є прив'язка регіональних валют до долара США, що пов'язано з традиційно високим ступенем доларизації економік країн регіону.

Щодо перспектив валютної інтеграції у Північній Америці, то уже деякий час обговорюється можливість створення Північноамериканського валютного союзу і введення єдиної або спільної валюти на території країн NAFTA (США, Канада і Мексика). Валютна інтеграція у регіоні забезпечила б валютну стабільність, необхідну для розвитку фінансових ринків, економічного зростання і отримання найбільшого ефекту від спільного ринку.

Ідею переходу до єдиної валюти країн Північної Америки запропонував у 1999 р. канадський економіст Г. Грабел, який у праці «The Case for the Amero: The Economics and Politics of a North American Monetary Union» представив аргументи на користь введення північноамериканської валюти – амеро. Концепція введення Північноамериканської валюти є ідентичною з концепцією запровадження єдиної європейської валюти.

Однак поки що створення валютного союзу країн NAFTA знаходиться у площині теоретичних обговорень і дискусій, що пов'язано з кількома обставинами. По-перше, на даний момент про плани переходу на єдину валюту (навіть у віддаленій перспективі) на рівні офіційних органів досі не заявлено. По-друге, існує значний політичний спротив з боку Канади щодо ідеї відмови від канадського долару на користь нової валюти регіону. Крім того, створення єдиної Північноамериканської валюти не може бути здійснено у короткостроковому періоді, оскільки існує значна різниця в рівнях економічного розвитку США, Канади і Мексики. Навіть за умови активізації процесу валютної інтеграції в країнах NAFTA необхідним буде перехідний період, в рамках якого можливо використовувати офіційну доларизацію економік Канади і Мексики. Однак такий перехідний механізм також може не влаштувати Канаду і Мексику, які ризикуватимуть потрапити в більшу економічну і фінансову залежність від Сполучених Штатів.

Таким чином, починаючи з середини ХХ ст. спостерігається активізація розвитку процесів регіональної валютної інтеграції, що знайшло відображення у створенні валютних союзів практично у всіх регіонах світу. Разом з тим, дослідження еволюції та сучасного стану валютної інтеграції в окремих регіонах світового господарства дозволило виділити чинники, обставини та ризики, які стримують подальший розвиток цих процесів, а саме:

- значна диференціація країн, що планують увійти до конкретних регіональних валютних угруповань, за рівнем соціально-економічного розвитку та відповідні складності у досягненні ними встановлених критеріїв економічної конвергенції;

- багатоваріантність альтернативних сценаріїв формування валютного союзу та наявність кількох можливих претендентів на роль регіональної валюти (як у випадку регіону Південно-Східної Азії);

- загострення фінансово-економічних проблем функціонування Євросоюзу, яке періодично спостерігається, розглядається країнами з інших регіонів світу як негативний досвід валютної інтеграції і змушує їх переглядати доцільність переходу на єдину регіональну валюту;

- окремі країни демонструють політичний спротив вступу до валютних об'єднань через небажання відмовлятися від національної валюти і високий ризик потрапляння у фінансово-економічну залежність від більш сильної країни угруповання;

- загальна нестабільність глобального фінансового середовища ускладнює завдання стабілізації валютно-фінансових систем країн – потенційних учасниць валютного союзу, що є необхідною умовою впровадження спільної або єдиної регіональної валюти.

У результаті, навіть створення тих валютних союзів, формування яких вже було вирішеним питанням і планувалося у конкретні терміни, періодично відкладається.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ТЕМИ 2

1. Охарактеризувати класифікацію грошових систем.
2. Визначити головні риси металевих систем грошового обігу.
3. Охарактеризувати систему біметалевого обігу.
4. Пояснити дію закону Грешема.
5. З'ясувати історію розвитку золотого монометалізму.
6. Визначити характерні риси срібного монометалізму.
7. Охарактеризувати особливості системи паперово-кредитного обігу.
8. Назвати головні кредитні інструменти, що використовуються в сучасних грошових системах.
9. Визначити напрями реформування світової валютно-грошової системи.
10. Окреслити перспективи розвитку регіональної валютної інтеграції та створення валютних союзів у світі.

ТЕМА 3 ГРОШОВІ СИСТЕМИ РОЗВИНУТИХ КРАЇН

1. **Грошова системи США.**
2. **Грошова система Великобританії.**
3. **Грошова система Канади.**
4. **Грошова система Японії.**
5. **Європейська валютна система.**

Мета: вивчення історії формування та сучасної організації грошових систем в окремих розвинутих країнах; визначення загальних рис грошових систем країн зазначеної групи.

Ключові слова: Перший та Другий Банки США; грінбеки США; долар США; система попередньо повідомлених платежів; британський фунт стерлінгів; шилінг; пенс; гроші у вузькому та широкому розумінні; канадський соль; канадський долар; японська ена; валютна інтеграція; теорія оптимальних валютних зон; план Вернера; Європейський монетарний союз; „валютна змія”; ЕКЮ; євро; критерії економічної конвергенції.

1. Грошова системи США.

Формування грошової системи на території сучасних Сполучених Штатів проходило задовго до створення Федеральної резервної системи. У 1690 р. Колонія Массачусетської затоки першою випустила паперові короткострокові зобов'язання (Short bills) – щось середнє між банкнотами і короткостроковими зобов'язаннями уряду, щоб фінансувати військову експедицію в Канаду. Але це була поодинокі спроба, і в 17-18 ст. грошовий обіг на американському континенті регламентувався англійським законодавством і продовжував обслуговуватися переважно англійськими фунтами стерлінгів та іспанськими срібними доларами.

Після війни за незалежність (1775-1783 рр.). Конгрес США прийняв рішення про утворення Першого Банку сполучених Штатів і санкціонував перший, тепер вже федеральний, випуск національних грошей. У 1785 р. конгрес США визначив національною грошовою одиницею долар, який містив 24,34 г срібла. Був створений перший власний монетний двір (у Філадельфії), який повинен був карбувати срібні долари і мідні центи за вагою іспанських срібних монет.

Етимологію походження назви американської валюти пов'язують з грошовою одиницею «талер» (цю валюту використовували голландці та інші поселенці в Північній Америці). В Англії (де вимова назви валюти змінилася на «долар») доларами називали будь-які срібні монети, схожі на талер, а в американських колоніях так називали іспанські срібні песо, які стали використовуватися в обігу під час війни за незалежність США.

Талером також називалася монета XVI ст., яку карбували на території сучасної Чехії. Слово «талер» згодом знайшло відображення в назвах датських

та шведських далерів, голландських даалдерів, ефіопських таларів, італійських талеро, далдерів у фламандській мові, доларів в англійській мові.

У 1792 р. був прийнятий закон, відповідно до якого в країні офіційно вводилась біметалева система подвійної валюти. Співвідношення між золотом і сріблом встановлювалося на рівні 1:15. У 1834 р. воно змінилося і становило 1:16. У першому випадку вартість срібла була завищена, у другому – занижена (вартісне співвідношення металів на світовому ринку і в деяких західноєвропейських країнах становило 1:15,5). Тому практично до 1834 р. в обігу переважало срібло, потім – золото. Одночасно в США здійснювався децентралізований випуск власних банкнот приватними банками.

При заснуванні Першого Банку Сполучених Штатів в 1791 р. федеральний уряд підписався на значну частину статутного капіталу і пообіцяв протягом 20 років не видавати чартер – документ, який суміщає функції банківського статуту і ліцензії, жодному іншому банку. Коли в 1811 р. постало питання про продовження чартеру, це зустріло потужний опір опозиції, яка вимагала збільшення кількості банків. Перший Банк Сполучених Штатів була ліквідовано. Миттєво число банків зросло до 88, а за три наступні роки було видано 120 нових чартерів.

Серйозною проблемою функціонування банків в період 1812 аж до створення ФРС в 1913 р. була відсутність клірингу – взаємного погашення банкнот різних банків. До закриття цю функцію частково виконував Перший Банк. Виникла необхідність його аналога, і в 1816 р. міністр фінансів Джеймс Даллас запропонував створити Другий банк США. Головним нововведенням нового банку стало право засновувати свої відділення в штатах без узгодження з їх урядами. Це викликало хвилю політичного обурення, що посилилася після банківської кризи 1819 р., викликаній випуском величезної кількості банкнот.

Відносна стабільність в грошово-кредитній сфері зберігалася до 1836 р., коли закінчився чартер Другого Банку США. Це знову призвело до збільшення кількості банків. Крім того, як наслідок надмірної доступності кредиту посилилася спекуляція федеральними землями. Криза затяглася до 1840 р. і призвела до необхідності кожному штату самостійно справлятися з кредитними проблемами. Головною з них було завдання протистояти надмірній емісії. Проблема ускладнювалася тим, що банк емітував банкноти з розрахунком, що їх не відразу і не всі пред'являть до погашення. Щоб ускладнити доставку банкнот для погашення банку, що їх емітував, свідомо не вводився механізм збору банкнот, а деякі банки спеціально розташовувалися у важкодоступних районах. У результаті в 1859 р. в обігу перебувало 5400 видів банкнот.

Рішенням проблеми стало утворення системи Саффордських банків Бостона. Провінційні банки повинні були внести в Саффордський банк постійний депозит у розмірі 5000 дол. плюс суму, достатню для погашення банкнот, що потрапляли в Бостон. Натомість Саффордський банк зобов'язався приймати банкноти банків системи за номіналом, в той час як банкноти банків, які не побажали приєднатися до системи, повинні були доставлятися для погашення безпосередньо в банк-емітент.

Радикальні зміни в системі грошово-кредитних відносин відбулися під час громадянської війни 1861-1865 рр., коли банки Півдня перервали контракти з північними банками. У 1864 р. був реалізований загальнонаціональний банківський закон, згідно з яким дозволялося заснування банків з кількістю пайовиків не менше 5 і капіталом не менше 50 000 дол. Для всіх банків емісійне право обмежувалося 300 млн. дол.

У цей же час банки штатів припинили розмін банкнот на золото і срібло, золоті і срібні монети поступилися місцем паперовій грошовій системі. З цього часу і до початку 1879 р. в обігу переважали паперові банкноти і «грінбеки» - квитки казначейства США, випущені для покриття військових витрат.

У 1873 р. був прийнятий закон про заборону вільного карбування срібних монет, що означало перехід від біметалізму до золотого монометалізму. Однак під натиском власників срібних рудників казначейство відновило купівлю срібла для монетарних потреб. Фактичне введення золотого долара з вмістом 1,50463 г сталося з моменту видання в 1900 р. акта про золотий стандарт.

Головним недоліком системи грошової емісії США на початку ХХ ст. була її нееластичність. У періоди криз, коли виникала гостра нестача грошей, в обігу були різні їх замітники, такі як сертифікати розрахункових палат і поштові марки. Тому однією з головних цілей Федерального резервного акта в 1913 р. було створення системи еластичної грошової емісії, контрольованої державою. Цей акт був прийнятий конгресом 23 грудня 1913 р. Відповідно до Федерального резервного акта вся територія країни була поділена на 12 округів, у кожному з яких створювався федеральний резервний банк з правом емісії банкнот. Одночасно змінилось забезпечення банкнот – з цього часу банкноти федеральних резервних банків забезпечувались не менше ніж на 40% золотом, а інші 60% - короткостроковими комерційними векселями.

У роки Першої світової війни США, на відміну від європейських країн, не скасовували розміну банкнот на золото. Це пояснюється незначними військовими видатками країни. Більше того, у ці роки значно поліпшився стан платіжного балансу, США перетворилися з країни-боржника на країну-кредитора. Значно збільшилися золоті запаси країни, бо значна частина золотих грошей була тезаврована приватними власниками і банками, до того ж банки вносили золото в федеральні резервні банки як резерви за депозитами. Це дало змогу забезпечити збереження вільного обміну доларових банкнот на золото в монетній формі. З цього моменту долар почав завойовувати становище міжнародної розрахункової та резервної валюти.

У 1922 р. на конференції в Генуї міждержавними угодами була створена друга світова валютна система, яка функціонувала на базі золотодевізного стандарту і валют провідних країн - англійського фунта стерлінгів та американського долара.

Світова економічна криза 1929-1933 рр. викликала значне зростання банкрутств банків, повністю підірвала довіру до банківської системи серед населення, почалось масове вилучення вкладів із банків з одночасним обміном їх на золото. Це змусило США в березні 1933 р. припинити розмінювати банкноти на золото.

Погіршення економічної ситуації у світі загалом та в США зокрема змусило уряд піти на девальвацію власної валюти. Законом від 31 січня 1934 р. долар був девальвований на 40,9%, вміст золота в доларі знизився з 1,50463 до 0,888671 г чистого золота, а купівельна ціна золота казначейством США відповідно збільшилась з 20,67 до 35 дол. за тройську унцію. Громадянам і юридичним особам у США було заборонено володіти золотом у монетарній формі. Розмін грошей на золото скасовувався. Девальвація дала можливість федеральним резервним банкам збільшити банкнотну емісію на 69% при тих самих золотих запасах, одночасно долар ставав більш дешевим для іноземців, що розширювало експортні можливості.

Закон 1934 р. про срібло вимагав від казначейства купувати срібло в країні й за кордоном доти, доки запас срібла не досягне 25% загального металевого запасу. На суму закупленого срібла випускались срібні сертифікати, які стали елементом грошової маси. Формально закон був прийнятий з метою розширення металеві бази грошового обігу, насправді ж казначейство допомогло підняти ціну на срібло, яка в 1932 р. впала до 25 центів за унцію. Казначейство, щоб досягти необхідної норми, скуповувало за ціною 64-90 центів за унцію все срібло, яке добувалося в США.

Офіційна ціна на золото (35 дол. за тройську унцію) тривалий час була об'єктом державного регулювання США для підтримання незмінного золотого вмісту американської валюти. Проте до Другої світової війни долар як резервна валюта використовувався здебільшого країнами американського континенту, а в ролі міжнародної розрахункової та резервної валюти посідав лише друге місце після англійського фунта стерлінгів.

У роки Другої світової війни значно посилилось економічне та валютне становище США завдяки значному зростанню промислового і сільськогосподарського виробництва і незважаючи на те, що грошово-кредитна система США широко використовувалась для фінансування військових видатків. За роки війни грошова маса в обігу зросла до 103 млрд. дол. у 1945 р. проти 32,4 млрд. дол. у 1939 р., готівка за цей самий період зросла в 4,6 рази (з 5,7 млрд. дол. до 26,3 млрд. дол.), депозити банківської системи – приблизно в 3 рази (з 26,7 млрд. дол. до 76,8 млрд. дол.), а купівельна спроможність долара знизилася на 25%. Проте інфляція в США була значно меншою, ніж у інших країнах. Це дало можливість США домогтися в 1944 р. офіційного визнання долара основною валютою світу.

У 1944 р. Бреттон-Вудською угодою була оформлена третя світова валютна система, яка існувала до 1976 р. Згідно з цією угодою, золотодевізний стандарт зберігався лише в міждержавних відносинах, статут створеного Міжнародного валютного фонду зобов'язав його членів здійснювати урядові операції з золотом тільки за офіційною ціною (35 дол. = 1 тройська унція) для підтримання незмінного вмісту американської валюти. Світова грошова система базувалась на нерозмінних кредитних грошах, і проголошувався статус долара і фунта стерлінгів як резервних валют – особливої категорії конвертованих національних валют, що використовувались як міжнародні платіжні та резервні засоби.

У перші повоєнні роки на США припадало 56% промислового виробництва, 40% обсягів зовнішньої торгівлі, 70% централізованих запасів золота. Наприкінці 50-х - на початку 60-х років у США спостерігалось значне погіршення валютних позицій та сальдо платіжного балансу. Починаючи з 1958 р. пасивне сальдо платіжного балансу США щорічно перевищувало 3 млрд. дол. Покривалось пасивне сальдо як короткостроковою доларовою заборгованістю інших країн, що створювали власні резерви доларів – міжнародних засобів платежу, так і золотим запасом США. У результаті золотий запас країни зменшився з 24,6 млрд. дол. у 1949 р. до 11,0 млрд. дол. у 1971 р. Коли золотий запас наблизився до 25% забезпечення емісії, обов'язкове золоте покриття долара було скасовано. У США встановлювався мінімальний рівень золотого запасу як військово-стратегічного резерву (близько 10 млрд. дол.). Негативний стан платіжного балансу та посилення темпів інфляції в США викликали відхід від долара. У зв'язку з неможливістю обміняти всі долари на золото, уряд США припинив розмін у серпні 1971 р.

Для того щоб поліпшити стан платіжного балансу, передусім торговельного, у грудні 1971 р. та в лютому 1973 р. було проведено девальвацію долара на 7,9% та на 10% відповідно. Офіційна ціна на золото зросла в лютому 1973 р. до 42,22 дол. за 1 тройську унцію. Щоб витіснити золото з обігу і відновити довіру до долара, в 1975 р. уряд США дозволив своїм громадянам купувати золоті зливки та монети.

У 70-х роках відбулись золоті аукціони, для того щоб знизити ринкову ціну золота і прискорити процес його демонетизації. Ямайська угода (1976-1978 рр.) мала на меті виключити золото зі світової валютної системи, увівши для країн - членів МВФ стандарт СДР і заборонивши використовувати золото як основу паритету валют. Проте значне вільне коливання курсу долара, яке почалося після цього, призвело до різкого зростання ціни на золото. Золото до цього часу використовується як резервний актив і засіб забезпечення міжнародних кредитів.

Тривале безперервне зниження курсу долара негативно вплинуло на його роль головної світової резервної валюти. Його частка в інвалютних резервах інших країн зменшилась з 84,7% у 1973 р. до 65% у 1985 р. Проте на початку 80-х років керівництво ФРС активно проводило антиінфляційну політику і курс долара відносно валютного кошика країн ЄЕС почав зростати. Курс досяг максимуму в 1985 р. і мав негативні наслідки для стану торговельного балансу США – зменшення експорту американських товарів і стимулювання імпорту дешевших зарубіжних товарів. З вересня 1985 р. для виправлення такого становища уряд США розпочав постійні контакти з урядами інших економічно розвинутих країн з метою координації валютної політики і спільних дій на валютних ринках. Так, у вересні 1989 р. була підписана угода країн «великої сімки» про узгоджений інтервенційний продаж доларів, у квітні 1990 р. – про узгоджену політику, стримання падіння єни. У вересні 1992 р. велика криза європейських валют змусила активізувати політику оптимізації курсу долара.

В даний час емісію грошей в США здійснює Міністерство фінансів (казначейство) і Федеральна резервна система (ФРС) у формі монет і паперових

купюр. Казначейство випускає в обіг дрібні купюри (1, 5, 10 доларів), срібні долари та розмінну монету (1, 5, 10, 25 і 50 центів). 1 долар США дорівнює 100 центам. ФРС спільно з Міністерством фінансів випускають кожний окремих вид паперових грошей відповідно до купюри США і купюри ФРС.

Монети випускаються у кількох номіналах відповідно до їх вартості: «пенні» (1 цент), «нікель» - 5 центів, «дайм» - 10 центів, «четвертак» або «квотер» - 25 центів, «халф» - 50 центів і 1 долар.

Паперові гроші, що друкуються в США, складаються майже виключно з купюр ФРС, які випускають 12 регіональних резервних банків. Ці купюри друкуються номіналом 1, 2, 5, 10, 20, 50 і 100 доларів. Міністерство фінансів випускає тільки один тип паперових грошей – купюри вартістю 100 доларів. Як на купюрах США, так і на купюрах ФРС містяться надруковані підписи міністра фінансів та скарбника США.

Як і всі інші країни, США намагаються забезпечити банкноти від підробок. Папір для виготовлення банкнот виробляє тільки одна компанія, якій заборонено продавати його будь-кому, крім федерального уряду США. Формула фарби є секретом Бюро США з Гравіювання та Друку. З 1990 р. в США почали виготовляти долари, додатково захищені за допомогою мікродруку та захисних ниток. 1996 р. захист долара був ще більше підсилений.

Для того, щоб успішно боротися з фальшивомонетниками, планується змінювати дизайн доларів кожні 7-10 років. При цьому розуміється, що старі купюри виводяться з обігу, хоча й залишаються дійсними і обов'язковими до приймання.

Банкноти ФРС 20, 50 і 100 доларів – основні засоби готівкового грошового обігу в США. Комерційні банки залучають депозити на транзакційні вклади і створюють гроші для безготівкового обігу. При цьому 90% всіх платежів США відбувається за допомогою безготівкових розрахунків.

Важливою основою безготівкових розрахунків у США є транзакційні вклади, які досить легко можуть бути використані як гроші. Кошти на цих рахунках належать переважно великим корпораціям і просто заможним особам. 53% загальної суми таких депозитів належить нефінансовим корпораціям, 8,4% - кредитно-фінансовим установам, 32,6% - фізичним особам, близько 6% - іноземним власникам.

Головним інструментом безготівкового обігу в США є чек. Чековий обіг тут найбільш розвинений в порівнянні з іншими країнами. Фактично майже три чверті всіх платежів у США здійснюється чеками. Іншою формою безготівкових розрахунків є використання пластикових карток, які дають можливість здійснювати розрахунки за товари і послуги без використання готівки та чеків і одночасно є інструментом короткострокового споживчого кредиту.

Останнім часом у США активно використовується така форма розрахунків як система попередньо повідомлених платежів. За цією системою банк автоматично зараховує на поточний рахунок клієнта або, навпаки, списує з його рахунку кошти згідно з укладеними угодами. Це стосується комунальних

платежів, страхових внесків тощо. Серед надходжень – заробітна плата, пенсія, рентні платежі.

2. **Грошова система Великобританії.**

Грошова одиниця Великобританії фунт стерлінгів з'явилася на Британських островах задовго до виникнення централізованої держави. Ще до норманського завоювання (1066 р.) місцеве населення використовувало срібні пенси або стерлінги. Назва англійської валюти – фунт стерлінгів – відображає її первісний ваговий вміст, тобто фунт срібла, з якого карбували 240 пенсів-стерлінгів. У свою чергу, фунт ділився на 20 шилінгів; відповідно, кожен шилінг дорівнював 12 пенсам. У 13 столітті вперше шилінги були викарбувані у вигляді монет, а вже в 14 ст. з'явилися в обігу золоті фунти.

Псування монет періодично призводило до розладу грошового обігу, оскільки більш повноцінні монети вилучалися окремими особами і накопичувалися як скарби, тобто тезаврувалися. Ця реакція населення на знецінення грошей згодом отримала назву «закону Грешема», на ім'я радника уряду з грошових питань при королеві Єлизаветі.

У 1717 р. керуючий Монетним двором фізик І. Ньютон встановив золотий вміст фунта (7,3222382 г), який залишився незмінним аж до 1931 р. Великобританія до офіційної декларації золотого стандарту займала домінуюче положення у світовому співтоваристві. Вона підтримувала його завдяки інвестиціям в економіку своїх колоній і виключного стану експортера готових виробів та імпортера сировини. Багато країн тримали свої офіційні резерви у формі монетарного золота або на депозитах в лондонських банках. Фактично існувала жорстка фіксація курсів валют різних країн до англійського фунта. Монетарна політика більшості держав перебувала в залежності від монетарної політики Британії. Кожна зміна процентних ставок у Лондоні викликала коливання на валютних і фондових ринках Бомбея, Сінгапуру, Йоганнесбурга і Нью-Йорка.

Від біметалізму до монометалізму Англія перейшла раніше інших країн – в кінці 18 століття на основі Закону 1797 р. про припинення вільного карбування срібних монет. У 1816 році був прийнятий закон про золотий стандарт. У період з 1821 р. по 1914 р. в Англії діяла така форма золотого стандарту, як золотомонетна грошова система. З цього часу проводилася грошова реформа методом реставрації. Купівельна сила банкнот була поновлена, проголошувався розмін банкнот на золото за номіналом. Офіційний золотий вміст 1 фунта стерлінгів становив 7,32 г.

Емісія банкнот Банком Англії в цей час регулювалась актом Р. Піля, котрий вимагав 100-відсоткового забезпечення їх золотом за винятком 14 млн. ф. ст. Останні являли собою фідучіарну емісію, що забезпечувалась державними позиками. Дія цього закону тимчасово припинялася парламентом і в періоди криз 1847 р., 1857 р., 1866 р. фідучіарна емісія значно перевищувала встановлений обсяг.

На той час в обігу були золоті соверени (двадцятишиллінгові монети). У 1914 р. казначейство замість соверена випустило банкноти номіналом 1 фунт стерлінгів і 10 шилінгів. У 1928 р. функцію випуску цих банкнот взяв на себе Банк Англії.

У 1914 р. для покриття військових витрат уряд став випускати казначейські білети, скасувавши обмін банкнот на золото і вилучивши золоті монети з обігу. Разом зі зростанням паперових грошей збільшилася і маса кредитних засобів обігу. Основним її джерелом були урядові позики, через які державний борг Англії з 1914 р. по 1919 р. виріс в 11 разів.

Маса грошей в обігу 1913-1918 рр. зростає з 35 млн. до 399 млн. ф. ст. у 1920 р., і становила 555 млн. ф. ст., тобто збільшилась у 16 разів порівняно з 1913 р. Наслідком цього стала інфляція, темпи якої були невисокими. Товарні ціни зросли лише удвічі. Такий розрив між темпами емісії та темпами зростання цін пояснювався низкою чинників:

- витісненням з обігу металевих грошей та зменшенням обсягів комерційного кредитування;
- державним нормуванням розподілу товарів та контролем за цінами;
- уповільненням швидкості обігу грошей.

При зростанні товарних цін вдвічі, курс фунта стерлінгів відносно долара США протягом усієї війни залишався на довоєнному рівні, бо в цей час зменшувалась купівельна спроможність долара. Крім того, Англія активно проводила політику валютної інтервенції за рахунок кредитів США, що штучно підтримувало завищений курс фунта стерлінгів. Коли у 1919 р. Англія припинила проведення політики валютної інтервенції, курс фунта стерлінгів знизився з 4,867 до 3,4 дол. З метою стабілізації фунта стерлінгів уряд з 1920 р. узяв курс на дефляцію, почав проводити політику «дорогих» грошей. Тому після Першої світової війни інфляція в Англії продовжувалася відносно недовго – до 1920 р. Уже в 1920-1921 рр. Англія за допомогою збільшення податків домоглася бездефіцитності державного бюджету. Частина знецінених фунтів стерлінгів була вилучена з обігу. Одночасно проводилася політика обмеження банківського кредиту.

У 1925-1931 рр. у Великобританії існував золотозливковий стандарт, який змінила існуюча сьогодні система нерозмінних кредитних грошей. У 1925-1928 рр. була проведена грошова реформа. Англія поновила розмін банкнот на золото за довоєнним паритетом, тобто повернулася до золотого стандарту. На золото обмінювалися лише суми, що перевищували 1700 ф. ст. Реформа переслідувала дві основні цілі: поновити довіру до фунта стерлінгів, яка була підірвана інфляцією, та збільшити реальну вартість надходжень від іноземних інвестицій та внутрішніх накопичень.

З 1925 р. поряд з розмінними банкнотами продовжували обертатися казначейські білети, які в 1928 р. були вилучені з обігу. У цьому самому році реформу було завершено прийняттям закону про надання Банку Англії права на фідучіарну емісію банкнот в обсязі 260 млн. ф.ст., а понад цю суму – за згодою казначейства, підтвердженою парламентом. У цей час курс фунта стерлінгів був завищений порівняно з купівельною спроможністю цієї валюти, що значною

мірою пояснювалося надмірним попитом з боку спекулянтів. Поновлення розміну фунтів стерлінгів на золото за завищеним курсом мало у майбутньому негативний вплив на експортні можливості та валютне становище Англії.

У 1931 р. Великобританія очолила стерлінговий блок, перетворений на початку Другої світової війни в стерлінгову зону – найбільшу валютну зону, на яку припадало близько 1 / 6 світового товарного обороту.

Стерлінгова зона – очолюване Великобританією валютне угруповання країн, які проводять більш-менш узгоджену політику у сфері міжнародних валютно-фінансових відносин з використанням фунтів стерлінгів у валютних операціях.

Історичним попередником стерлінгової зони був стерлінговий блок, який склався після краху золотого стандарту у Великобританії у 1931 р. До нього входили переважно країни Британської імперії та деякі інші.

Стерлінгова зона була найбільшим валютним угрупованням за територією та чисельністю населення країн, що входили до неї. Її площа становила 1/6 території земної кулі із населенням понад 1 млрд. чоловік.

Для валютного механізму стерлінгової зони було характерно:

- прикріплення національних валют країн-учасниць до англійської валюти шляхом підтримання курсу відносно фунта стерлінгів;
 - більш пільговий режим обміну між стерлінговими валютами при порівнянні із нестерлінговими;
 - наявність у середині зони єдиної системи валютного контролю;
 - участь країн зони у загальному інвалютному фонді шляхом передачі у централізовані резерви у Лондоні з твердим курсом всієї або частки виторгу у доларах та інших валютах;
 - збереження значної частини валютних резервів членів зони фунта стерлінгів у вигляді стерлінгових авуарів в англійських банках.
- Юридично стерлінгова зона не мала централізованого керівного органу та вся її діяльність здійснювалась на базі «джентльменських угод». З 60-х років стерлінгова зона вступила у період свого розпаду.

Світова економічна криза 1929-1933 рр. значно послабила позиції Англії на зовнішніх ринках та викликала масовий відплив капіталів з країни. Активне сальдо платіжного балансу за поточними операціями почало зменшуватися і в 1931 р. перетворилося на пасивне. Становище погіршувалося бюджетним дефіцитом. Іноземні вкладники, побоюючись припинення розміну фунта стерлінгів на золото, почали вилучати депозити, що прискорило зменшення золотих запасів у країні. Наслідком такого стану стало припинення з вересня 1931 р. розміну банкнот на золото. Золотий стандарт в Англії зазнав остаточного краху, країна перейшла до паперової грошової системи з плаваючим валютним курсом. Курс фунта стерлінгів почав знижуватися, і вже на початку 1932 р. він становив 3,2 дол., тобто знизився на 35%. Таке зниження валютного курсу, з одного боку, підвищувало конкурентоспроможність англійського експорту, а з іншого – послаблювало

довіру до англійської валюти та до Лондона як міжнародного фінансового центру.

З метою підтримки валютного курсу в 1932 р. було створено спеціальний валютний фонд при казначействі, до якого було передано золотий запас Банку Англії для здійснення валютної інтервенції на ринках. Англія, як і інші країни, до Другої світової війни зберігала вільну конвертованість фунта стерлінгів у валюти інших країн. З початком війни було введено валютні обмеження. Вільний обмін фунта стерлінгів на валюту інших країн було припинено за винятком країн стерлінгової зони.

Із введенням валютних обмежень було встановлено офіційний курс фунта стерлінгів на рівні 4,03 дол. США. Таке співвідношення залишалось до девальвації англійської валюти 1949 р., при цьому золотий вміст становив 3,6 г золота.

За роки війни держава для покриття своїх витрат широко використовувала кредити Банку Англії та інших банків, що спричинило збільшення грошової маси у 2,5 рази, але ціни за цей час зросли тільки на 75%, тобто темпи знецінення фунта стерлінгів були меншими порівняно з періодом Першої світової війни. Загалом темпи інфляції в Англії були меншими, ніж в інших країнах, які брали участь у війні (за винятком США). На це вплинули наступні чинники:

- висока питома вага податків у фінансуванні військових витрат (понад 40%);
- значна роль зовнішніх джерел фінансування (поставки товарів у кредит колоніями, надання США в оренду озброєння, стратегічної сировини та продовольчих товарів);
- державний контроль над цінами та нормування продовольчих товарів, яке зберігалось в Англії протягом тривалого часу і після закінчення війни.

За роки війни населенням та підприємствами було накопичено величезні грошові маси, різко зросла зовнішня заборгованість Англії, що могло потенційно спричинити подальше знецінення фунта стерлінгів. Саме наявність великого зовнішнього боргу та дефіцитність платіжного балансу стали причиною необхідності збереження жорстких валютних обмежень до кінця 50-х років. Хоча була спроба скасувати деякі обмеження, вона закінчилася невдачею. З липня по вересень 1947 р. в Англії існувала обмежена конвертованість валюти для нерезидентів, що призвело до зростання темпів втрати залишків золотих запасів країни.

Для введення конвертованості валюти ще не склалися відповідні умови. Тому після вересня 1947 р. було введено жорсткі валютні обмеження. Лише у 1958 р. фунт стерлінгів почав вільно обмінюватися на долари та інші валюти за поточними операціями для нерезидентів, тобто вводилася часткова конвертованість фунта стерлінгів. За іншими операціями валютні обмеження зберігалися до 1979 р.

У післявоєнний час в Англії темпи інфляції були вищими, ніж в інших промислово розвинутих країнах (за винятком Італії). У 1951-1960 рр. роздрібні ціни зростали в середньому на 4%; у 1971-1980 рр. - на 13,3%; у 1981-1986 рр. -

на 7,5%. Купівельна спроможність фунта стерлінгів у 1986 р. знизилась порівняно із довоєнним рівнем 1938 р. у 16 разів і порівняно з 1950 р. - у 12 разів.

Головною причиною хронічної інфляції та дефіцитності платіжного балансу після Другої світової війни були величезні військові витрати Англії. Дефіцит платіжного балансу за період 1945-1980 рр. збільшився з 23 до 95 млрд. ф. ст. Інфляція та пасивність платіжного балансу стали причиною двократної девальвації фунта стерлінгів у післявоєнний період. Перша післявоєнна девальвація англійської валюти на 30,5% була проведена в 1949 р. її офіційний курс відносно долара знизився з 4,03 до 2,8 дол. за 1 ф. ст. Серед причин девальвації треба виділити передусім невідповідність офіційного курсу фунта стерлінгів реальному як наслідок значного інфляційного знецінення. Така невідповідність виявилась уже в перші післявоєнні роки. Девальвація 1949 р. не вирішила проблем англійської валюти. Прогресуюче погіршення платіжного балансу, яке розпочалося з 1964 р., призвело до того, що ні зовнішня кредитна допомога, ні підвищення облікової ставки Банком Англії не могли зупинити зниження офіційних золотовалютних резервів. Кожного разу, коли погіршувався стан платіжного балансу країни, відбувалися масові операції, пов'язані з продажем фунтів стерлінгів, що погіршувало валютне становище країни ще більше.

У 1967 р. було проведено другу післявоєнну девальвацію на 14,3%. Курс фунта стерлінгів до долара знизився до 2,4 дол. США. Ця девальвація була доповнена кредитно-фінансовими обмеженнями, вплив яких відбився на стані платіжного балансу вже через 1,5 роки. У 1969-1971 рр. Англія мала велике позитивне сальдо за поточними операціями. Тому в грудні 1971 р. фунт стерлінгів було ревальвовано відносно долара. Новий курс становив 2,6 дол. Ця стабілізація виявилася нетривалою. Різке погіршення платіжного балансу в 1972 р. змусило англійський уряд установити для своєї валюти режим плаваючого курсу. З цього періоду розпочалося різке зниження курсу. У 1976 р. він знизився на 40% порівняно з 1971 р.

Криза довіри до фунта стерлінгів призвела до того, що з 1976 р. уряд почав офіційно проводити політику на обмеження його ролі як резервної валюти, що прискорило остаточний розпад стерлінгової зони, яка до кінця 70-х рр. припинила своє існування.

Із середини 1977 р. позиції фунта стерлінгів відносно долара зміцнилися, що було пов'язано з припливом капіталів у країну у зв'язку з початком видобутку нафти у Північному морі під час нафтової кризи. Завдяки цьому курс фунта стерлінгів у 1977 р. підвищився майже до рівня 1971 р. - з 1,7 до 2,4 дол. У 1979 р. уперше з 1931 р. було скасовано всі валютні обмеження. Але внаслідок економічної кризи 1979-1982 рр. розпочався відплив капіталів з країни, знову з'явилася тенденція до знецінення фунта стерлінгів. В останні роки підвищення курсу цієї валюти стало однією з причин, через яку Великобританія не приєдналася до країн, які з 1 січня 1999 р. запровадили євро у безготівковий обіг.

Для боротьби з інфляцією Банк Англії застосовував різні інструменти. До кінця 70-х років переважав неокейнсіанський підхід до грошово-кредитного регулювання. Використовувалися три методи: зміна процентної ставки Банку Англії, зміна норм резервування та прямі селективні методи контролю за банківськими позиками приватному сектору. Головним інструментом селективного регулювання були так звані кредитні межі, тобто встановлення кількісних лімітів на позики приватному сектору. Такі ліміти доповнювалися вказівками Банку Англії, яким категоріям позичальників слід надавати переваги при кредитуванні. Вводилися обмеження на купівлю комерційними банками та дисконтними компаніями комерційних векселів, регулювалися умови споживчого кредитування.

Із середини 70-х років посилювався вплив неокласичних та монетаристських концепцій. Банк Англії відмовився від прямих методів контролю за банківськими позиками та розпочав використовувати операції на відкритому ринку з купівлі-продажу цінних паперів. З метою поширення продажу державних зобов'язань за межі банківської системи Банк Англії вніс ряд змін до механізму регулювання державного боргу. Важливішою метою грошово-кредитного регулювання стало стабільне зниження темпів зростання грошової маси та відношення державних позик до валового внутрішнього продукту. Відносно високий рівень інфляції у Великобританії в післявоєнний період зумовив зниження курсу фунта стерлінгів до долара США (з 2,02 дол. в 1975 р. до 1,64 дол. у 1998 р.) та інших валют.

На сучасному етапі крім Казначейства, яке випускає монети, емітентами грошей у Великобританії є Банк Англії та комерційні банки. Банк Англії монопольно здійснює випуск банкнот в сумі, яка визначається казначейством та затверджується парламентом.

До 1971 р. фунт стерлінгів дорівнював 12 шилінгам, кожен з яких, у свою чергу, поділявся на 20 пенсів. В даний час фунт стерлінгів містить 100 пенсів. Відповідно до закону 1971 р., монети, що випускалися раніше – крона (краун), подвійний флорин, флорин, шилінг і шестипенсовик – були знов введені в обіг як монети номіналом 25, 20, 10, 5 та 2,5 нового пенсу. Шестипенсовик був вилучений з обігу в 1980 р., а монета номіналом в 5 шилінгів – в 1990 р. Банк Англії випускає банкноти номіналом 5, 10, 20 і 50 фунтів стерлінгів і монети в 1 фунт стерлінгів. Банкноти Банку Англії є законним платіжним засобом в Англії та Уельсі. Банки Шотландії і Північної Ірландії зберегли права з випуску банкнот.

Головним видом грошей у Великобританії є депозитні гроші. Готівкові гроші – банкноти і розмінна монета – становлять близько 32% всієї грошової маси в обігу.

В англійській статистиці використовується кілька грошових агрегатів. Показник грошової маси M0 охоплює готівкові гроші в обігу та касові резерви банків. Агрегат M1 включає M0 та депозити до запитання в банках, за якими не виплачуються відсотки. M1 – це показник «вузьких грошей». M2 включає M1 плюс так звані роздрібні депозити, тобто депозити в банках і будівельних товариствах до запитання і строкові до 100 000 ф.ст. з повідомленням не більше

ніж за місяць, та депозити в ощадних банках. Агрегат М3 включає, окрім складових М2, строкові депозити в банках та депозитні сертифікати у фунтах стерлінгів, а також депозитні сертифікати і депозити в банках в іноземній валюті. М4 на додаток до М3 включає депозити та акції будівельних товариств.

3. Грошова система Канади.

Формування і розвиток грошової системи Канади проходили паралельно з еволюцією державного устрою країни. До 1763 р. Канада була колоніальним володінням Франції і країною керував французький губернатор. Спеціально для Канади починаючи з 1670 р. у Франції карбувалася срібна монета – соль. Проте вона не користувалася попитом в системі торговельних відносин і не змогла виконати покладену на неї місію. Замість «чужої» валюти канадці надавали перевагу прямому товарообміну, тим більше, що крім соля в обігу могли знаходитися платіжні засоби, «емітовані» будь-яким торговцем. Після того, як за мирним договором, укладеним між Лондоном і Парижем, Канада перейшла до Великобританії, питаннями грошового обігу на території країни зайнявся англійський генерал-губернатор. Але очікуваної централізації не сталося, і в грошовій системі панував хаос.

Перебуваючи в залежності від Великобританії, Канада проводила ідентичну політику у сфері грошового регулювання. Однак контроль з боку англійців був недостатньо повним, оскільки фактично був відсутній єдиний об'єкт контролю – грошова одиниця. Після переходу до золотого монометалізму у своїй країні, англійці в 1825 р. ввели на території Канади фунт стерлінгів. Проте використання в торговому обороті між провінціями та іноземними підприємцями різних монет змусило владу законом від 1841 р. визнати поряд з фунтом в якості платіжних засобів золоті та срібні долари і французькі срібні монети.

З 1849 р. у Канаді емісію паперових грошей проводили влади окремих провінцій. Поступово контроль за грошовим обігом став переходити до федерального уряду, а в 1870 р. право приватних банків на випуск банкнот було обмежено.

Офіційною датою появи канадської держави вважається 1 липня 1867 р., коли в силу вступив прийнятий англійським парламентом Акт про Британську Північну Америку, названий Конфедеративним договором. Новий федеральний уряд отримав виняткову юрисдикцію з усіх питань, пов'язаних з грошима і банківською справою. Першою реформою в цій області стало введення в 1870 р. в обіг національної грошової одиниці – канадського долара. Золотий вміст нової валюти встановлювався на основі англійського фунта стерлінгів і прирівнювався до нього.

Під час Великої депресії 1930-х рр. в Канаді стався обвал золотого стандарту, передумовою якого стали знецінення і заборона обміну банкнот на золото в 1914 р. Протягом 1940-х рр. курс канадського долара був жорстко прив'язаний до долара США. У 1950 р. у зв'язку зі значними коливаннями курсу, який довгий час був завищеним, уряд скасував паритет і ввів плаваючий

курс. Це викликало ряд негативних наслідків: дефіцит торговельного балансу, різкі перепади у валютному курсі. Було прийнято рішення повернутися до прив'язки курсу до американського долара, яка протрималася до 1970 р. Розвиваючись циклічно, валютна система Канади знову повернулася до плаваючого курсу, що привело в 1974 р. до валютної кризи. У зв'язку з цим органи монетарного регулювання в якості цільового показника стали використовувати таргетування грошової маси.

Перед Другою світовою війною в грошовому обігу держави знаходилися банкноти комерційних банків, а частка банкнот федерального уряду була невелика. Централізації емісії банкнот сприяли створення Банку Канади в 1935 р. і його націоналізація в 1938 р. За законом протягом 10 років комерційним банкам необхідно було скоротити банкнотну емісію в чотири рази. З цього часу банкнотна емісія стає привілеєм Банку Канади. Протягом 1950-1956 рр. банкноти комерційних банків були виведені з обігу і замінені банкнотами Банку Канади.

Найменшою грошовою одиницею Канади є цент, 100 центів складають 1 канадський долар. Випускаються монети 1 цент (пенні), 5 (нікель), 10 (дайм) і 25 центів (четвертак) і банкноти номіналом 1 долар (Loonie), 2 (toonie, вилучаються з обігу), 5, 10, 20, 50, 100 і 1000 доларів.

У середині країни між фірмами й організаціями переважає безготівкова форма розрахунків, основним інструментом якої є чек. Чеки обслуговують до 90% грошових розрахунків. Готівка поступово витісняються зі сфери роздрібного обороту і кредитних карток. Застосовується і менш радикальний метод безготівкових розрахунків – жирооборот. Сутність його полягає в тому, що банки відкривають своїм клієнтам жирорахунки, на які зараховуються внески тільки для безготівкових взаємних розрахунків шляхом перерахування коштів з рахунка на рахунок без участі готівки і чеків.

4. Грошова система Японії.

Національна грошова одиниця Японії – ена. Вона була введена в 1870 р. (одна ена дорівнює 100 сенам). У цей період у Японії існував біметалізм, карбувались золоті монети вартістю 20 (33,33 г), 10, 5, 2 і 1 (1,66 г), ена 900-ої проби та срібні монети номіналом в одну ену (26,95 г) 900-ї проби, 50, 10, 5 сенів.

За законом 1888 р. Банк Японії отримав право здійснювати фідучіарну (незабезпечену; законодавчо встановлений порядок випуску банкнот під подвійне забезпечення – законом і векселями, банкноти вільно розмінювалися на золото) грошову емісію, однак золотий стандарт запроваджено у Японії тільки в 1897 р. У 1897 р. було встановлено золотий монометалізм, ена містила 0,8333 г чистого золота. У цей час карбувались нові золоті монети в 20 (16,16 г), 10 і 5 ен (срібні залишилися без змін) і мідні монети по 2, 1 і ½ сена.

У період після Першої світової війни з 1914 р. по 1920 р. грошова маса в обігу в Японії збільшилась у 3 рази, що супроводжувалось посиленням інфляції

і знеціненням єни на 64%. Після тимчасової стабілізації інфляція поновилась у зв'язку зі світовою економічною кризою 1929-1933 рр. і агресією Японії.

У 1931 р. відбувається фактичний відхід Японії від золотого стандарту, а в 1933 р. вона оголошує про це офіційно. Емісійне законодавство, прийняте у повоєнний період, передбачало фіскальні обмеження випуску банкнот. Щоб уникнути бюджетного фінансування за рахунок емісії грошей, уряд переглядає ліміти емісії. Грошову емісію регулюють не за допомогою обмеження, а проведенням політики грошово-кредитного регулювання інвестицій, валютних курсів і міжнародних розрахунків.

З 1931 по 1937 р. грошова маса в обігу збільшилась у 1,6 рази, а оптові ціни - на 68%. У країні встановився паперовий грошовий обіг. У 1937 р. золотий вміст єни становив 0,29 г, а у 1939 р. - майже 0,20 г.

З початку японської агресії у Китаї в 1937 р. і до кінця Другої світової війни інфляція в Японії посилюється. Зростають військові асигнування і бюджетний дефіцит. Емісія банкнот використовується для їх фінансування. Спостерігається дефіцит продовольства і предметів першої необхідності. Це стимулює зростання цін. Останнє також обумовлюється підвищенням непрямих податків і політикою державного монополістичного ціноутворення. Офіційний індекс оптових цін у 1944 р. був вищим, ніж у 1934-1936 рр., у 2,3 рази; у 1942-1945 рр. офіційні ціни на товари сільського господарства збільшились на 94%, на чорному ринку – в 30 разів, ціни на побутові товари – відповідно на 70% і в 40 раз.

Як наслідок, реальна заробітна плата японських робітників у 1945 р. становила лише 41,2% рівня 1934-1936 рр. Структура грошового обігу характеризувалась переважанням готівки (56%). У перші роки після війни структура грошового обігу почала поліпшуватись. Це пояснюється відновленням господарства, зростанням торговельного і платіжного обороту. У 1952-1965 рр. питома вага депозитних грошей в грошовій масі становила 78%. Далі спостерігається деяке її зниження.

У післявоєнний період Банк Японії проводив політику перекредитування. На пільгових умовах він кредитував монополістичні банки, а ті, у свою чергу, надавали кредити іншим комерційним корпораціям у розмірах, що перевищували суму їх депозитів. Ця політика звузила можливості маневрування за допомогою грошово-кредитної емісії. У такому самому напрямку проводилася політика розміщення державних цінних паперів у Банку Японії до здійснення фінансово-адміністративної реформи.

Розглянуті обмеження компенсувались у різні періоди не однаково. Так, коли економіка розвивалася високими темпами, компенсація здійснювалась здебільшого з допомогою адміністративних форм регулювання, в інший період – через методи регулювання вартості. З кінця 70-х років скоротились випуски державних цінних паперів для фінансування бюджетного дефіциту. Але грошово-кредитна політика Банку Японії не могла стримати інфляційних процесів у країні. У 1945-1951 рр. інфляція в Японії була особливо високою: маса грошей в обігу зросла в 15 разів, оптові ціни – у 343 рази. У цей період

попит на товари перевищував пропозицію і стимулював зростання цін. Купівельна спроможність єни скоротилась на 99%.

У 1952 р. відновлення економіки Японії було завершено. Саме з цього періоду уповільнюється інфляція. У 50-ті роки середньорічний темп зростання цін становив 0,65%, у першій половині 60-х років - 1,8, у другій - 2,1%, але довоєнна купівельна спроможність єни не була відновлена. У 70-ті роки інфляція посилюється. Це відбувається тому, що з 1965 р. знову стали використовувати державні позики для фінансування видатків центрального бюджету. Державні позики розміщувались переважно у Банку Японії. У 1981 р. для цього було використано 98% банкотної емісії проти 22% в 1973 р. Крім того, внутрішні ціни на товари підвищувались у зв'язку з політикою монополій і зростанням цін на імпортне паливо, сировину і продовольство.

У 70-ті роки ціни на імпортне продовольство зросли вдвічі, на мінеральне паливо - в 4,7 рази, у тому числі на нафту-сирець - у 10,5 рази. Відбувається підвищення непрямих податків та транспортних тарифів, що теж стимулює зростання цін. Зростанню грошової емісії сприяв і величезний приплив у країну іноземної валюти з активним сальдо платіжного балансу. Усе це призводило до підвищення темпів інфляції. Вона перетворюється на галопуючу, що підтверджують такі дані: у 60-ті роки індекс оптових цін зріс на 13,6%, а споживчих - на 76,4%. За 1973-1980 рр. указані індекси зросли відповідно на 102 і 139%.

Інфляція негативно вплинула на умови виробництва, становище робітничого класу. Влада спрямувала свої зусилля на контроль за грошовою масою і на стабілізацію грошового обігу, завдяки чому останній було нормалізовано: у 1981-1986 рр. середньорічний приріст цін становив 0,2%, у тому числі оптові ціни знизилися на 2,2%, а роздрібні зросли на 1,6%. Стабілізації грошового обігу сприяли і структурна перебудова економіки в умовах НТР, зростання продуктивності праці, зниження витрат на виробництво і вжиття заходів щодо стимулювання зовнішньоекономічної експансії. Сюди ж можна віднести зниження цін на нафту й основні види сировини, що завозяться в країну через відсутність власної нафти і сировини.

В 1981-1986 рр. ціни на імпортні товари знизилися на 43%, а на нафту – на 52%. Значну роль у досягненні стабілізації відіграли і такі чинники, як фінансово-адміністративна реформа, яка супроводжувалась зменшенням емісії державних позик як засобу бюджетного фінансування, а також скорочення розмірів перекредитування (з 30% активів Банку Японії в 1970 р. до 19% у 1986 р.).

Водночас роздрібні і споживчі ціни зросли через збільшення цін на продовольство й усілякі послуги, підвищення непрямих податків, зростання чистих витрат. Обсяг виробництва Японії у 1996 р. у поточних цінах оцінювався в 4,6 трлн дол., тобто Японія за цим показником посідала друге місце у світі після США (ВВП США оцінювався в 7,6 трлн дол.). Серед розвинутих країн у 1990-1996 рр. найнижчі темпи інфляції спостерігались у Японії (у 1996 р. споживчі ціни зросли лише на 0,1%). Це стосувалося і цін на кредит. Загалом попри всі коливання за роками і різницю

за регіонами, процентні ставки у переважній більшості країн у 90-ті роки в цілому були нижчими, ніж у попередньому десятиріччі. При цьому ціна кредиту в країнах зі стабільною економікою і низькими темпами інфляції залишалась, як і в попередні роки, на нижчому рівні, ніж у менш розвинутих регіонах і в країнах з високою інфляцією. Найнижчі ставки за позичками та депозитами спостерігались у Японії.

В даний час єна використовується як міжнародний резервний і платіжний засіб переважно в азіатському регіоні.

5. Європейська валютна система.

Ідея створити єдину грошову систему на Європейському континенті з'явилася давно. Питання загальних грошей для народів Європи піднімали багато полководців, учені і мислителі, починаючи з Олександра Македонського і римського імператора Августа. У середньовічній Європі неодноразово робилися спроби ввести загальну валюту. Наприклад, в 1392 р. північно-німецькі міста уклали монетарний союз і почали чеканити загальну монету. У 19 столітті ідею створення загальноєвропейських грошей висували Наполеон Бонапарт і Віктор Гюго. Практичні варіанти реалізації цієї ідеї з'явилися в другій половині 19 століття. Швидкий розвиток капіталізму на континенті і інтернаціоналізація господарства мимоволі підштовхували європейські країни до об'єднання грошових систем. У 1865 р. Франція, Бельгія, Італія і Швейцарія заснували Латинський монетарний союз – на його території до оплати приймалися будь-які грошові знаки країн-учасниць. Створений услід за ним в 1873 р. Скандинавський монетарний союз (до нього увійшли Швеція, Норвегія і Данія) передбачав введення загальної грошової одиниці – золотої крони – і чеканку золотих і срібних монет єдиної ваги і проби. У Скандинавському монетарному союзі допускався вільний обіг монет і банкнот одних країн на території інших, а пізніше була введена уніфікована крона із золотим вмістом в 0,4 грама чистого золота. З початком Першої світової війни і до 1924 р. розмін банкнот на золото був припинений. Через різні масштаби грошової емісії валюти країн-учасниць знецінилися різною мірою, і в 1924 р. Скандинавський монетарний союз припинив своє існування.

Відразу після закінчення Другої світової війни виникло поняття «Єдина Європа». У 1950 р. був створений Європейський платіжний союз, до якого увійшли 17 західноєвропейських держав. Його цілями були боротьба з жорстоким браком доларів і відновлення зруйнованої війною валютно-фінансової системи регіону. Клірингові розрахунки між учасниками узяв на себе Банк міжнародних розрахунків в Базелі.

Офіційним початком об'єднання Європи можна вважати підписання в 1957 р. Францією, ФРН, Італією, Бельгією, Нідерландами і Люксембургом Римського договору, який декларував створення Європейського економічного співтовариства. Пізніше, в 1973 р., в ЄЕС вступили Великобританія, Данія і Ірландія, в 1981 р. - Греція, в 1986 р. - Іспанія і Португалія і в 1995 р. - Австрія, Швеція і Фінляндія.

Ще при утворенні ЄЕС у 1957 р. піднімалася тема реальності функціонування даного об'єднання без відповідного коректування монетарних політик країн-учасниць. Проте автори Римського договору виходили з того, що стабільність європейських валют, що забезпечується в рамках Бреттон-Вудської валютної системи, є поняттям постійним, і для створення єдиного європейського ринку досить буде забезпечити свободу переміщення товарів, послуг, робочої сили і капіталу між країнами співтовариства.

Історія показала помилковість цих думок. Вже в кінці 1950-х р. з'явилися перші ознаки нестабільності долара, а в 1968-1969 рр. його коливання стали представляти реальну загрозу для європейського ринку. В результаті падіння долара виникла небезпека різкої ревальвації німецької марки і девальвації французького франка, тобто грошових одиниць двох центрів загальноєвропейської інтеграції, на яких трималося все Співтовариство. У таких умовах ставилася під питання загальна європейська цінова політика, особливо відносно продукції сільського господарства – найбільш вразливої галузі європейської економіки, досягнення рівноваги в якій вважалося головним завданням Європейського співтовариства у той час. Для виходу з даної ситуації були висунуті пропозиції по введенню режиму фіксованого валютного курсу або його проміжного аналога для країн-учасниць ЄЕС.

У 1961 р. в американському журналі була опублікована стаття професора економіки Р. Манделла «Теорія оптимальних валютних зон», в якій він обґрунтував переваги жорстко фіксованого валютного курсу у формі відмови від національних валют і використання валюти іншої держави [170]. У 1999 р., коли дана ідея була фактично реалізована при введенні євро країнами - учасницями зони євро, автор статті отримав за свої обґрунтування Нобелівську премію в області економіки.

Ідея встановлення фіксованих обмінних курсів між європейськими валютами була озвучена в 1965 р. як одна з пропозицій, висунутих Європейською комісією. Ця ідея була проголошена однією з цілей розвитку Співтовариства на зустрічі голів держав і урядів в Гаазі в 1969 р. Саме на цій зустрічі була сформована міждержавна група під головуванням прем'єр-міністра Люксембурга П'єра Вернера. План Вернера в своєму закінченому вигляді з'явився в 1970 р. і був програмою побудови монетарного союзу в Європі протягом 10 років (1971-1980 рр.). Метою програми було формування системи, що забезпечує взаємну конвертацію європейських валют, безперешкодний рух капіталу в Європі і встановлення незмінних ставок обмінних курсів європейських валют. І лише як можлива мета при благополучному рішенні вказаних задач виступала заміна національних валют єдиною. Основними напрямками плану Вернера були наступні:

- ✓ поступове скорочення коливань взаємних курсів валют країн-учасниць (аж до переходу в перспективі до їх повної фіксації і повної взаємної конвертації);
- ✓ встановлення банківських процентних ставок, ставок обмінних курсів, а також управління валютними резервами повинне було здійснюватися

наднаціональними органами на загальноєвропейському рівні, у вигляді об'єднання центральних банків країн ЄЕС;

- ✓ сумісне плавання валют по відношенню до долара і валют третіх країн;
- ✓ введення європейської розрахункової грошової одиниці, спочатку на основі золотого паритету, а потім на базі корзини валют країн, що входили в ЄЕС.

Не дивлячись на розбіжності між членами Співтовариства з приводу механізму запуску в дію Європейського монетарного союзу, в 1971 р. була досягнута домовленість про реалізацію програми створення такого союзу, що передбачала три стадії. Перша стадія розглядалася як експериментальна, в її рамках передбачалася спроба звуження взаємного коливання європейських валют. Ця стадія потерпіла крах в результаті різкої девальвації долара в серпні 1971 р. Первинна стратегія Вернера виходила з того, що ставки обмінних курсів європейських валют залишатимуться незмінними по відношенню до американської валюти. Ринкова нестабільність вплинула на підвищення курсу німецької марки, що позначилося на її курсі по відношенню до інших європейських валют.

Серед причин невдачі плану Вернера в 1970-і рр. слід назвати, по-перше, явну політичну неготовність до створення наднаціонального валютно-фінансового центру. По-друге, ця неготовність частково була пов'язана із значними відмінностями в економічному розвитку і економічному стані країн-учасниць. По-третє, зіграла роль загальна несприятлива ситуація в світовій економіці в 1970-і рр., обумовлена двома нафтовими шоками, стагнацією і інфляцією у ряді країн.

Спроба врятувати ситуацію була зроблена в березні 1972 р. за допомогою «змії в тунелі». «Змія» була механізмом, який пов'язував взаємні коливання європейських валют, а також встановлював обмеження коливань «змії» по відношенню до долара. Проте і ця система потерпіла крах у зв'язку з розвитком нафтової кризи і постійною зміною складу країн-учасниць «змії».

Нова пропозиція про об'єднання валютних систем була висунута в 1977 р. Роєм Дженкінсом, президентом Єврокомісії. Саме завдяки цій пропозиції 13 березня 1979 р. з'явилася Європейська валютна система, що стала основою майбутнього монетарного союзу в Європі. Головні завдання ЄВС полягали в:

- ✓ досягненні внутрішньої і зовнішньої валютної стабільності в Європі;
- ✓ вдосконаленні економічного співробітництва країн-членів;
- ✓ сприянні скороченню валютної нестабільності. Була встановлена маржа коливання курсів $\pm 2,25\%$ (вузька межа) і $\pm 6\%$ (широка межа), так званий Європейський механізм обмінних курсів (ЄМОК). Нова «європейська валютна змія» у зв'язку із загостренням валютних проблем Співтовариства зазнала змін. В результаті кризи ЄМОК в 1993 р. була встановлена єдина межа 15%, що було відступом від принципу максимального зближення курсових співвідношень. До того ж ЄВС ніколи не охоплювала всіх країн Співтовариства, і склад її учасників не раз змінювався.

Характерною рисою цієї системи є створення європейської валютної одиниці (European Currency Union) – ЕКЮ. Як офіційна валюта ЕКЮ з'явилася в грудні 1978 р., а в березні 1979 р. набула чинності як складовий елемент ЄВС. ЕКЮ виконував три важливі функції:

- ✓ визначав центральний валютний курс, тобто для кожної валюти, що брала участь в угоді про обмін, встановлювався центральний курс в ЕКЮ і в результаті фіксувалися двосторонні валютні курси;
- ✓ був одиницею розрахунку по позиках і кредитах, що виникли з механізму втручання або передбаченим в ЄВС;
- ✓ був інструментом розрахунків усередині системи.

Вартість ЕКЮ визначалася по методу валютної корзини, що включала валюти країн-членів ЄВС. Частка кожної валюти в цій корзині залежала від питомої ваги країни в сукупному валовому продукті Співтовариства, їх взаємному товарообігу і від участі в короткострокових кредитах підтримки в рамках ЄВС. Тому найбільшу частку в ЕКЮ мала німецька марка (приблизно 33%); на французький франк припадало приблизно 20%, фунт стерлінгів - 11,5%, італійську ліру - 8%, датську крону - близько 3%. Крім того, до складу валютної корзини входили бельгійський франк, голландський гульден, ірландський фунт, люксембурзький франк. Склад ЕКЮ зазнав 2 зміни: у вересні 1984 р. при включенні грецької драхми і у вересні 1989 р. при введенні іспанської песети і португальського ескудо.

Становлення Європейського монетарного союзу до початку останнього десятиліття 20 століття підтвердило позитивні підсумки функціонування ЄВС. Єдиний Європейський акт, вироблений в результаті засідань Європейської ради в Брюсселі в грудні 1985 р. і в Гаазі в лютому 1986 р., що увійшов в дію 1 липня 1987 р., підтверджував як мету поступове створення економічного і монетарного союзу. У червні 1988 р. Європейська рада доручила Комітету керуючих центральних банків і експертів під головуванням Жака Делора вивчити і запропонувати конкретні етапи, які повинні привести до такого союзу.

До напрямів розвитку монетарного союзу, запропонованих в доповіді Вернера в 1970 р., доповідь Делора додала, що прийняття єдиної валюти, яке по суті не є строго необхідним для монетарного союзу, дозволило б закріпити його безповоротність, понизити витрати за операціями і надати більше ваги Європі на міжнародній арені. Для дотримання фіксованих валютних курсів необхідні єдина грошово-кредитна політика і загальне управління валютною політикою по відношенню до третіх валют. Все це повинно бути доручено самостійній організації Співтовариства – Європейській системі центральних банків.

Комітет Делора пропонував створення союзу в три етапи, кожний з яких дозволяв добитися паралельного прогресу в створенні монетарного союзу і конвергенції економічної політики. Метою *першого етапу* було збільшення конвергентності економічної ефективності шляхом посилення координації економічної і монетарної політики. У валютній області йшлося про створення єдиного європейського фінансового простору, про застосування прав ЄВС до всіх європейських валют, про усунення всіх перешкод по використанню

приватного ЕКЮ і про розширення рекомендаційних повноважень Комітету керуючих центральних банків з розподілом його навантаження на три підкомітети (по грошово-кредитній політиці, по валютній політиці, по спостереженню за банківською діяльністю).

Другий етап починався з введення в дію нового договору, підготовленого протягом першого етапу. На цій стадії відповідальність за ухвалення рішень як і раніше лежала на національних властях. У грошово-кредитній області пропонувалося створення ЄСЦБ, яка повинна поступово перейти від координації національних грошово-кредитних політик до загальної валютної політики. У разі потреби звужувалися межі коливань у валютному механізмі.

Третій етап починався з переходу до остаточно зафіксованих валютних курсів і з додання організаціям Співтовариства економічних і валютних повноважень, передбачених в рамках союзу. У грошово-кредитній сфері при остаточно зафіксованих паритетах під егідою ЄСЦБ проводиться єдина політика. ЄСЦБ управляє наданими в загальне розпорядження резервами і ухвалює рішення в області інтервенції на валютних ринках.

Комітет Делора вважав, що ЕКЮ володіє необхідним потенціалом для того, щоб грати роль єдиної валюти. Це означало, що ЕКЮ перестане бути валютною корзиною і перетвориться на справжню валюту. Проте Комітет до завершального етапу відхилив ідею про розвиток ЕКЮ в повноцінну валюту, що конкурує з існуючими валютами, побоюючись надмірного зростання грошової емісії і можливості виникнення внаслідок цього додаткових складнощів в координації грошово-кредитної політики.

Доповідь Делора і частково заснований на ній Маастрихтській договір ознаменували якісно новий етап розвитку західноєвропейської інтеграції. Маастрихтська угода про трансформацію європейських співтовариств в Європейський союз була підписана в грудні 1991 р., ратифікована і увійшла до сили в листопаді 1993 р. Маастрихтська угоду календарно встановлювала три етапи становлення економічного і монетарного союзу Європи, а відповідно введення загальної, а потім і єдиної грошової одиниці Європейського союзу – євро.

Перший етап зайняв період з 1 липня 1990 р. до 31 грудня 1993 р. У його рамках були здійснені всі підготовчі заходи, необхідні в світлі набуття чинності відповідних положень Маастрихтського договору про Європейський Союз. Зокрема, були усунені всі обмеження, що залишилися, на вільний рух капіталів усередині ЄС, а також між ЄС і третіми країнами. Особлива увага була приділена зближенню показників економічного розвитку усередині ЄС, і держави-члени союзу приймали там, де це було доречно, програми зближення, розраховані на декілька років, в яких визначалися конкретні цілі і показники їх антиінфляційної і бюджетної політики.

Другий етап становлення ЄВС почався 1 січня 1994 р. і завершився 31 грудня 1998 р. Він був присвячений конкретнішій підготовці держав-членів до введення євро. Головною організаційною подією цього етапу стало заснування Європейського валютного інституту у Франкфурті-на-Майні (у 1998 р. заміною йому став ЄЦБ). У грудні 1995 р. на засіданні Європейської ради в Мадриді

була прийнята програма введення євро, яка була розвинена і конкретизована на засіданні тієї ж ради в Дубліні в грудні 1996 р. Ця програма передбачала критерії для країн-учасниць процесу становлення економічного і монетарного союзу, а також терміни і принципи введення єдиної валюти. Країни, що претендують на введення євро, повинні відповідати критеріям економічної конвергенції (таблиця 3.1).

Третій етап почався 1 січня 1999 р. З цієї дати остаточно були зафіксовані обмінні курси між євро і національними валютами країн-учасниць Єврозони, євро став загальною валютою. Він замінив розрахункову одиницю ЄС ЕКЮ в пропорції 1:1. Третій етап був розбитий на декілька стадій, включаючи підготовчу, яка почалася за рік до самого етапу.

Фаза А (1998 р.). Відбір учасників економічного і монетарного союзу. Виходячи з представлених критеріїв конвергенції, до завершення даної фази 11 з 15 країн були готові перейти на іншу стадію. Великобританія, Данія і Швеція з політичних мотивів, а також через негативні результати на референдумі відмовилися увійти в ЄВС. Греція не виконала поставлені економічні обмеження і не змогла опинитися серед країн Єврозони. У цей період держави повинні були переглянути закони про фондові біржі, банки і банківську діяльність, розробити механізми ведення обліку в євро, правила обігу євромонет тощо.

Таблиця 3.1

Критерії економічної конвергенції країн Європейського Союзу

<i>Критерій</i>	<i>Граничне значення</i>
Дефіцит державного бюджету	Не більше 3% ВВП
Державний борг	Не більше 60% ВВП
Щорічне зростання цін	Не більше 1,5% понад середній рівень інфляції у трьох найбільш ефективних у цьому відношенні країнах ЄС
Середній розмір довгострокової процентної ставки	Не вище 2% середнього рівня цих ставок в тих же трьох країнах
Межі коливань взаємних валютних курсів	+/-15%

Фаза В (01.01.1999 р. - 31.12.2001 р.). Введення безготівкового євро в 11 країнах ЄС паралельно з національними грошовими одиницями. З 1 січня 2001 р. Греція, виконавши умови економічної конвергенції, приєдналася до країн Єврозони. У цей період жорстко і необоротно фіксуються курси національних валют країн-учасниць до євро.

Фаза С (01.01.2002. р. - 30.06.2002 р.). Введення в обіг банкнот і монет євро. Всі рахунки, які донині велися в національних валютах, були конвертовані по офіційних курсах в євро.

Станом на початок 2009 р. до ЄВС входили 16 європейських країн: Австрія, Бельгія, Кіпр, Фінляндія, Франція, Німеччина, Греція, Ірландія, Італія, Люксембург, Мальта, Нідерланди, Португалія, Словачів, Словенія, Іспанія.

Світове господарство на кожному етапі свого розвитку спиралося на певний набір ключових валют, що використовувалися в якості світових платіжних та резервних засобів. Довгий час світовою валютою, у якій здійснювалася переважна більшість міжнародних операцій, виступав долар США. Однак впровадження єдиної європейської валюти у 1999 році стало причиною послаблення позицій долара на світових фінансових ринках та якісних змін у валютній структурі світового господарства. Поява нової валюти надала суб'єктам міжнародних економічних відносин більше можливостей для диверсифікації валютних резервів та інвестицій. Водночас, поява противаги долару США стала однією з причин підвищення ступеню волатильності світових фінансових ринків. Це пов'язано з тим, що в операторів ринку з'явилась реальна альтернатива долара, а країни Євросоюзу отримали можливість проводити більш незалежну від Сполучених Штатів економічну політику. За даними Банку міжнародних розрахунків, на початку введення євро короткострокова волатильність його курсу відносно долара США була втричі більшою, ніж аналогічний показник для німецької марки в 1998 р.

З впровадженням євро США втратили амортизатор, яким слугували внутрішньо європейські курсові коливання, що супроводжували зміну курсу долара до німецької марки. Це явище отримало назву „поляризація долар-марка”: при послабленні долара курси європейських валют також дешевшали по відношенню до марки, поглинаючи тим самим коливання ефективного курсу долара. Зі створенням ЄВС ефект поляризації зник, що стало ще однією причиною підвищення ступеня волатильності світового фінансового ринку. Місце єдиної європейської валюти у кошику світових валют обумовлюється економічним потенціалом західноєвропейських країн і часткою Єврозони у світовому виробництві та експорті.

Таким чином, єдина європейська валюта поступово закріплюється на всіх основних сегментах світового ринку. Ймовірно, ця тенденція отримає продовження в майбутньому, оскільки економіка Єврозони демонструє більшу стійкість, ніж економіка США. Проте через торгові і фінансові зв'язки їй не вдалося уникнути негативного впливу економічного спаду. Глобалізація фінансових ринків обумовлює високу залежність європейської банківської системи від ситуації у фінансовому секторі США. З іншого боку, економіка країн Єврозони характеризується високою залежністю від зовнішнього попиту, що робить стійке укріплення євро небажаним для національних експортерів. Тому завданням економічної політики ЄВС має стати досягнення компромісу між інтересами експортерів та укріпленням позицій євро як ключової світової валюти.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ТЕМИ 3

1. Розглянути історію становлення грошової системи США.
2. Охарактеризувати сучасну побудову грошової системи США.
3. Назвати види агрегатів у грошовій статистиці США.
4. Розглянути еволюцію грошової системи Великобританії.
5. Охарактеризувати сучасну структуру грошової маси у Великобританії.
6. Вивчити розвиток грошової системи Канади.
7. Надати характеристику грошового обігу в Японії. Визначити місце японської єни в кошику ключових світових валют; охарактеризувати роль єни як регіонального платіжного засобу.
8. Розглянути історію валютної інтеграції в європейських країнах.
9. Визначити особливості становлення Європейського монетарного союзу.
10. Охарактеризувати критерії економічної конвергенції країн ЄВС.
11. Назвати етапи і фази впровадження євро.

ТЕМА 4. ГРОШОВІ СИСТЕМИ КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ

1. **Грошові реформи в колишніх країнах з перехідною економікою.**
2. **Особливості розвитку грошових систем країн, що розвиваються.**
3. **Проблеми доларизації економіки України.**

Мета: вивчення процесу становлення грошових систем в країнах, що розвиваються; визначення напрямків проведення грошових реформ в країнах ЦСЄ та СНД; визначення специфічних рис організації та функціонування грошових систем в країнах, що розвиваються.

Ключові слова: грошові реформи у вузькому та широкому розумінні; валютне заміщення; офіційна (повна), напівофіційна та неофіційна (часткова) доларизація; валютна криза.

1. Грошові реформи в колишніх країнах з перехідною економікою.

Отримання суверенітету країнами колишнього СРСР, перехід цих держав, а також країн Східної Європи до ринкової економіки обумовили необхідність побудови нових національних грошових систем або докорінної перебудови раніше існуючих. Для цього країни розробляють та проводять валютно-грошові реформи. В практиці реформування грошових систем в залежності від глибини перетворень розрізняють два типи реформ: реформи у вузькому та широкому розумінні.

Грошові реформи у вузькому розумінні передбачають здійснення заходів із заміни грошової одиниці і стабілізації грошей без якісної зміни системи грошового обігу. Грошові реформи цього типу досить часто проводяться в країнах світу незалежно від рівня їх розвитку та типу соціально-економічної системи. Щодо трансформаційних економік, то для них більш характерними є реформи в широкому розумінні, які передбачають не тільки введення нової грошової одиниці, але й структурну перебудову грошової, кредитної та валютної систем.

Основними напрямками проведення грошових реформ в трансформаційних країнах були наступні:

- ✓ створення національної банкноти і розгалуженої структури депозитних грошей;
- ✓ впровадження ефективного механізму емісії, організації та регулювання готівкового та безготівкового обігу;
- ✓ перебудова зовнішніх валютних відносин, забезпечення конвертованості національної валюти;
- ✓ проведення реформи банківської системи;
- ✓ створення відповідної ринкової інфраструктури;
- ✓ правове та кадрове забезпечення нової грошово-валютної системи.

Особливе значення для країн з перехідною економікою мало впровадження власної національної валюти і розробка політики регулювання валютних курсів. За системи централізованого планування з притаманною їй державною монополією зовнішньої торгівлі обмінні курси використовувались головним чином в статистичних та облікових цілях (передусім для перерахунку вартісних зовнішньоторговельних даних при підготовці статистичної інформації в національній валюті) і не здійснювали впливу на внутрішнє ціноутворення. Ринкові обмінні курси, реально пов'язані з вартістю національної валюти, з'явилися лише у процесі перетворень, що розпочалися в 1989 р. У зв'язку з появою повноцінних обмінних курсів виникла потреба їх ефективного регулювання з метою подальшого використання валютних курсів для досягнення цілей економічного зростання.

Існування в країнах Східної Європи та СНД різних вихідних умов реформування грошових та валютних відносин обумовило специфіку реформ в кожній окремій країні і визначило частоту проведення та масштаби перетворень. З моменту початку реформ обмінні курси в трансформаційних країнах характеризувалися значною волатильністю. Тому, перш за все, реформи стосувалися стабілізації національної грошової одиниці і організації грошового обігу, для досягнення чого країни використовували два основних підходи: впровадження нової національної валюти і деномінацію існуючої грошової одиниці (табл. 4.1).

Таблиця 4.1

Валютно-грошові реформи в країнах з перехідною економікою

Країна	Кількість реформ	Дата проведення	Зміст реформи
<i>Країни Центральної та Східної Європи</i>			
Сербія і Чорногорія	4	Липень 1992 р.	Динар деномінований із розрахунку 1:10
		Жовтень 1993 р.	Динар деномінований із розрахунку 1:1 млн.
		Січень 1994 р.	Динар деномінований із розрахунку 1:1 трлн.
		Січень 1994 р.	Динар деномінований із розрахунку 1:13 млн.
Македонія	2	Квітень 1992 р.	Денар впроваджено в обіг замість югославського динара за курсом 1:1
		Травень 1993 р.	Денар деномінований із розрахунку 1:100
Естонія	1	Червень 1992 р.	Естонська крона впроваджена в обіг замість радянського рубля з прив'язкою до німецької марки у відношенні 8:1
Литва	1	Червень 1993 р.	Лит впроваджено в обіг замість талона із розрахунку 1:100
Латвія	1	Жовтень 1993 р.	Лат впроваджено в обіг замість латвійського рубля із розрахунку 1:200
Хорватія	1	Травень 1994 р.	Хорватська куна впроваджена в обіг замість хорватського динара зі зміною номіналу із розрахунку 1:1000
Польща	1	Січень 1995 р.	Злотий деномінований із розрахунку 1:10 000
Болгарія	1	Липень 1999 р.	Болгарський лев деномінований із розрахунку 1:1000
<i>Країни СНД</i>			

Україна	2	Січень 1992 р.	Тимчасова грошова одиниця купоно-карбованець введена в обіг
		Вересень 1996 р.	Гривня введена в обіг замість карбованця у співвідношенні 1:100 000
Білорусь	2	Серпень 1994 р.	Білоруський рубль деномінований із розрахунку 1:20
		Січень 2000 р.	Білоруський рубль деномінований із розрахунку 1:1000
Узбекистан	1	Червень 1994 р.	Сум введено в обіг замість сум-купона у співвідношенні 1:1000
Грузія	1	Вересень 1995 р.	Грузинський ларі введено в обіг замість ларі-купона
Вірменія	1	1995 р.	Вірменський драм введено в обіг
Росія	1	Січень 1998 р.	Російський рубль деномінований із розрахунку 1:1000
Азербайджан	1	1999 р.	Азербайджанський манат введено в обіг
Таджикистан	1	Жовтень 2000 р.	Таджикський самоні введено в обіг у співвідношенні 1:1000

Якщо порівняти проведення валютних реформ в країнах Східної Європи та країнах СНД, то можна зробити висновок, що для країн Східної Європи більш характерними є грошові реформи, пов'язані з деномінацією національної грошової одиниці. Найбільша кількість деномінацій серед країн цієї групи спостерігалась в Сербії та Чорногорії. За період, що розглядається, були проведені наступні деномінації динара: 1 жовтня 1993 р. – 1:1 млн.; 1 січня 1994 р. – 1:1 трлн.; 24 січня 1994 р. – 1:13 млн. По одній деномінації було проведено в Болгарії (1999 р. – 1:1000), Хорватії (1994 р. – 1:1000), Македонії (1993 р. – 1:100). Водночас, в кількох країнах Східної Європи деномінації не проводилися (Албанія, Боснія і Герцеговина, Румунія), і валютні реформи мали характер структурних та організаційних перетворень валютної системи.

Порівняно з країнами колишнього СРСР країни Східної Європи на початку валютних реформ знаходилися в більш вигідному стані, оскільки вони вже мали власні національні валюти. Тому в загальній кількості валютних реформ, проведених країнами Східної Європи, більшу частку займають реформи з деномінації існуючої грошової одиниці (58,33%), тоді як на реформи з впровадження нової валюти припадає 41,67%. Тільки в Хорватії відбулася заміна однієї грошової одиниці (хорватський динар) на іншу (куна) в травні 1994 р. з одночасною зміною номіналу.

В країнах СНД ситуація в перші роки незалежності ускладнювалася відсутністю повноцінних власних валют, тому валютні реформи в цих країнах перш за все були спрямовані на впровадження національних грошових одиниць з подальшим застосуванням засобів стабілізації обмінного курсу.

За період 1993-2002 рр. тільки Казахстан, Киргизія, Молдова та Туркменістан не здійснювали грошових реформ (впровадження національних валют тут мало місце раніше, і відносна стабільність цін та валютного курсу не викликала потреби в деномінації). Більше всього деномінацій спостерігалось у Білорусі: в 1994 р. білоруський рубль був деномінований із розрахунку 1:10; у

2000 р. – 1:1000. В інших країнах СНД було проведено по одній деномінації грошових одиниць.

Більшість повноцінних національних валют були впроваджені країнами СНД до 1994-1995 рр. Виключенням є Україна (гривня була введена у вересні 1996 р.) і Таджикистан (нова валюта – самоні – була впроваджена у жовтні 2000 р. з одночасною деномінацією 1:1000).

Одним з негативних наслідків проведення ринкових перетворень в економіках країн СНД стала інфляція, що відзначалася винятково високими темпами. основні чинники інфляції:

- ✓ лібералізація цін;
- ✓ високий рівень монополізації економіки, що давало можливість запровадити монополне ціноутворення;
- ✓ різке зменшення обсягів виробництва внаслідок розпаду єдиного народногосподарського комплексу;
- ✓ здійснення у великих обсягах грошової емісії для покриття касових дефіцитів державних бюджетів;
- ✓ ажіотажний попит на споживчих ринках.

Таким чином, до 2001 року відбулася повна перебудова грошових та валютних систем транзитивних країн. Основним результатом грошово-валютних реформ стало впровадження повноцінних національних валют та досягнення відносної стабільності обмінних курсів. Водночас, існування в країнах Східної Європи та СНД різних вихідних умов реформування валютних відносин обумовило специфіку реформ в кожній окремій країні.

2. Особливості розвитку грошових систем країн, що розвиваються.

Грошові системи країн, що розвиваються, мають наступні особливості:

- ✓ наявність двох секторів в структурі грошової системи;
- ✓ надмірна неофіційна доларизація економіки, використання механізму офіційної доларизації;
- ✓ схильність до валютно-фінансових потрясінь.

Наявність двох секторів в структурі грошової системи.

У більшості країн, що розвиваються, грошова система складається з двох секторів. Перший – організований сектор грошової системи та організований грошовий ринок. Він, як правило, невеликий, часто контролюється ззовні; максимальний рівень номінальних процентних ставок має жорстке законодавче обмеження. У такий спосіб держава регулює ціну грошей. Організований грошовий ринок обслуговує переважно фінансові потреби великих та середніх місцевих та іноземних підприємств у сучасному індустріальному секторі.

Другий сектор – великий, але хаотичний і неорганізований грошовий ринок, неконтрольований, незаконний і часто лихварський. До цього сектора змушене звертатися населення з низькими прибутками.

Така структура грошової системи лише відбиває дуальну економічну структуру багатьох слаборозвинених країн. Крім того, вона є наслідком

тенденції, характерної для країн, що розвиваються, - обслуговувати потреби заможної еліти, нехтувати потреби бідних прошарків населення.

Основною причиною нестабільності національних грошових одиниць є слабка їх контрольованість державою. Спроможність урядів країн Третього світу регулювати масу грошей в обігу обмежується, по-перше, відкритістю їх економік, по-друге, нестабільністю такого важливого для економіки джерела внутрішніх фінансових ресурсів, як прибутку в іноземній валюті. Виміряти розмір грошової маси дуже важко, ще складніше для центральної банківської установи контролювати її.

Надмірна неофіційна доларизація економіки, використання механізму офіційної доларизації.

Внаслідок нестабільності національної грошової одиниці більшість країн, що розвиваються, стикаються з проблемою валютного заміщення. Ефект валютного заміщення виникає, коли іноземна валюта править за альтернативний інструмент вимірювання вартості та нагромадження.

Для позначення ефекту валютного заміщення використовується термін «доларизація».

Доларизація як економічне явище відображає процес заміщення національної грошової одиниці іноземною внаслідок неналежного виконання першою функцій грошей.

Термін «доларизація» походить від назви грошової одиниці США – долара, проте на практиці слугує для визначення процесу заміщення національної валюти конвертованою валютою (не обов'язково долларом США). В деяких країнах практично відбувається євроїзація, але термін «доларизація» використовується для визначення обох явищ: і доларизації, й євроїзації.

За класифікацією МВФ, існують наступні види доларизації:

- доларизація платежів;
- фінансова доларизація;
- реальна доларизація.

Доларизація платежів описує ситуацію, коли долари використовуються переважно як платіжний засіб, тобто для торгових розрахунків всередині країни.

При *фінансовій доларизації* резиденти країни володіють фінансовими активами у доларах, тобто жителі країни тримають свої заощадження в іноземній валюті, але при торгових операціях надають перевагу національній валюті.

Реальна доларизація – це використання доларів США або іншої іноземної валюти для торгових розрахунків всередині країни, де заробітна плата виплачується у валюті, вартість більшості товарів та послуг, що входять до споживчого кошика, також вимірюються в іноземній валюті.

В економічній теорії також виокремлюють три види доларизації:

- 1) офіційна (повна) доларизація;
- 2) напівофіційна доларизація;
- 3) неофіційна (часткова) доларизація.

Офіційна доларизація представляє собою законодавчо оформлене визнання урядом країни виключного або переважного статусу іноземної валюти як законного платіжного засобу по відношенню до національної валюти.

При офіційній або повній доларизації іноземна валюта використовується нарівні з національною, іноземна валюта слугує офіційною внутрішньою грошовою одиницею, країна приймає іноземну валюту як винятковий засіб платежу. Повна доларизація виникає в процесі розширення офіційної зони однієї з конвертованих валют. При цьому відбувається повна відмова від внутрішньої грошово-кредитної політики, що може розглядатися як найбільш жорстка форма фіксації валютного курсу. Така форма доларизації вважається різновидом режиму курсоутворення.

В групі країн, що розвиваються, поступово розповсюджується режим офіційної доларизації. Якщо на початку 1999 р. офіційно доларизованими вважалися 5 країн, то станом на 2009 р. офіційну доларизацію застосовували вже більше 10 країн, що розвиваються. Офіційно доларизовані країни найчастіше використовують як внутрішню грошову одиницю долар США: Панама – з 1904 р., Еквадор – з 2000 р., Сальвадор – з 1999 р., Пуерто-Ріко – з 1899 р., Маршаллові острови – з 1944 р. тощо. Крім долара США, за межами країни-емітента поширеним є також використання євро – в Андоррі, Чорногорії, Ватикані, Сан-Марино, Монако та інших країнах. Валюта інших держав є офіційною внутрішньою грошовою одиницею у таких країнах, як Північний Кіпр (турецька ліра), Гренландія (датська крона), Кокосові острови (австралійський долар).

Найбільш відомим та вдалим прикладом доларизованої країни є Панама. У 1904 р. країна запровадила в обіг долар США як офіційний платіжний засіб. Хоча в державі існує національна валюта (балбоа), її роль є більше символічною. К країні відсутній центральний банк, і грошова влада не може випускати банкноти і папери, деноміновані у балбоа. З 1970 р. Панама не застосовує контроль за рухом капіталу і є фінансово інтегрованою до світового господарства. Крім того, протягом десятиріч Панама виступає важливим центром офшорного банківського бізнесу, на території якого функціонує значна кількість міжнародних банків. Прибічники доларизації, визначаючи переваги цього режиму, вказують на результати доларизації в Панамі. Одним з найбільш значних досягнень є низький рівень інфляції в країні. У 1955-1998 рр. темпи інфляції склали в середньому 2,4% на рік, а в 90-х рр. ХХ ст. – на початку ХХІ ст. інфляція становила близько 1% на рік. Крім того, в Панамі спостерігається стабільне зростання ВВП: 5,3% на рік у 1955-1998 рр. і 4,4% на початку ХХІ ст. Іншим позитивним моментом є практична відсутність в Панамі ризику девальвації, що відображається у відносно низькій вартості капіталу на

фінансових ринках. Однак, оцінюючи такі результати доларизації, її прибічники не враховують той факт, що стабільність панамської монетарної системи в значній мірі була досягнута завдяки підтримці МВФ. З 1973 р. МВФ здійснив для Панами 16 програм фінансування. За оцінкою спеціалістів МВФ, у останню чверть ХХ ст. Панама була найбільшим користувачем ресурсів Фонду в Західній Півкулі.

Враховуючи вищевказане, важко визначити, який чинник зіграв визначальну роль в економічній стабілізації Панами – доларизація чи фінансування МВФ. Можна тільки відзначити, що доларизація сама по собі не гарантує бюджетне балансування і стабільність фінансових ринків. Вона повинна доповнюватись відповідними заходами економічної політики.

Впровадження доларизації може відбуватися з оформленням офіційної угоди між країнами або без нього (рис. 4.1). Так, Панама і Ліберія досить успішно впровадили доларизацію без підписання офіційної угоди з США. Незалежно від способу, яким країна впроваджує доларизацію, вона позбавляється можливості регулювання грошової пропозиції, валютного курсу і процентної ставки, і всі повноваження здійснення монетарної політики переходять до центрального банку країни, валюта якої впроваджується (наприклад, до Федеральної Резервної Системи США).

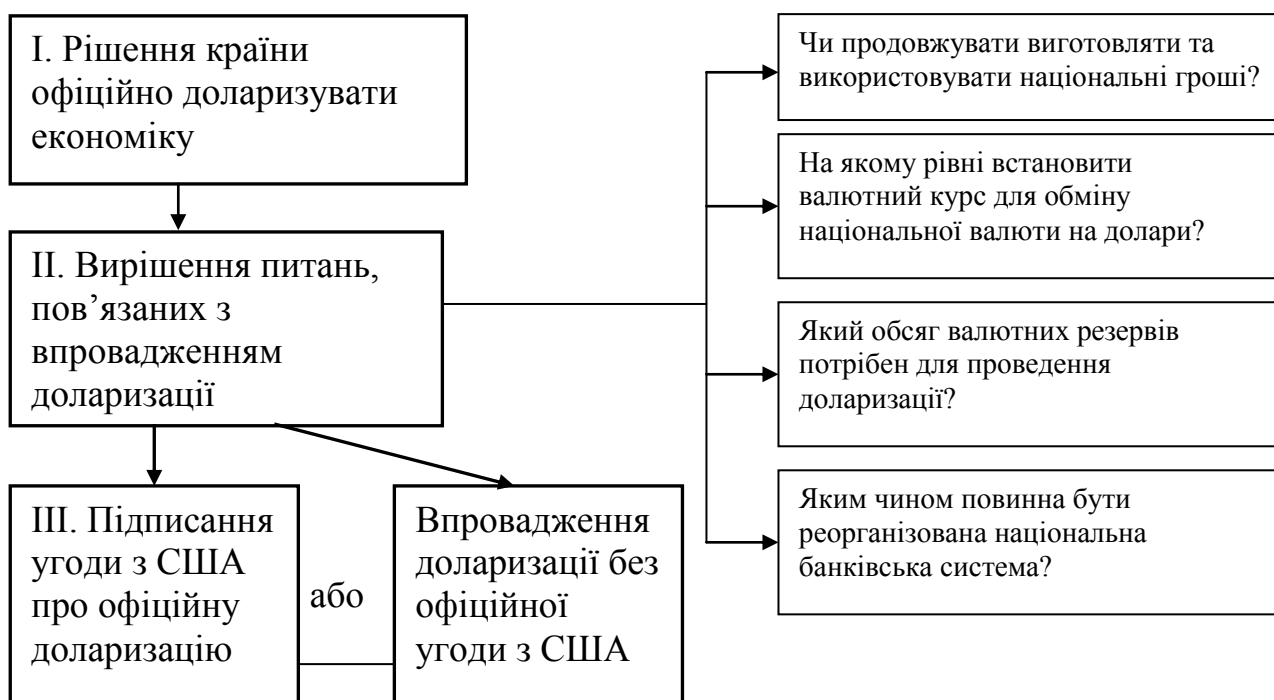

Рис. 4.1. Механізм впровадження офіційної доларизації.

З прийняттям рішення про офіційну доларизацію в країні повинні бути вирішені певні питання, пов'язані з подальшим функціонуванням національних валютної і грошової систем і необхідністю їх реформування, зокрема:

1) обґрунтування необхідності продовження виготовлення та використання національних грошей або повної відмови від них;

2) визначення рівня, на якому буде встановлено валютний курс для обміну національної валюти на долари;

3) визначення обсягу валютних резервів, необхідних для проведення доларизації;

4) розробка механізму реорганізації національної банківської системи.

Впровадження доларизації може мати позитивні та негативні наслідки як для доларизованої країни, так і для країни, валюта якої впроваджується як законний платіжний засіб (табл. 4.2).

Критики цього режиму стверджують, що офіційна доларизація є доцільною для дуже малих країн, або як тимчасовий захід для більш великих країн, де спостерігаються проблеми в монетарній сфері. Водночас вони не визнають необхідності широкого застосування доларизації, наголошуючи на важливості функціонування в будь-якій країні інституту центрального банку, який при доларизації спростовується. Відповідно до цієї точки зору, центральний банк є найбільш ефективною формою грошової влади, оскільки:

- банківській системі потрібен кредитор останньої інстанції, в ролі якого виступає центральний банк;

- центральний банк може регулювати грошову масу, валютний курс і процентну ставку таким чином, щоб оптимізувати економічний добробут відповідно до існуючих обставин;

- інститут центрального банку привів до ладу хаотичні банківські системи, що існували раніше.

На думку противників доларизації, інститут центрального банку може в подальшому змінюватись відповідно до зміни фінансових ринків та технологій, але не має бути ліквідований.

Прибічників доларизації в залежності від фактів, на які вони спираються при обґрунтуванні доцільності такого режиму, можна поділити на дві групи: групу традиційних та нетрадиційних прибічників.

Група традиційних прибічників розглядає позитивний вплив доларизації на національну економіку, що виявляється у зниженні рівня інфляції і процентної ставки, стимулюванні внутрішніх та зовнішніх інвестицій, підвищенні рівня зайнятості та прискоренні економічного зростання. При цьому робиться наголос і на перевагах, які можуть отримати від доларизації США. Так, США отримує додатковий прибуток (сеньйораж) від зростання доларової грошової бази. Крім того, Сполучені Штати отримують певні переваги у зовнішній торгівлі: по-перше, зменшаться витрати на встановлення та здійснення зовнішньоекономічних зв'язків з доларизованою країною; по-друге, доларизована країна не зможе більше проводити девальвацію власної валюти для отримання цінових переваг при здійсненні експорту. Нарешті, розширення зони функціонування долара є вигідним для Сполучених Штатів, оскільки дозволить запобігти витісненню долара з позицій найбільш використовуваної світової валюти.

Позитивні та негативні наслідки офіційної доларизації

Позитивні наслідки	Негативні наслідки
Для доларизованої країни	
<ul style="list-style-type: none"> - Відбувається зниження рівня інфляції і процентної ставки, підвищення рівня зайнятості та прискоренні економічного зростання. - Доларизація дозволяє запобігати валютним кризам та кризам платіжного балансу. За відсутності національної валюти неможливе її різке знецінення або неочікуваний відтік капіталу через ризик девальвації. - Зниження вартості операцій і гарантія стабільності доларових цін забезпечують більш тісну інтеграцію з глобальною економікою і економікою США. - Приймаючи доларизацію і повністю відмовляючись від можливості інфляційного фінансування, країни створюють стабільну базу функціонування фінансових установ і позитивний клімат для внутрішнього та зовнішнього інвестування. - Доларизація підвищує бюджетну дисципліну. З одного боку, неможливість здійснення додаткової емісії в умовах доларизації зменшує загрозу зростання рівня інфляції. З іншого боку, позбавлений права емісії, уряд буде шукати більш ефективних засобів фінансування бюджетного дефіциту. 	<ul style="list-style-type: none"> - Втрата можливості проведення незалежної грошової та валютної політики, у тому числі можливості використання кредитів центрального банку для підвищення ліквідності банківського сектора у надзвичайних випадках. При цьому єдиним (або основним) інструментом регулювання економіки стає бюджетна політика, що значно зменшує здатність країни протидіяти економічним шокам. - Неотримання урядом сеньйоражу. - Країни часто не бажають відмовитися від власної національної валюти як символу державності, особливо на користь валюти іншої країни. Тому на практиці впровадження офіційної доларизації може супроводжуватись достатньо сильною політичною протидією. - Центральний банк країни-емітента може приймати рішення, що не відповідають конкретній економічній ситуації у доларизованій економіці - Доларизація позбавляє уряд важливого інструменту врівноваження державного бюджету. В умовах зростання дефіциту бюджету уряду необхідно мати змогу проводити власну монетарну політику, зокрема, здійснювати додаткову емісію з метою фінансування бюджетного дефіциту.
Для країни-емітента валюти, що впроваджується в обіг	
<ul style="list-style-type: none"> - Країна отримує додатковий сеньйораж від зростання доларової грошової бази. - Країна отримує певні переваги у зовнішній торгівлі: по-перше, зменшаться витрати на здійснення зовнішньоекономічних зв'язків з доларизованою країною; по-друге, доларизована країна не зможе більше проводити девальвацію власної валюти для отримання цінових переваг при здійсненні експорту. - Розширення зони функціонування національної валюти є вигідним для країни, оскільки дозволить запобігти її витісненню з позицій найбільш використовуваних валют. 	<ul style="list-style-type: none"> - Доларизована країна може намагатися здійснювати тиск на центральний банк країни-емітента для проведення монетарної політики, що суперечить її цілям.

В той час, коли критики і традиційні прибічники доларизації розглядають її доцільність або недоцільність з позиції національної економіки, нетрадиційні прибічники цього режиму в ролі основної одиниці вивчення обирають індивіда, тобто використовують мікроекономічний аналіз. На їхню думку, саме індивідуальний споживач має вирішувати, яку валюту використовувати в якості законного платіжного засобу.

В багатьох країнах (особливо тих, що розвиваються) центральні банки не мають помітних результатів в управлінні інфляцією, досягненні повної конвертованості національної валюти і забезпеченні довіри до неї. В більшості країн, що розвиваються, національні валюти використовуються в якості інструмента неефективної, необґрунтованої економічної політики. Широке неофіційне використання долара і євро в цих країнах незважаючи на обмежуюче валютне регулювання показує, що фізичні та юридичні особи, маючи вільний вибір, перестали б користуватися національною валютою.

Мікроекономічний підхід при оцінці доцільності доларизації не означає заміну монопольної ролі національної валюти монопольною роллю іноземної валюти, але передбачає використання доларизації як способу досягнення відкритої конкуренції між валютами. Така позиція передбачає, що спочатку в країні впроваджується часткова доларизація, за якої національна та іноземна валюта використовуються паралельно. Якщо при цьому суб'єкти господарювання більше довіри виявляють до іноземної валюти, відмовляючись від використання національної грошової одиниці, то часткова доларизація може перерости в офіційну повну доларизацію.

Якщо узагальнити погляди критиків і прибічників доларизації, то розбіжності між ними можна звести до наступного: одні недооцінюють ті чинники доларизації, які інші вважають важливими. Так, критики доларизації при визначенні доцільності впровадження цього режиму вирішальними вважають принципи теорії оптимальних валютних зон Р. Манделла. На їхню думку, країна може обрати долар США в якості законного платіжного засобу, тільки якщо між країною і США спостерігається значна мобільність робочої сили, і країна активно здійснює зовнішню торгівлю з іншими країнами, що використовують долар як офіційну валюту. На противагу цьому, прибічники доларизації доводять, що оптимальність валютної зони визначається не абстрактними економічними чинниками, а готовністю індивідів використовувати ту або іншу валюту.

Інша розбіжність між критиками і прибічниками доларизації стосується взаємозв'язку між грошовою та бюджетною політикою. Критики вважають бюджетну політику домінуючою. Тому в умовах зростання дефіциту бюджету уряду необхідно мати змогу проводити власну монетарну політику, зокрема, здійснювати додаткову емісію з метою фінансування бюджетного дефіциту. Доларизація ж, на їхню думку, позбавляє уряд важливого інструменту рівноваження державного бюджету. Прибічники доларизації, навпаки, вважають, що такий режим підвищує бюджетну дисципліну. З одного боку, неможливість здійснення додаткової емісії в умовах доларизації зменшує

загрозу зростання рівня інфляції. З іншого боку, позбавлений права емісії, уряд буде шукати більш ефективних засобів фінансування бюджетного дефіциту.

Зазвичай, в якості найбільш вірогідних претендентів на впровадження американського долара у законний внутрішній обіг розглядаються країни, що вже є високо інтегрованими з США в плані торгівлі та фінансових відносин (перш за все країни Латинської Америки). Доларизація може також ефективно використовуватись країнами з валютними ринками, що розвиваються, які постійно стикаються зі змінами в русі капіталу, але в економічному сенсі не обов'язково є тісно інтегрованими з США. Для цих країн чим ширше долар США вже використовується на їх товарних та фінансових ринках, тим менше переваг від збереження власної національної валюти. У випадку найбільш високо доларизованих країн емісійний дохід буде низьким, девальвація валюти ризикованою внаслідок наявності відкритих позицій банків і корпорацій, а валютний курс не зможе слугувати інструментом валютної політики, тому що деноміновані в доларі ціни будуть відносно стабільними. В таких випадках офіційна доларизація може принести країні більше вигод, ніж витрат.

Зважаючи на зміни, що відбуваються в системі використання провідних валют світу, у майбутньому, скоріше за все, відбудеться деяка переорієнтація доларизованих країн з долара США на інші світові валюти, зокрема, спостерігатиметься більш активне використання євро як законного платіжного засобу в країнах за межами Європейської валютної системи.

Напівофіційна доларизація існує в країнах, де іноземна валюта використовується нарівні з національною як рівноцінний і законний платіжний засіб.

Згідно з визначенням МВФ, при напівофіційній доларизації іноземна валюта в країні вважається «другим легальним платіжним засобом». Це також може означати, що іноземна валюта може широко використовуватися в економіці, але вона обов'язково є другорядним засобом платежу відносно національної грошової одиниці. Так, у Таджикистані використовується російський і таджицький рублі, Гаїті – гаїтянський гурд і долар США, Ліберії – ліберійський долар і долари США, на Багамах – багамський долар і долар США, у Бруней – брунейський і сінгапурський долари (табл. 4.3).

На відміну від офіційно доларизованих країн, країни з бівалютними системами мають змогу проводити незалежну грошово-кредитну політику.

Неофіційна (часткова, тіньова) існує в країнах, де іноземна валюта не є законним платіжним засобом, але становить значну питому вагу в грошовій масі, що перебуває в обігу в країні.

Внутрішня валюта використовується переважно для здійснення невеликих угод і офіційних платежів (податки, збори тощо), тоді як долар відіграє ключову роль при здійсненні великих угод, операцій і як засіб нагромадження.

У той же час неофіційна доларизація може й охоплювати законне володіння іноземними активами. Наприклад, у ряді країн законом дозволяється

тримати депозити в іноземній валюті у вітчизняних банках, але в той же час не можна мати іноземні активи, такі як банківські рахунки в закордонних банках, без спеціального дозволу.

Розвиток неофіційної доларизації зазвичай є наслідком макроекономічної нестабільності в економіці і свідчить про недовіру до національної валюти, а також про те, що вона є більш слабкою грошовою одиницею порівняно з експансивною іноземною валютою.

Таблиця 4.3

Країни з напівофіційною доларизацією економіки

<i>Країна</i>	<i>Валюта</i>	<i>Рік</i>
Багами	Багамський долар, долар США	1966
Боснія і Герцеговина	Боснійська конвертована марка, німецька марка (євро), хорватська куна, югославський динар	1998
Бруней	Брунейський долар, долар США	1967
Бутан	Бутанський нгультрум, індійська рупія	1974
Гаїті	Таїтянський гурд, долар США	-
Камбоджа	Камбоджійський ріал, долар США	1980
Лаос	Лаоський кіп, тайський бат, долар США	-
Лесото	Лесотський лоті, південноафриканський ренд	1974
Ліберія	Ліберійський долар, долар США	1944
Люксембург	Люксембурзький франк, бельгійський франк	1945
Намібія	Намібійський долар, південноафриканський ренд	1993
Нормандські острови (Велика Британія)	Фунт стерлінгів, нормандський фунт	1800-ті
Острів Мен (Велика Британія)	Фунт острова Мен, фунт стерлінгів	1800-ті
Сан-Томе і Принсіпі	Лаоський кіп, тайський бат, долар США	
Таджикистан	Російський рубль, таджицький рубль, дозволено використання інших валют	1994

Явище часткової (або неофіційної) доларизації в тій чи іншій мірі притаманне майже кожній країні. В розвинутих країнах розвиток доларизації стримується тим, що внаслідок високої довіри домогосподарств та підприємств до національної грошової одиниці (яка, як правило, є вільно конвертованою) і більш низьких витрат з обслуговування угод з нею економічні агенти надають перевагу здійсненню операцій саме з національною валютою. У більшості ж країн, що розвиваються, результатом низької довіри до національної валюти стає надання переваги при здійсненні фінансових операцій конвертованій іноземній валюті. При цьому єдиним законним платіжним засобом залишається національна валюта. Іноді, особливо у випадку нечіткості заходів щодо заборони використання іноземної валюти, їй може надаватися статус паралельного платіжного засобу і часткова доларизація визнається офіційно.

За даними офіційної грошової статистики країн світу та досліджень міжнародних організацій, часткова доларизація є більш розповсюдженою, ніж офіційна повна доларизація, коли іноземна валюта перетворюється на єдиний законний платіжний засіб. Так, наразі серед країн, що розвиваються, в 7 країнах на долар припадає близько 50% грошового обігу, в 12 країнах - 30-50% обігу, а

майже у всіх інших країнах долар охоплює 20-30% всіх фінансових операцій. При цьому за методологією МВФ, значною вважається доларизація, рівень якої перевищує 30%.

Аналіз рівня фінансової доларизації у регіональному розрізі показує, що в найбільших масштабах часткова доларизація спостерігається в країнах Латинської Америки, де в середньому вона становить 30-40% грошового обігу, хоча в окремих країнах доларизація досягає 80-90%. Середній рівень доларизації в країнах Латинської Америки в останні роки порівняно з 1990 р. значно виріс, хоча деяким країнам (Аргентина, Чилі, Мексика) вдалося досягти його зниження за всіма основними показниками. Зменшення рівня доларизація в цих країнах відбулося завдяки поєднанню економічних заходів уряду з адміністративним законодавчим обмеженням операцій з іноземною валютою. В більшості ж латиноамериканських країн попит на іноземну валюту залишається надто високим, що в значній мірі перешкоджає проведенню ефективної грошово-кредитної та валютної політики і досягненню стабільності національних валют. В цілому, кількість країн Латинської Америки зі значним рівнем неофіційної доларизації значно перевищує кількість країн з помірним її рівнем.

Труднощі з точним визначенням рівня доларизації фінансових операцій в країні пов'язані з відсутністю окремого показника доларизації, тобто ця інформація не враховується країнами світу ні у межах грошової статистики, ні в платіжному балансі. Тому для хоча б приблизної оцінки рівня доларизації застосовують такі показники:

- абсолютний розмір депозитів домогосподарств та підприємств у іноземній валюті;
- частка валютних депозитів в загальному обсязі грошової маси (частіше за все в розрахунках використовується грошовий агрегат M2);
- частка валютних депозитів в загальному обсязі депозитів;
- абсолютний розмір кредитів, наданих домогосподарствам та підприємствам у іноземній валюті;
- частка валютних кредитів в загальному обсязі кредитів;
- ввезення готівкової іноземної валюти населенням та надходження валюти до комерційних банків;
- витрати населення на купівлю іноземної валюти.

Найбільш інформативними індикаторами доларизації можна вважати дані щодо використання іноземної валюти у депозитних та кредитних операціях, тому фінансову доларизацію часто називають доларизацією депозитів або доларизацією кредитів.

Схильність до валютно-фінансових потрясінь.

Відмітною особливістю функціонування грошово-валютних відносин в країнах, що розвиваються, є їх схильність до валютних криз. В цілому, економіки країн, що розвиваються, більше схильні до валютно-фінансових потрясінь, ніж ринки розвинених країн. Так, дослідження спеціалістами МВФ фінансово-економічних шоків, що мали місце в світі з 1975 р. до кінця 20 ст., показали, що частота валютних криз на ринках, що розвиваються, вдвічі

перевищує частоту криз на розвинених ринках. В країнах, що розвиваються, також більш масштабними виявляються негативні наслідки валютних потрясінь. Зокрема, валютні кризи в країнах, що розвиваються, призводять до більш помітного уповільнення темпів економічного зростання. Внаслідок валютної кризи в країнах, що розвиваються, як правило, більш істотно підвищується незбалансованість рахунку поточних операцій платіжного балансу. Валютна криза в країнах, що розвиваються, з більшим ступенем вірогідності може призвести до втрати країною доступу на міжнародні ринки капіталів, оскільки кредитний рейтинг цих країн в таких випадках, як правило, падає більш помітно, ніж в розвинених країнах.

Ситуація під час протікання валютних криз на ринках, що розвиваються, ускладнювалась ще й тим, що потрясіння у валютній сфері часто супроводжувались іншими видами фінансових криз або викликають їх. Так, мексиканська криза 1994-1995 рр. мала елементи валютної, банківської і боргової кризи. В 1997 р. у Південно-Східній Азії валютна криза спровокувала розвиток банківської та боргової кризи.

Як правило, фінансова криза в країні або безпосередньо пов'язана з погіршенням ситуації на валютному ринку, або тим чи іншим чином позначається на стані валютних відносин, тому у більшості випадків потрясіння у фінансовому секторі мають характер валютно-фінансових криз.

Валютну кризу (валютне потрясіння, валютний шок) передусім, пов'язують з падінням курсу національної валюти. Зокрема, валютна криза розглядається як швидке номінальне знецінення валюти мінімум на 25% або 10%-не зростання рівня її знецінення. Валютне потрясіння також визначається як падіння курсу національної валюти на 25-30% і більше, яке відбувається за декілька місяців паралельно з різким скороченням валютних резервів. Іноді при трактуванні поняття валютної кризи не обмежуються темпами знецінення валюти, а додають ще й показник зростання процентної ставки, яке відбувається за умов успішно відбитих спекулятивних атак.

Емпіричні дані показують, що економіки країн, що розвиваються, більше схильні до валютно-фінансових потрясінь, ніж ринки розвинутих країн. В країнах, що розвиваються, також більш масштабними виявляються негативні наслідки валютних потрясінь. Зокрема, валютні кризи в країнах, що розвиваються, призводять до більш помітного уповільнення темпів економічного зростання. Внаслідок валютної кризи в країнах, що розвиваються, як правило, більш істотно підвищується незбалансованість рахунку поточних операцій платіжного балансу. Хоча в результаті кризи може зменшитись негативне сальдо балансу (значна девальвація національної валюти буде стимулювати експорт), цей ефект може бути недовготривалим, і після деякого покращення стану платіжного балансу спостерігатиметься зростання від'ємного сальдо.

Зважаючи на масштабні негативні наслідки валютних криз в країнах, що розвиваються, ці держави витрачають більше коштів на їх ліквідацію. В більшості розвинених країн рівень витрат на стабілізацію валютного ринку

складав менше 10% ВВП, тоді як в країнах з ринком, що розвивається, він був значно вищим, досягаючи 40% ВВП.

Валютна криза в країнах, що розвиваються, з більшим ступенем вірогідності може призвести до втрати країною доступу на міжнародні ринки капіталів, оскільки кредитний рейтинг цих країн в таких випадках, як правило, падає більш помітно, ніж в розвинутих країнах. Кредитні рейтинги, що надаються провідними міжнародними рейтинговими агенціями, дозволяють оцінити ступінь ризику інвесторів та кредиторів при вкладенні коштів у цінні папери суб'єктів національної економіки. В результаті валютної кризи ризикованість таких вкладень значно зростає. Так, ймовірність зниження незалежного кредитного рейтингу Moody's в перші 6 місяців після валютної кризи в країнах, що розвиваються, дорівнює 20,0%, тоді як для розвинених країн цей показник становить 10,0%. Вірогідність зниження рейтингу Moody's протягом 12 місяців після валютного потрясіння для країн, що розвиваються, зростає до 26,7%, а для розвинених країн залишається на рівні 10,0%. Крім того, в країнах, що розвиваються, існує ймовірність неодноразового зниження рейтингу в перші 12 місяців після кризи (6,7%).

Валютні кризи в окремих країнах мали місце ще в 19 ст. Однак їх особливістю був локальний характер розповсюдження кризових явищ. Сучасні валютні потрясіння в силу розвитку процесів фінансової глобалізації часто приймають характер регіональних або навіть світових валютних криз. Першою валютною кризою, яка була породжена внутрішніми та зовнішніми причинами і мала негативні наслідки для великої кількості країн, набираючи глобальних масштабів, вважається валютно-фінансова криза 1997-1998 рр. в країнах Південно-Східної Азії.

Основними передумовами розвитку валютно-фінансової кризи в країнах Південно-Східної Азії є наступні:

1. Недосконалість валютної політики, зокрема, режиму курсоутворення .

Валюти більшості країн регіону були тривалий час прив'язані до долара США. В Таїланді курс бата протягом 10 років підтримувався на рівні 25 батів за долар без будь-яких змін, незважаючи на дефіцит поточних статей платіжного балансу від 4 до 6% ВВП. Індонезія знецінювала рупію щонайменше на 3-4% щорічно. Стабільне зростання курсу долара протягом 3 останніх перед кризою років призвело до суттєвого зменшення експорту товарів з країн регіону, а зниження граничних валютних норм сприяло доларизації національних фінансових ринків. Крім того, прив'язка національних валют до долара розглядалась в якості гарантії того, що девальвації не відбудеться. Це стимулювало позики в іноземній валюті і призвело до підвищення ступеню валютних ризиків.

2. Значна залежність національних економік від іноземного капіталу.

Швидкий розвиток економік країн регіону призвів до збільшення припливу в них іноземного капіталу у вигляді прямих і портфельних інвестицій. На той час азійські країни (плюс Мексика) вважались провідними імпортерами приватного іноземного капіталу серед країн, що розвиваються.

3. Активізація валютних спекулянтів.

В умовах завищеного валютного курсу, існування значної зовнішньої заборгованості і недостатнього розвитку фінансових ринків зростали масштаби спекулятивних атак на національні валюти країн Південно-Східної Азії.

В результаті спекулятивних атак центральний банк Таїланду не міг більше підтримувати фіксований курс бата до долара і змушений був змінити режим курсоутворення, а згодом це сталося і в інших країнах регіону (Таїланд і Індонезія тепер використовують режим керованого плавання, Філіппіни – вільного плавання, і тільки Малайзія досі використовує режим традиційної фіксації). Різка зміна підвалин курсової політики призвела до зменшення довіри іноземних суб'єктів до національних валют азійських країн і викликала відтік короткострокових капіталів, в результаті чого відбулося істотне зниження обмінних курсів національних валют відносно долара США.

Особливо помітним є зниження під час дії кризи курсу валют країн Південно-Східної Азії (Індонезії на 20% і Таїланду на 89%) у порівнянні з динамікою обмінних курсів валют інших азійських країн (в 1997 р. китайський юань подорожчав на 0,17%, а індійська рупія стала дешевшою на 1,31% порівняно з 1996 р.). За цей же період валюти Малайзії і Філіппін подешевшали на 15-20%. Наслідки кризи відчули на собі й нові індустріальні країни Азії: валюти Кореї, Сінгапуру і Тайваню втратили в середньому 5-15% вартості. При цьому наслідки кризи продовжували діяти ще кілька років: країнам Південно-Східної Азії вдалося досягти відносної стабільності національних валют тільки в 2001 р.

Наступним регіоном, в якому спостерігається висока частота валютних потрясінь, є Латинська Америка. Найбільш масштабними вважаються валютно-фінансові кризи в Мексиці (1994-1995 рр.), в Бразилії (1999 р.) і в Аргентині (2002 р.). Основними причинами валютних криз в Мексиці та Бразилії виступають ті ж чинники, що згодом призвели до розвитку азійської кризи (прив'язка валют до долара США з наступним різким переходом на режим плаваючого курсу, імпорт у великих обсягах іноземного капіталу, значний зовнішній борг). В основі фінансової кризи в Аргентині також значною мірою знаходились прорахунки у валютно-курсівій політиці. Режим валютного правління, що використовувався в країні, підвищував ризик переоцінки національної валюти, оскільки уряд не міг використовувати політику коригування курсу для пристосування економіки до зовнішніх потрясінь. Тривала підтримка курсу песо щодо долара США за рахунок зовнішніх запозичень, зменшення конкурентоспроможності країни на зовнішніх ринках, надмірний борговий тягар, нестаток виваженої фіскальної політики, виконання рекомендацій МВФ без їх суттєвого коригування та врахування стану національної економіки призвели до розвитку спочатку боргової, а потім валютної кризи. Загалом за 2002 р. аргентинське песо відносно долара втратило 236% своєї вартості.

Валютно-фінансова криза в Мексиці мала наслідки в багатьох інших країнах, зокрема, зачепила більшість фондових та валютних ринків, що розвиваються. Азійська криза негативно вплинула на всі фінансові ринки світу; криза в Бразилії викликала реакцію в провідних міжнародних фінансових

центрах (на біржах Нью-Йорка, Лондона, Парижа, Токіо). Особливістю фінансових потрясінь в Аргентині було те, що на відміну від мексиканської, азійської і бразильської криз, аргентинська криза носила регіональний характер (її негативні наслідки поширилися переважно на країни Латинської Америки: курси майже всіх національних валют знизились відносно долара США, але не в таких масштабах, як курс песо) і не мала істотних негативних наслідків в інших регіонах світу.

Що стосується інших регіональних груп країн, що розвиваються, то якщо окремі коливання кон'юнктури валютного ринку й мали місце, характеру валютних криз вони не набували. Відсутність валютно-фінансових потрясінь в країнах Близького Сходу і Африки, які б набували характеру повномасштабних валютних криз і розповсюдили свої негативні наслідки на інші країни, можна пояснити меншим ступенем інтеграції цих країн в світове господарство, меншою відкритістю національних фінансових ринків, певною замкненістю окремих економік, а в деяких випадках – відсутністю повноцінних національних валют.

Отже, валютні кризи, які мали місце на ринках, що розвиваються, були викликані як зовнішніми чинниками, так і прорахунками у внутрішній валютній політиці. Головним чинником валютних потрясінь у більшості випадків слугував вибір невірних орієнтирів в політиці курсоутворення (наприклад, необґрунтована фіксація курсу), оскільки майже всі розглянуті кризові явища розвивалися у країнах з традиційною фіксацією курсу національної валюти. Тому програма антикризових заходів перш за все знаходила відображення у відповідному коректуванні національної валютної політики і, зокрема, стосувалась зміни фіксованого режиму курсоутворення на плаваючий. Валютні кризи, що сталися після азійської кризи 1997 р. і бразильської кризи 1999 р., вже не мали таких глобальних наслідків саме тому, що останнім часом велика кількість країн, що розвиваються, перейшли до гнучкого курсоутворення, і плаваючий курс національних валют слугує своєрідним буфером для зовнішніх потрясінь.

3. Проблеми доларизації економіки України.

В багатьох країнах світу після сплесків інфляції та різкої девальвації національної валюти, що призводять до неможливості точного прогнозування курсової динаміки і викликають зниження довіри до національної грошової одиниці, економічні агенти більше операцій починають здійснювати з іноземними валютами, купівельна спроможність яких є більш стабільною. Результатом цього стає розвиток процесу неофіційної доларизації економіки. Явище неофіційної доларизації є характерним і для української економіки. Поки економіка розвивається у некризових умовах і масштаби використання іноземної валюти залишаються на економічно безпечному рівні, негативні наслідки доларизації є не надто відчутними. Проте, в результаті сучасної фінансової кризи і масових девальвацій національних валют найбільше постраждали саме країни, економічні агенти яких у своїх операціях переважно

спиралися на іноземну валюту. Отже, висока залежність економіки від іноземної валюти може створити додатковий тиск на національне господарство, а тому регулювання рівня доларизації має розглядатися як один з напрямів валютної і грошово-кредитної політики.

Результати оцінки рівня депозитної доларизації української економіки свідчать про помірний її рівень (табл. 4.4).

Таблиця 4.4

Показники доларизації української економіки у 2007-2017 рр., %

Показник	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017
Частка депозитів в іноземній валюті в агрегаті М3	22,70	30,63	31,68	29,13	30,40	32,12	27,24	32,16	32,17	32,87	31,90
Частка депозитів в іноземній валюті в агрегаті М2	23,40	30,81	33,39	29,71	30,99	32,69	27,39	32,41	32,68	33,30	33,75
Частка депозитів в іноземній валюті в загальному обсязі депозитів	32,26	43,89	48,32	42,57	42,97	44,04	37,05	45,87	45,32	46,26	45,38
Частка кредитів в іноземній валюті в загальному обсязі наданих кредитів	49,91	59,10	50,85	46,03	40,31	36,75	33,82	46,31	55,81	49,43	43,87

За методикою МВФ, доларизація вважається помірною, якщо частка депозитів в іноземній валюті в агрегаті М3 не перевищує 30%. В Україні цей показник за період 2007-2017 рр. знаходився у діапазоні 22,7-32,87%, тобто ситуація у цій сфері не є критичною. Водночас, рівень кредитної доларизації є більш небезпечним (показник частки валютних кредитів у загальному обсязі наданих кредитів знаходився у межах 33,82-59,10%).

Зростання обсягів валютного кредитування і відповідне підвищення рівня кредитної доларизації, передусім, пояснюється більш низькими процентними ставками за кредитами, що комерційні банки надають фізичним та юридичним особам в іноземній валюті, порівняно з кредитуванням у національній валюті. Пікове значення диференціалу процентних ставок за кредитами у національній та іноземній валютах припадає на 2015 рік (рис.4.2).

Відносно задовільна ситуація у сфері депозитної доларизації пов'язана із постійним перевищенням процентних ставок за депозитами у гривні над доларовими ставками (рис.4.3).

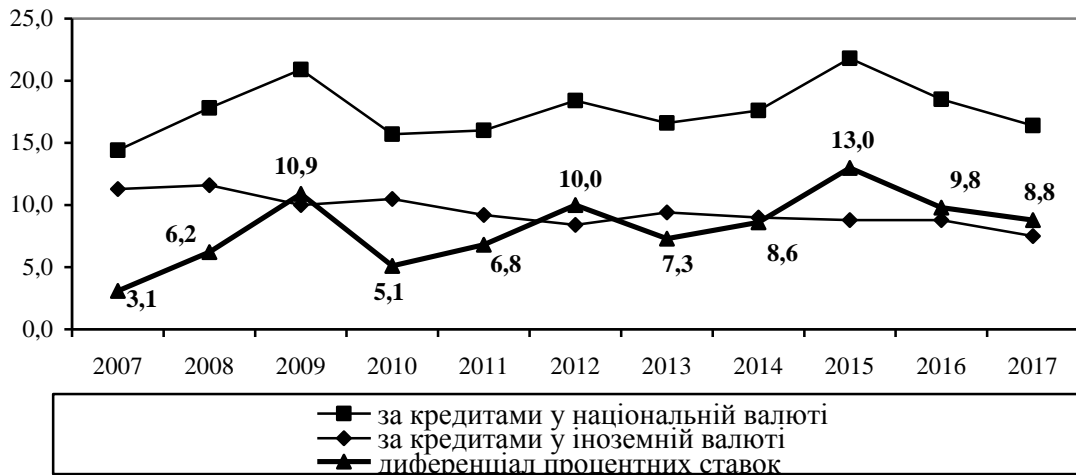

Рис. 4.2. Процентні ставки за кредитами українських банків у 2007-2017 рр., %

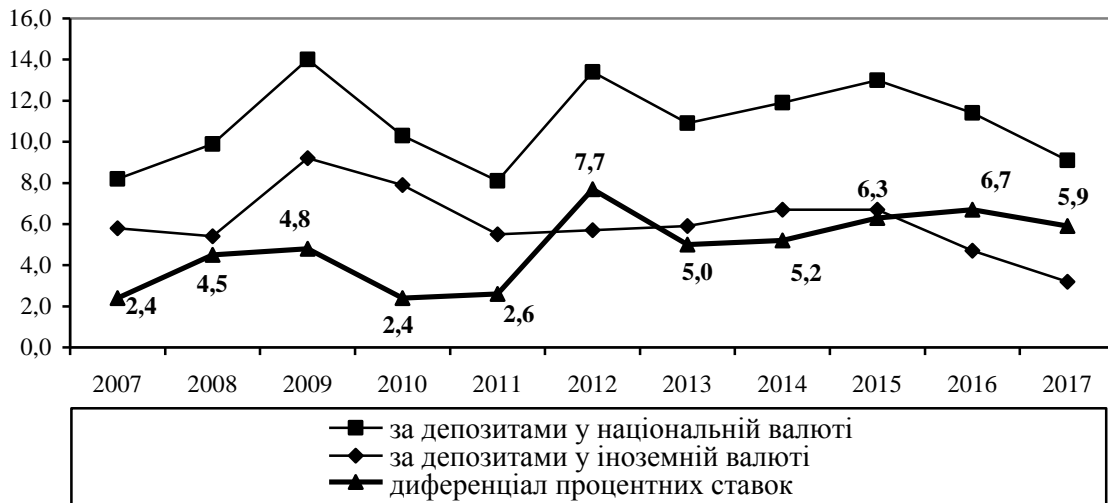

Рис. 4.3. Процентні ставки за депозитами у 2007-2017 рр., %

В цілому, явно вираженої тенденції в динаміці показників депозитної та кредитної доларизації не відзначається. Стан валютної безпеки, оцінений за цими показниками, може бути охарактеризований як відносно задовільний (у депозитній частині) та незадовільний (у кредитній частині). Національна валюта поки що не розглядається суб'єктами валютного ринку як високонадійний та привабливий інструмент фінансових операцій. Про вищу ризикованість операцій з національною валютою свідчить і динаміка банківської маржі: різниця між кредитними та депозитними ставками за операціями в національній валюті стабільно перевищує маржу за операціями з іноземною валютою (рис.4.4).

Додатковим індикатором доларизації можуть слугувати масштаби операцій населення з купівлі-продажу готівкової валюти. За цим показником спостерігається тенденція до зниження рівня доларизації української економіки з 2012 р., що, у тому числі, пов'язано з введенням з боку НБУ адміністративних обмежень щодо операцій населення із готівковою валютою (рис.4.5).

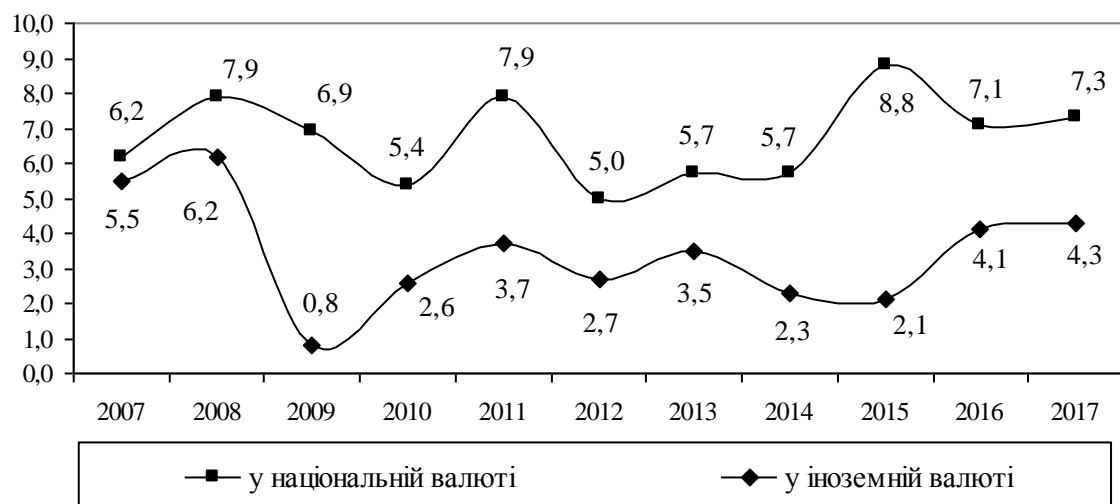

Рис. 4.4. Банківська маржа за операціями у національній та іноземній валютах у 2007-2017 рр., %

Рис. 4.5. Обсяги операцій з купівлі-продажу валюти населенням України у 2007-2017 рр., млрд. дол. США

Водночас, змінився характер співвідношення між купівлею-продажем готівкової іноземної валюти: до 2014 р. обсяги проданої населенню валюти суттєво перевищували обсяги купленої валюти; у 2015-2017 рр. на фоні загального різкого зменшення масштабів готівкових конверсійних операцій спостерігається переорієнтація на переважання операцій з купівлі іноземної валюти у населення.

Специфічною рисою доларизації української економіки є відсутність однозначного тісного зв'язку між рівнем доларизації і темпами інфляції. Так, розрахунок коефіцієнтів кореляції між показниками депозитної та кредитної доларизації, представленими у таблиці 1, і темпами інфляції в Україні показує, що на зміну темпів інфляції більш помітно реагує рівень кредитної доларизації (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,8), тоді як зв'язок між інфляцією і показниками депозитної доларизації є слабким (коефіцієнти кореляції

знаходяться в межах 0,2). Це є свідченням того, що депозитна доларизація носить дещо інерційний характер: навіть при укріпленні гривні масштаби депозитних операцій з іноземною валютою не зменшуються (так зване явище гістерезису або «ефекту храповика»). Цей ефект пов'язаний з певною інертністю поведінки вкладників банків, які продовжують зберігати кошти у вигляді валютних депозитів, і пояснюється більшою довірою вкладників до твердих світових валют, ніж до національної валюти.

Отже, стан неофіційної доларизації української економіки сьогодні не є критичним. Проте достатньо високий рівень кредитної доларизації є небезпечним сигналом. При аналізі масштабів неофіційного використання іноземної валюти у фінансових операціях в країні важливим є виявлення причин та чинників доларизації. Як правило, серед причин, що спонукають розвиток процесів доларизації, розглядаються внутрішні чинники (високі темпи інфляції та значні інфляційні очікування, державна політика щодо залучення зовнішнього фінансування) та зовнішні фактори (значні обсяги надходження експортної виручки та іноземного капіталу, зростаюча відкритість національної економіки в умовах глобалізації). До цього переліку доцільно додати ще один чинник, а саме, недостатню гнучкість обмінного курсу в Україні. Так, за розрахунками спеціалістів МВФ, у високо доларизованих країнах Латинської Америки спостерігається менша волатильність обмінного курсу, ніж в країнах з незначною доларизацією. Підвищення ступеня доларизації за умов незмінного валютного курсу пов'язане з тим, що обмеження гнучкості курсу зменшує ризик вкладання депозитів і надання позик в іноземній валюті. При цьому може з'явитись замкнуте коло: в умовах формування значних за обсягами активів та зобов'язань в іноземній валюті потрібна впевненість в підтримці стабільного обмінного курсу і виникає необхідність ще більш жорсткої фіксації, яка знову викличе підвищення рівня доларизації.

Надмірно високий рівень доларизації призводить до:

- зростання чутливості валютного курсу до змін грошової пропозиції;
- виникнення додаткового тиску на міжнародні резерви через зростання потреби у проведенні офіційних валютних інтервенцій;
- зниження дієвості облікової ставки як інструменту монетарної політики, втрати можливості повноцінно реалізувати монетарну політику, оскільки до показника пропозиції грошей включається нова складова – обсяг іноземної валюти в обігу, яким НБУ управляти фактично не може;
- посилення чутливості грошової маси до коливань курсу національної валюти та девальваційних очікувань.

Хоча тенденція до більш активного використання іноземної валюти порівняно з національною не є необоротною, оскільки макроекономічна стабілізація і правові заборони зменшили рівень доларизації в деяких економіках, в Україні, як і в багатьох інших країнах, цей феномен ще довгий час буде існувати.

При розробці напрямів державної політики в сфері регулювання рівня неофіційної доларизації слід брати до уваги, що застосування адміністративних заходів у цьому випадку є недієвим, навіть на короткостроковій основі,

оскільки жорстке адміністрування операцій з іноземною валютою відразу ж викличе зростання масштабів тіньового ринку. Тому політика зниження доларизації до економічно безпечного рівня має, передусім, спиратися на комплекс економічних заходів. При цьому одними з основних чинників, що обумовлюють зниження рівня депозитної та кредитної доларизації в Україні, є наступні:

- зростання доходності активів, виражених у національній валюті;
- передбачуваність динаміки обмінного курсу національної валюти, яка, водночас, не має ототожнюватися з жорсткою фіксацією курсу;
- стабільність купівельної спроможності національної грошової одиниці і відповідна стабільність внутрішніх цін.

Таким чином, оптимальною стратегією щодо зниження рівня доларизації економіки України може стати забезпечення стабільності темпів інфляції і прогнозований характер динаміки обмінного курсу гривні. Дієвим механізмом реалізації цих завдань може стати впровадження політики таргетування інфляції. Таргетування інфляції забезпечить підтримання стабільно низького та передбачуваного її рівня, створить умови для зниження ставок кредитування і сприятиме збільшенню інвестицій. Впевненість монетарної влади у стабільності цін за умов таргетування буде сприяти ліквідації такого явища як жорстка адміністративна фіксація курсу гривні, а отже, створить умови для подальшого підвищення гнучкості обмінного курсу. В результаті, позитивним наслідком реалізації політики таргетування інфляції через укріплення довіри економічних агентів до національної валюти має стати зниження рівня доларизації української економіки.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ТЕМИ 4

1. Обґрунтувати необхідність проведення грошових реформ в країнах СНД та країнах Центральної та Східної Європи. Визначити зміст реформ.
2. Визначити причини розвитку інфляційних процесів в країнах СНД на початку реформ.
3. Назвати особливості побудови грошових систем країн, що розвиваються.
4. Розкрити зміст поняття «доларизація». Визначити види та показники доларизації.
5. Оцінити позитивні та негативні наслідки офіційної доларизації економіки.
6. Назвати причини розвитку та наслідки валютно-фінансових криз в країнах, що розвиваються.
7. Оцінити наслідки глобальної фінансової кризи 2008-2009 рр. для країн, що розвиваються.

Практичні завдання та проблемні ситуації до розділу 1

1. На основі аналізу змін у структурі валютного композиту для розрахунку вартості SDR, що наведені в таблиці, зробити висновки щодо зміни ролі національних валют розвинутих країн у світовому господарстві та їх вагомості у кошику провідних світових валют.

Таблиця

**Структура валютного кошику для розрахунку вартості SDR
в 1998 – 2016 рр., %**

Валюта	1998	2001	2006	2011	2016*
Долар США	39	45	44	41,9	41,73
Євро (у 1998 р. – німецька марка і французький франк)	32	29	34	37,4	30,93
Японська єна	18	15	11	9,4	8,33
Фунт стерлінгів	11	11	11	11,3	8,09
Китайський юань	-	-	-	-	10,92

* з 01 жовтня 2016 р.

2. На рисунку представлено дані щодо регіональної структури світових валютних резервів.

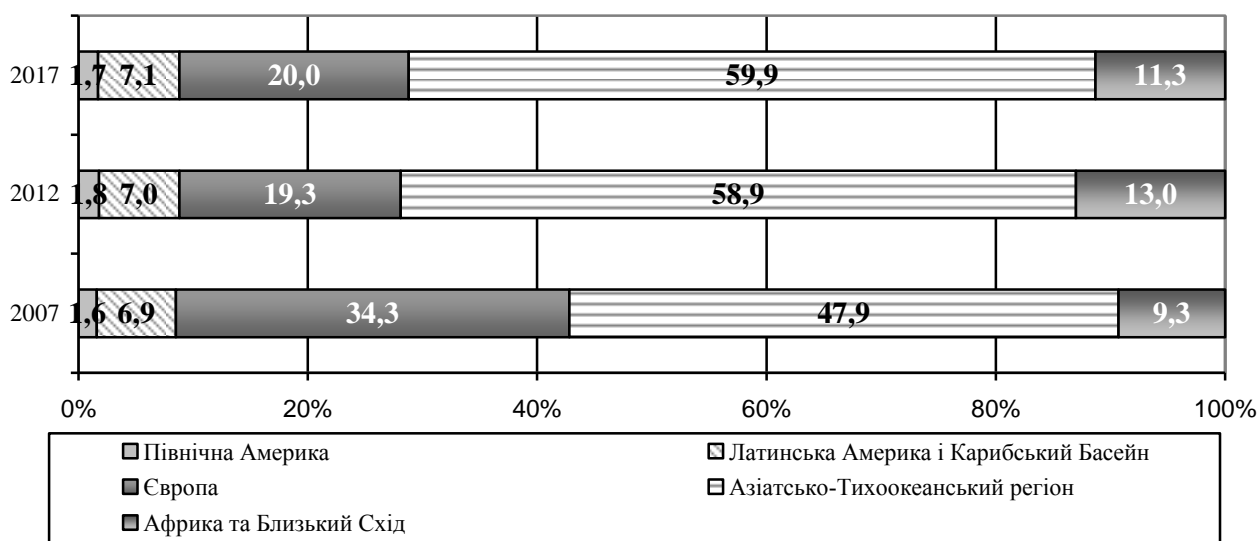

Рис. Регіональний розподіл офіційних валютних резервів у 2007, 2012 та 2017 рр., %

Проаналізувати наведені дані та зробити висновок щодо характеру та причин змін, які відбуваються у регіональному розподілі валютних резервів.

3. Вивчити етапи розширення Європейського монетарного союзу. Визначити головні проблеми функціонування єврозони та перепони на шляху включення нових країн до європейської валютної системи.

4. На основі аналізу сучасних наукових досліджень, присвячених проблемам впровадження криптовалют (зокрема, біткойну), висловити власну думку щодо можливостей та доцільності впровадження криптовалют як офіційного елемента грошової системи країни, а також щодо їх місця у майбутній світовій грошово-валютній системі.

5. Світова практика боротьби з надмірною доларизацією економіки виокремлює примусову дедоларизацію та дедоларизацію на ринковій основі. На основі вивчення зарубіжного досвіду зменшення рівня доларизації (зокрема, у країнах Латинської Америки) визначити характерні риси, переваги та недоліки примусової і ринкової дедоларизації.

РОЗДІЛ 2. КРЕДИТНІ СИСТЕМИ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН

ТЕМА 5. ФІНАНСОВО-КРЕДИТНА СИСТЕМА. ЕВОЛЮЦІЯ КРЕДИТНИХ СИСТЕМ

- 1. Сутність та структура кредитної системи.**
- 2. Банківська система. Небанківські фінансово-кредитні установи.**
- 3. Моделі організації банківських систем у зарубіжних країнах.**
- 4. Еволюція кредитних систем.**

Мета: формування системи знань з еволюції кредитних відносин; вивчення структури кредитної системи держави; з'ясування місця банківської системи в структурі кредитної системи країни; визначення сучасних особливостей функціонування кредитних систем.

Ключові слова: кредитна система; кредитний механізм; банківська система; центральний банк; комерційні банки (універсальні та спеціалізовані); парабанківська система; транснаціональні банки; дерегулювання фінансових ринків; фінансові нововведення; фінансова глобалізація.

1. Сутність та структура кредитної системи.

На різних етапах розвитку суспільства склад установ, що входили до кредитної системи, змінювався відповідно до еволюції історичних умов розвитку національних економік. Центральною ланкою кредитної системи є банківська система – сукупність різних видів банків, що існують в тій або іншій країні в певний історичний період. До 19 ст. між банками не існувало розділення функцій. Всі банки виконували функції комерційних і емісійних. У створенні емісійних банків не було гострої необхідності, оскільки банкноти в грошовому обігу грали незначну роль. Швидкий розвиток кредитної системи після промислового перевороту супроводжувався зростанням значущості банкнотного обігу. Це об'єктивно вимагало централізації функцій емісії в одному банку.

До початку 20 ст. централізація банкнотної емісії була завершена тільки в європейських країнах. У більшості країн емісійні банки були створені в 20 ст., головним чином, в період між двома світовими війнами. Розвиток кредитної системи супроводжується також універсалізацією комерційних банків, які в даний час виконують практично всі функції, за винятком емісії банкнот. Тому комерційні банки є банками універсального типу.

Кредитна система – сукупність кредитних відносин, інститутів, які їх регулюють, кредитного механізму і кредитної політики.

Кредитний механізм – певна сукупність принципів, організаційних форм, методів і правил, які регулюються чинним законодавством і забезпечують необхідні умови реалізації кредитних відносин.

Кредитна політика охоплює систему фінансово-кредитних заходів держави, спрямованих на досягнення певних економічних цілей. Кредитна політика спирається на відповідні інституційні установи та діючий кредитний механізм.

Складовою частиною кредитної системи є **банківська система** – сукупність різних видів банків, що існують у тій чи іншій країні в певний історичний період.

На різних етапах розвитку суспільства склад кредитних установ змінювався відповідно до еволюції історичних умов розвитку національних економік. Разом з тим існують деякі загальні принципи побудови кредитних систем на сучасному етапі:

- розподіл функцій центрального та інших банків;
- контроль і регулювання діяльності банків другого рівня з боку центрального;
- центральний банк не приймає участі у конкуренції на грошових ринках усередині держави.

До початку 19 століття кількість банків та масштаби їх операцій були незначними. Всі ці операції виконували одні й ті ж банки, які називалися комерційними. Спеціалізація діяльності не використовувалася.

Швидкий розвиток капіталізму після промислового перевороту супроводжувався розширенням функцій і операцій комерційних банків, появою спеціалізованих кредитних установ. У багатьох країнах були створені центральні емісійні інститути, з'явилися ощадні каси та ощадно-кредитні асоціації.

Інтенсивний розвиток акціонерних компаній з другої половини 19 ст. призвів до появи нових функцій існуючих банків і таких спеціалізованих кредитних установ, як інвестиційні банки і компанії. На початку 20 ст. з'являється цілий ряд нових кредитних установ: зовнішньоторговельні банки, установи споживчого кредиту тощо.

Розвиток кредитної системи супроводжується також універсалізацією комерційних банків, які в даний час виконують практично всі функції, за винятком емісії банкнот. Тому комерційні банки є банками універсального типу.

За характером виконуваних функцій всі кредитні установи можна розділити на емісійні, які є центральними у кредитній системі, комерційні – банки універсального типу, спеціалізовані фінансово-кредитні установи, які виконують окремі функції або обслуговують окремі галузі економіки.

2. Банківська система. Небанківські фінансово-кредитні установи.

За своєю структурою банківські системи окремих країн істотно відрізняються. Разом з тим є ряд ознак, властивих всім банківським системам, що функціонують в ринковій економіці. Це, перш за все, дворівнева будова. На першому рівні знаходиться один банк (або кілька банків, як у США), який виконує функції центрального емісійного банку. На другому рівні банківської системи розташовані всі інші банки: універсальні і спеціалізовані.

Банківська система потребує постійного контролю з боку спеціальних органів. У кожній країні існує система правових актів, які регламентують різні аспекти банківської діяльності. Діяльність небанківських фінансово-кредитних установ дає можливість заповнити окремі ніші на ринку банківських послуг, які з яких-небудь причин залишилися незайнятими. Такі установи не мають статусу банку, оскільки не виконують комплекс базових операцій грошового ринку, їх діяльність, на відміну від банків, не змінює грошову масу в обігу.

Центральні банки.

Основою будь-якої кредитної системи є банки. Перші банки виникли ще в 12 столітті. Термін «комерційний банк» з'явився на ранніх етапах розвитку банківської справи, коли банки обслуговували переважно торгівлю (комерцію). Перші банки капіталістичного типу з'явилися в Англії. За формою організації вони були індивідуальними. З часом виникли акціонерні банки. Перший акціонерний банк було створено в 1694 р. – Банк Англії, потім у 1695 – Банк Шотландії. У 18 ст. з'являються акціонерні банки і в інших країнах. Інтереси суспільства не завжди збігаються з інтересами банків. Тому розвиток кредитної системи зумовило необхідність регульованого підходу до організації кредитних відносин, що проявилось, насамперед, у виникненні особливої ланки кредитної системи – центрального емісійного банку.

До 19 ст. між банками не існувало розподілу функцій. Усі банки виконували функції комерційних та емісійних. У створенні емісійних банків не було гострої необхідності, оскільки банкноти в грошовому обігу відігравали незначну роль. Швидкий розвиток кредитної системи після промислового перевороту супроводжувався зростанням значимості банкнотного обігу. Це об'єктивно вимагало централізації функцій емісії в одному банку.

До початку 20 ст. централізація банкнотної емісії була завершена тільки в європейських країнах. У більшості країн емісійні банки було створено у 20 в., головним чином, у період між двома світовими війнами.

Емісійні банки створювалися на основі спеціальних банківських законів двома шляхами. Відповідно до першого, переважне право банкнотної емісії надавалося найбільш потужному комерційному банку країни, внаслідок чого він поступово перетворювався на центральний банк. Таким чином став емісійним Банк Англії. Другий шлях передбачав створення банку як емісійного центру країни з самого початку його організації. Таким шляхом створені центральні банки у більшості країн. Цей шлях є характерним:

- для розвинутих країн, в яких з тих чи інших причин не існувало єдиного емісійного банку;

- для колишніх колоній, які після завоювання політичної незалежності створювали власну національну банківську систему, враховуючи світовий досвід. Вони використали принцип дворівневої побудови, за яким одному з банків надається статус центрального;

- для постсоціалістичних країн, які в умовах трансформації економіки на ринкових засадах проводили реформування банківської системи за принципом дворівневої побудови.

Класичним прикладом виникнення емісійного банку є становлення і розвиток Банку Англії, одного з найстаріших і найбільш авторитетних банків світу. Він був заснований у 1694 р. як перший англійський акціонерний банк. Створення банку, як виняток, на акціонерній основі стало можливим завдяки позикам, які уряд отримав від банку для фінансування війни із Францією. Спочатку Банк функціонував як звичайний комерційний. Проте акціонерна форма власності, яка давала можливість швидко нарощувати капітал, а також особлива наближеність до уряду дозволила йому з часом зайняти провідне місце в банківській системі країни. Поступово Банк Англії монополізував право випуску банкнот. Згідно з Законами про банківські привілеї 1833 р. і 1844 р. права існуючих приватних банків, а також права новостворених банків на випуск банкнот були обмежені, в той час як Банк Англії дістав повноваження на необмежений випуск банкнот. Для нього були встановлені межі тільки фідучіарної емісії. Загальна сума фідучіарної емісії не повинна була перевищувати 14 млн. ф. ст., проте вона могла збільшуватись, якщо інші банки з тих чи інших причин втрачали право емісії банкнот. Наприкінці ХІХ ст. емісія банкнот була майже повністю зосереджена в Банку Англії. Остаточо емісійний статус Банку Англії був закріплений тільки у 1928 р. згідно з Законом про валюту і банкноти.

Схожий еволюційний шлях пройшов і Банк Франції, заснований у 1800 р. як акціонерна компанія. У 1803 р. Банк дістав монопольне право емісії банкнот у Парижі, а у 1848 р. – в усій Франції. У Росії Державний банк, заснований у 1860 р., набув статусу емісійного в результаті проведення грошової реформи у 1895-1897 рр., за якою Росія перейшла до золотомонетного стандарту.

На початок ХХ ст. централізація банкнотної емісії була завершена головним чином в Європейських країнах. У більшості інших країн цей процес завершився у ХХ ст. і був уже пов'язаний із заснуванням центральних банків.

У різних країнах центральний банк називається по-різному: національний, центральний, резервний, народний, державний банк (Австрійський національний банк, Резервний банк Австралії, Народний банк Китаю, Шведський державний банк, Центральний банк Російської Федерації) або зовсім скорочено – Банк Японії, Банк Італії, враховуючи його ключову роль у банківській системі країни.

У практиці зарубіжних країн центральні банки відрізняються не тільки правовим статусом та їх роллю в кредитній системі держави, а й дуже різноманітні за правовими формами, власністю на їх капітал, ступенем незалежності від виконавчої влади тощо.

В даний час в більшості країн емісійні банки є державними (Велика Британія, Франція, Німеччина, Канада, Росія тощо). Деякі центральні банки є акціонерними (США, Італія). В окремих країнах капітал частково належить кредитним установам та приватним особам. Наприклад, у Бельгії та Австрії державі в центральних банках належить 50% капіталу, в Японії - 55%, у Швейцарії - 57%.

Велике значення для забезпечення стабільності економічного розвитку держави має ступінь незалежності центрального банку від виконавчої влади, який у різних країнах різний. Найбільш незалежні від державних органів центральні банки Австрії, Німеччини та Швейцарії. В законодавстві цих країн відсутні норми, що дають змогу уряду втручатися в грошово-кредитну політику, здійснювану центральним банком. Певною самостійністю користуються банки, які за законом підзвітні законодавчим органам (Канада, США, Нідерланди, Японія). В законодавстві Японії чітко передбачено право державних органів скасувати рішення центрального банку. Найбільш залежним від виконавчих органів є центральний банк Італії, де в законодавстві закріплено право уряду на втручання в діяльність цього банку. Принципове значення має також чітке розмежування державою фінансової і банківської систем країни, тобто йдеться про обмеження можливостей уряду країн користуватися коштами центрального банку. В багатьох країнах пряме кредитування держави, тобто надання банківської позики для покриття бюджетного дефіциту практично відсутнє (США, Японія, Канада, Велика Британія, Швеція, Швейцарія) або законодавче обмежене (Німеччина, Нідерланди, Франція). Основними кредиторами держави виступають не центральні, а комерційні банки та інші фінансово-кредитні установи, компанії, населення.

З другої половини ХХ ст., яка характеризується глобалізацією грошових ринків, тобто поступовим перетворенням національних грошових ринків у єдиний загальносвітовий простір, діяльність центральних банків розвивається у трьох напрямках: співробітництво центральних банків на міждержавному рівні; співпраця центральних банків з міжнародними валютно-кредитними і фінансовими організаціями; створення наднаціональних центральних банків.

Комерційні банки.

Особливістю комерційних банків є те, що крім традиційних банківських функцій, вони, як правило, можуть виконувати практично всі функції інших установ кредитної системи (за винятком функцій центрального банку). Їх називають «супермаркетами фінансового ринку». Ці банки з'явилися раніше за інші кредитні установи.

Спеціалізовані банки.

Виконують окремі операції на ринку чи функціонують у вузькому секторі ринку, обслуговуючи окремі галузі економіки. Спеціалізація впливає на характер усієї діяльності банку, визначаючи особливості побудови балансу, структури пасивів і активів, специфіку організації роботи з клієнтурою. До спеціалізованих банків належать інвестиційні, зовнішньоторговельні, іпотечні, ощадні, клірингові.

Інвестиційні банки – кредитні установи, які здійснюють засновницько-емісійну діяльність. Ці банки здійснюють розміщення на фондовому ринку акцій та облігацій акціонерних підприємств. За формою організації такі банки є акціонерними. Банки вивчають підприємства і, якщо їх задовольняють умови, купують акції та облігації, а потім розміщують їх. Прибуток, який вони при цьому отримують, складається з різниці між курсами продажу і купівлі цінних паперів. Часто інвестиційні банки не розміщують цінні папери, а тільки гарантують їх розміщення за певну плату. У випадку нерозміщення частини акцій банк купує їх за попередньо узгодженою ціною.

Іпотечні банки з'явилися в Західній Європі в кінці 18 ст. Значний розвиток вони отримали в Німеччині, де перший іпотечний банк був створений в 1770 р. Іпотека (від грец. – застава) – застава нерухомості, нерухомого майна (землі, основних фондів, житла) з метою отримання позики. У разі непогашення позики власником майна стає кредитор (банк або інша фінансово-кредитна установа). Завдяки довготривалості (20-30 років) іпотечні кредити використовуються для фінансування в тих випадках, коли виплата відсотків і погашення кредитів можливі тільки з поточних, як правило, незначних доходів, тобто невеликими внесками. Кошти для надання кредитів іпотечний банк отримує від продажу заставних листів. Це надійні боргові зобов'язання банку, що приносять тверді відсотки.

Поряд з основною діяльністю іпотечні банки можуть вкладати кошти в цінні папери, надавати кредити під заставу цінних паперів тощо. Існують обмеження на іншу діяльність, пов'язану з ризиками.

У Німеччині в даний час функціонує 30 іпотечних банків, 10 з яких є державними, а 20 – приватними. Як правило, більша частина акціонерного капіталу іпотечних банків належить найбільшим комерційним банкам.

У Франції характер діяльності іпотечних банків має свою специфіку. У сфері іпотечного кредитування є провідний іпотечний банк, що надає середньострокові і довгострокові позики строком до 15 років. Джерелом коштів для таких операцій є випуск іпотечних облігацій. Іпотечні операції у Франції виконують і спеціалізовані установи (їх близько 30). Вони видають кредити на купівлю землі та квартир.

У США іпотечний кредит надають в основному спеціалізовані небанківські фінансово-кредитні установи, такі як кредитно-ощадні асоціації, а також страхові компанії. Одночасно існує і група державних іпотечних банків.

Ощадні банки орієнтують свою діяльність на залучення дрібних вкладів населення на певний строк і надання кредитів приватним особам. Перші ощадні банки як самостійні кредитні установи з'явилися в кінці 18 – на початку 19 ст. у Німеччині та Великобританії. Пізніше вони стали розвиватися у Франції, в Росії та інших країнах. Спочатку ці установи лише акумулювали заощадження широких верств населення, тобто вони не були кредитними установами, а установами для забезпечення бідних людей. Гуманно налаштовані заможні громадяни створювали ощадні каси, для того щоб дати можливість бідним людям надійно, під відсотки вкладати гроші. Поряд з ощадними касами

з'явилися кредитні каси, де бідні люди могли отримати кредит під заставу. Пізніше ці установи часто об'єднувалися.

У 20 ст. розвиток ощадної справи пішов по різних напрямках. У Східній Європі ощадні каси було націоналізовано, а їх функції зведені до накопичення коштів, які передавалися в державний банк. У Західній Європі ощадні каси почали розширювати коло своїх послуг і поступово стали перетворюватися на конкурентів комерційних банків. Одночасно відбувається безліч злиттів ощадних кас. Поступово ощадні каси повністю перетворюються на комерційні банки. Наприклад, в Англії ощадні банки не виділяються в окрему групу.

У Німеччині ощадні банки чітко виділяються в окрему групу банків під назвою «ощадні каси», хоча за своїми функціями вони мало відрізняються від комерційних банків. Їх налічується близько 700. Центральним органом муніципальних ощадних кас є 13 жироцентралей (земельних банків). Головною ланкою всієї системи ощадних кас є Німецький комунальний банк.

Основу ощадних банків Великобританії складають довірчі ощадні банки, які відкривають рахунки для населення і підприємств. За типом довірчих банків у США виникли взаємоощадні банки. Їх особливість полягає в тому, що вони не мають акціонерного капіталу. Ці банки не є комерційними організаціями. Керують ними ради довірених осіб, які отримують винагороду. Ці банки надають споживчі кредити, іпотечні кредити, випускають кредитні картки, здійснюють вкладення в акції та облігації корпорацій. Прибуток використовується для створення гарантійних фондів та виплати відсотків.

Експортно-імпортні банки кредитують та гарантують операції, пов'язані із зовнішньоекономічною діяльністю та міжнародним рухом капіталу. Вони почали створюватися головним чином після Другої світової війни. Основною функцією зовнішньоторговельних банків є надання середньострокових і довгострокових кредитів іноземним імпортерам. Вони також надають кредити вітчизняним імпортерам для здійснення ними зарубіжних інвестицій.

Спеціалізовані небанківські кредитні установи.

Ці установи домінують у вузьких секторах ринку та мають, як правило, специфічну клієнтуру. Основною рисою, яка відрізняє їх від банківських установ, є вузька спеціалізація.

Кредитні спілки – кооперативи, організовані з метою акумулювання заощаджень своїх членів та їх взаємного кредитування. Вони об'єднують осіб, які працюють на одному підприємстві, є членами однієї профспілкової організації або проживають в одній місцевості. Їхні грошові кошти складаються із вступних внесків членів і кредитів комерційних банків.

Кредитно-ощадні асоціації організовані як кооперативи. Їх капітал формується за рахунок продажу клієнтам сертифікатів, які викуповуються за номіналом на першу ж вимогу утримувача і приносять дохід у формі відсотка.

Інвестиційні компанії (фонди) – це компанії, що зменшують ступінь ризику для своїх клієнтів. Вони виконують роль посередника між інвесторами та акціонерними компаніями. Інвестиційні компанії випускають свої акції та розміщують їх на фондовому ринку, а отримані кошти розміщують в акції та облігації багатьох різноманітних компаній, чим зменшують ризик банкрутства.

Розрізняють інвестиційні компанії відкритого типу, які беруть на себе зобов'язання викуповувати свої акції на вимогу, і закритого типу, які такого зобов'язання не беруть.

Взаємні фонди грошового ринку – різновид відкритих інвестиційних фондів. Акумуляований через випуск акцій капітал вони вкладають у короткострокові цінні папери (казначейські векселі, депозитні сертифікати).

Фінансові компанії з'явилися у зв'язку з масовим виробництвом найдорожчих предметів тривалого користування. Вони, як правило, надають кредити споживачам непрямо, тобто шляхом купівлі у торговельних фірм боргових зобов'язань покупців. Поширені в США, Німеччині, Великобританії, Японії.

Страхові компанії залучають кошти шляхом продажу страхових полісів і при розміщенні коштів конкурують з іншими кредитними установами.

Пенсійні фонди – спеціалізовані установи, які акумулюють грошові кошти, призначені для пенсійного забезпечення громадян після досягнення ними певного віку. Активи пенсійних фондів вкладаються в цінні папери корпорацій і в державні цінні папери.

3. Моделі організації банківських систем у зарубіжних країнах.

Для сучасної практики характерне використання різних моделей організації і функціонування банківських систем зарубіжних країн. Банківські системи різних країн, їх організаційна структура та правове регулювання залежать від багатьох факторів, до яких поряд з історичними, політичними та національними традиціями, слід також віднести рівень розвитку товарно-грошових відносин у країні, загальний економічний розвиток, засоби регулювання грошового обігу тощо.

За сучасних умов практично у всіх країнах з ринковою економікою створені й активно розвиваються дворівневі банківські системи, де на першому рівні функціонує центральний банк країни, який здійснює емісійну, нормотворчу, наглядову та інші види діяльності; на другому – діють комерційні банки, які займаються акумуляцією коштів компаній і підприємств, здійснюють різноманітні банківські операції.

У деяких країнах функціонують трирівневі банківські системи, до яких входять також кредитні інститути небанківського типу (наприклад, страхові компанії, інвестиційні фонди, фінансові компанії тощо). До таких банківських систем належать системи Швейцарії, Японії. Слід зазначити, що до кредитно-банківської системи Німеччини, Франції, США, крім банків, входять також різні кредитні установи – Федеральне відомство нагляду за кредитною справою (Німеччина); Комітети з банківської регламентації і кредитних установ, а також Банківська комісія (Франція), Рада Керуючих Федеральної Резервної системи, Федеральний комітет відкритого ринку, Управління Контролера грошового обігу і Федеральна корпорація страхування депозитів (США).

Особливістю є й те, що в США переважають приватні кредитно-фінансові інститути (акціонерні), а в країнах Західної Європи та Японії поряд з

приватними значне місце посідають напівдержавні, державні і кооперативні кредитно-фінансові установи.

У світовій банківській практиці банківські системи розрізняють також за характером здійснюваних послуг, сутністю банківських операцій, пов'язаних з широким впровадженням електронно-обчислювальної техніки й оргтехніки в банківську сферу. Так, європейські банки здійснюють іпотечні операції, широко використовуючи заставні. У США небанківські кредитні інститути мають такі самі юридичні права, що і банки. У Великій Британії кредитні інститути (небанківські установи) мають певні обмеження в банківській діяльності.

Специфіка побудови банківської системи виявляється і в тому, що в окремих країнах Європи (Німеччині, Франції, Австрії, Італії) не існує чіткого розмежування між комерційними та інвестиційними банками, що визначається становищем останніх на ринку цінних паперів. У Німеччині, наприклад, банки поєднують короткострокові, депозитно-позичкові і довгострокові інвестиційні операції. У США кредитні та інвестиційні банківські операції чітко розмежовані. Інвестиційні банки виконують операції з державними і корпоративними цінними паперами, а комерційним банкам заборонено виконувати операції на фондовому ринку з корпоративними цінними паперами. У Великій Британії функції комерційних та інвестиційних банків також чітко розділені. Інвестиційні банки мають право звертатися до Банку Англії за централізованими кредитами і працюють із залученими коштами комерційних банків.

Світова практика виробила два *принципи побудови комерційних банків*:

- принцип сегментування, коли банківська діяльність обмежена певним видом операцій чи сектором грошового ринку;
- принцип універсальності, коли будь-які обмеження на діяльність банків на грошовому ринку знімаються.

Принцип сегментування чітко простежується в банківському законодавстві США та Японії, де банкам, по суті, заборонено здійснювати операції з цінними паперами корпорацій, з нерухомістю, страхові операції тощо. В більшості країн Західної Європи такі обмеження знято і банки другого рівня можуть надавати будь-які фінансові послуги на грошовому ринку.

У світовій практиці існують різні підходи до організації банківського нагляду. Звідси виділяють три групи країн, які відрізняються місцем і роллю центрального банку в управлінні і способом побудови наглядових структур у державі:

1) Перша група – це країни, у яких контрольні функції здійснює центральний банк (Австралія, Ісландія, Італія, Іспанія, Португалія).

2) Друга група – це країни, у яких контрольні функції виконуються не центральним банком, а іншими органами (Австрія, Данія, Канада, Норвегія, Швеція, Фінляндія).

3) Третя група – це країни, у яких контрольні функції здійснюються центральним банком спільно з іншими органами (Швейцарія – Центральний банк, Федеральна Банківська комісія та Швейцарська банківська асоціація; Франція – Банк де Франс спільно з Банківською комісією; Німеччина –

Німецький Федеральний банк спільно з Федеральним відомством нагляду за кредитною справою; США – Федеральна Резервна система спільно з Міністерством фінансів – Казначейством через Контролера грошового обігу із незалежним агентством – Федеральною корпорацією страхування депозитів).

Незважаючи на різноманітність і специфічність банківських систем зарубіжних країн, вони не функціонують ізольовано одна від одної, а навпаки перебувають у постійній взаємозалежності і взаємозв'язку. Розвиток світової економіки і міжнародних економічних відносин, формування трансграничного ринку банківських послуг зумовили потребу в міжнародному співробітництві в галузі правового регулювання банківської діяльності і, зокрема, в регламентації функціонування банківських систем, враховуючи інтернаціоналізацію системи банківської діяльності, наявність у національних банківських системах підрозділів іноземних банків.

4. Еволюція кредитних систем.

Кредитні установи не є винаходом сучасності. Протягом тривалого історичного періоду вони розвивалися в усіх країнах, формуючи ту чи іншу національну кредитну систему, головною ланкою якої є банківська система. Від її функціонування багато в чому залежить стабільність функціонування всієї економіки.

Еволюція розвитку кредитних систем довела необхідність ефективного нагляду за діяльністю банків. Завдання органу нагляду полягають у гарантуванні безпеки і надійного функціонування банків. Для цього вони повинні мати у своєму розпорядженні адекватні капітали і резерви, необхідні для покриття ризиків, що виникають у процесі виконання банківських операцій.

Інтернаціоналізація банківської справи та об'єктивний процес зміцнення взаємовідносин між банками різних країн світу обумовили активізацію діяльності Базельського комітету з питань регулювання діяльності банків. До складу комітету входять Великобританія, Німеччина, Франція, Нідерланди, Швеція та Люксембург.

У кожній країні існує система правових актів, що регламентують різні аспекти банківської діяльності. Особливості історичного розвитку і дія різних політико-економічних факторів обумовили специфіку форм та методів контролю за роботою банків. У багатьох країнах у проведенні нагляду і контролю за діяльністю банків беруть участь не тільки центральні банки, а й спеціально створені для цього державні органи.

Останні кілька десятиліть стали періодом глибоких змін у кредитних системах усього світу. Ці зміни, перш за все, пов'язані з наступними процесами:

- дерегулювання фінансових ринків – процес законодавчих реформ, які проводилися з кінця 60-х рр. і охопили більшість країн з ринковою економікою. Вони були спрямовані на пом'якшення чи повне скасування обмежень і заборон у фінансовій діяльності;
- посилення ролі небанківських фінансово-кредитних установ – характерна особливість 70-90-х рр.;

- посилення конкуренції в банківській справі;
- технологічна революція – в банківській справі, перш за все, пов'язана з процесом комп'ютеризації;
- фінансові нововведення – означають появу операцій, які раніше не використовувалися (нові види депозитів, кредитів, нові інструменти грошового ринку, сек'юритизація);
- фінансова глобалізація – розширення сфери діяльності великих банків за межі національних кордонів, що супроводжується створенням мережі закордонних філій та збільшенням питомої ваги іноземних операцій у банківському бізнесі.

Крім того, сучасні кредитні системи характеризуються розвитком процесів концентрації і централізації банківського капіталу, підсумковим вираженням яких є монополізація банківського бізнесу. Зазначені процеси, а також інтернаціоналізація фінансових ринків приводять до появи транснаціональних банків. З іншого боку, посилення взаємодії банківського і промислового капіталів призвело до формування фінансово-промислових груп.

Характерною особливістю розвитку сучасного світового господарства є активна міжнародна діяльність банків, якій сприяли нові інформаційні технології, а також збільшені масштаби і інтенсивність міжнародних економічних відносин, що, у свою чергу, породило виникнення нових потреб в різноманітних формах банківського обслуговування.

Тривалий час ринки капіталів були класичними національними ринками і обмежувалися рамками тільки національних валют. Інтернаціоналізація виробництва, розвиток світової торгівлі викликали додаткові потреби її фінансування і обслуговування. Збільшений обсяг міжнародних торгових угод призвів і до збільшення грошового обігу.

Поглиблення міжнародного розподілу праці значно різноманітило міжнародні економічні зв'язки, які, у свою чергу, активно впливають на підвищення економічної ефективності виробництва. Зовнішні зв'язки (а сьогодні жодна країна світу не може успішно розвиватися на умовах автаркії), що розширяються, вимагають відповідного розвитку і банківської діяльності. Перехід від Бреттон-Вудської валютної системи до Ямайської, супроводжуваний переходом до системи плаваючих валютних курсів, сприяв активнішій міграції капіталів, що стало могутнім стимулом для розвитку зарубіжної діяльності банків. Зростання міжнародних операцій сприяло зміцненню позицій банку на національному рівні.

Виникнення євrorинків, вільних від систем національного державного регулювання, сприяло інтернаціоналізації банківського бізнесу.

Універсалізація банківських операцій, масштаби їх діяльності, швидке реагування на зміну світової кон'юнктури сприяли формуванню і зміцненню транснаціональних банків, їх злиттю і ще більшій монополізації фінансового ринку.

Інтернаціоналізація банківського бізнесу призвела до створення різних банківських об'єднань (синдикатів, трестів і т.п.). Зрощення банківських монополій з монополіями інших сфер економіки, що виходить за національні

межі, призвело до формування міжнародного фінансового капіталу, організаційно оформленого у вигляді транснаціональних промислово-фінансових груп.

Таким чином, активізація міжнародного банківського бізнесу стала закономірним наслідком розвитку зовнішньоекономічної діяльності, інтернаціоналізації господарської практики. З одного боку, зросли масштаби міжнародних економічних відносин, а з іншого – сформувалися умови для здійснення банківського обслуговування в нових формах.

Основними чинниками розвитку інтернаціоналізації банківської діяльності стали:

- збільшена інтенсивність міжнародних економічних відносин;
- процеси лібералізації у валютно-фінансовій сфері;
- виникнення гігантських кредитно-фінансових комплексів.

Інтернаціоналізація банківської діяльності багато в чому пов'язана з тим, що з самого початку виникнення банківської справи кредитна сфера була однією з найдинамічніших і рухоміших.

Більшість істориків вважає, що професійно організована банківська справа, зокрема грошово-кредитні операції, вперше зустрічаються в античній Греції. Освоєння ж зарубіжних ринків банками має пізнішу історію і відноситься вже до середньовіччя. Ще в XII –XIII століттях генуезькі банкіри мали свої представництва в багатьох країнах Середземномор'я. Виникнення у Флоренції банку Медичі відноситься до 1397 р. Маючи основну базу у Флоренції, відділення банку були розташовані в Римі, Венеції, Мілані, Пізі, Авіньоні, Лондоні, Женеві, тобто на території нинішніх Італії, Франції, Великобританії, Швейцарії, Бельгії, що додавало банку міжнародний характер. Як правило, кожне відділення було самостійною компанією, в якій контрольний пакет акцій належав сімейству Медичі.

Таким чином, перші прояви інтернаціоналізації банківської діяльності існували ще в доіндустріальну епоху і були пов'язані з розвитком грошового обігу і зміцненням торговельно-економічних відносин. Зародження капіталістичного способу виробництва, його становлення і розвиток сприяли активізації банківської справи і його інтернаціоналізації.

У ХІХ столітті в Англії, Голландії, Франції розвиваються спеціалізовані банки, які зорієнтовані не тільки на обслуговування торгівлі, але і на освоєння колоній. Серед найвідоміших банків, що оперували в декількох країнах, був «будинок» Ротшильдів. Його відділення були розташовані у Парижі, Лондоні, Відні, Франкфурті, на чолі кожного відділення стояли члени сім'ї. Всі відділення вважалися однією фірмою.

Переростання капіталізму вільної конкуренції в монополістичну стадію, розвиток концентрації і централізації капіталу і виробництва, акціонерних товариств, монополій разом з відносною стабільністю валютної системи світу, відносно вільний режим переміщення товарів і капіталів в сукупності сприяли інтернаціоналізації діяльності банків перш за все розвинених країн - Англії, Франції, Голландії, Бельгії, Німеччини, США. Лідуючі позиції в розвитку міжнародних операцій займала Англія, що знаходиться на першому місці по

рівню промислового виробництва і є найбільшою метрополією світу. До початку XX століття в Англії знаходилося 32 банки, що мали 2104 відділень в інших державах.

Подальший розвиток міжнародної діяльності банків відбувався в умовах значного спаду економічної активності в період світової економічної кризи 1929-1933 років, а також помітних змін в світовій валютній системі.

До першої світової війни інфляція у всіх провідних країнах була порівняно низкою, різких коливань провідних валют, завдяки системі золотого стандарту, не спостерігалось. Ця система мала певні переваги. Золото – рідкісний метал, тому, виступаючи забезпеченням національних валют, воно обмежувало бажання як урядів, так і банків збільшувати масштаби грошового обігу.

Активізація ролі держави в міжвоєнний період, все більше її втручання в сферу грошового обігу, призвели, зрештою, до того, що після Першої світової війни почали розвиватися інфляційні процеси. Жорсткі обмеження на переказ валюти і капіталів, протекціоністські заходи, введені в багатьох країнах, істотно обмежили діяльність банків.

До Першої світової війни основним фінансовим центром світу був Лондон, відповідно світова валютна стабільність залежала в основному від однієї валюти - фунта стерлінгів. Із збільшенням потужності США конкурентні позиції Великобританії постійно слабшали. Провідними валютними ринками стають Нью-Йорк і Париж.

У перші п'ять років після Першої світової війни діяльність банківських систем багатьох країн була спрямована, в першу чергу, на розв'язання внутрішніх проблем після військового відновлення національних економік. Проте з початку 50-х років в розвитку міжнародної діяльності банків намітилися істотні зміни. Вони були пов'язані, з одного боку, із змінами в політичній карті світу - розпадом колоніальної системи. Країни, колишні колонії, проводили першочергові економічні реформи, у тому разі і в банківській сфері. Як правило, іноземні банки, що діяли на їх території, націоналізувалися або підпадали під жорсткий контроль місцевої влади.

З іншого боку, розвиток інтеграційних процесів в Західній Європі сприяв «взаємопроникненню» банківських систем. З початку 60-х років ряд національних валют став поступово перетворюватися на єврогроші в тій частині, яка зверталася на світовому ринку. Разом з євродоларом виникли євромарки, єврофранки і т.д., тобто авуари, регулювання яких не підкоряється національним системам. На базі євровалютних ресурсів одержала розвиток позанаціональна діяльність банків.

В цей період існували відмінності в здійсненні міжнародної діяльності банків в різних країнах. Для банків США був характерним розвиток власної міжнародної мережі в формі зарубіжних відділень. В умовах жорсткої конкуренції американські банки прагнули розширити свою зарубіжну діяльність, у тому числі і з метою зміцнення позицій на внутрішньому ринку.

Для банків Західної Європи і Японії характерна інша побудова банківської системи, тому на національних ринках діяла менша кількість

комерційних банків, які концентрували в своїх руках банківський бізнес країни. При цьому між банками існували як відкриті, так і приховані форми взаємопроникнення і співпраці. В період проникнення до Західної Європи американських банків місцеві банки були ще в процесі свого зміцнення і їх діяльність була спрямована, в основному, на освоєння внутрішнього ринку, чому сприяли і інтеграційні процеси в Європі. Тому освоєння зарубіжних ринків банками Західної Європи стало здійснюватися пізніше - з другої половини 60-х років.

У середині 70-х років стало спостерігатися поступове згладжування відмінностей в організації банківського апарату провідних світових економічних центрів - США, Західної Європи і Японії. Екстенсивний шлях освоєння зарубіжних ринків, дякуючи новим технологіям, змінився на інтенсивний, змінюється характер діяльності банків за кордоном. Почали розвиватися коопераційні зв'язки між американськими, європейськими і японськими банками при збереженні і розвитку власних відділень за кордоном. Завдяки процесам концентрації і централізації, особливо в 60-70-е роки, банки Західної Європи і Японії істотно підвищили свої можливості по створенню могутньої зарубіжної мережі.

Зрештою в 70-х роках темп зарубіжної експансії неамериканських банків був значно вище, ніж у банків США. Число іноземних відділень 50 найбільших неамериканських банків збільшилося з 1971 по 1976 рік з 997 до 1847, тобто майже в 2 рази. За цей же період число відділень американських банків збільшилося тільки з 577 до 731, тобто в 1,3 рази, а в 1977 році їх число навіть скоротилося.

Погіршення світової політичної і економічної кон'юнктури в кінці 70-х - на початку 80-х років відобразилося на міжнародній діяльності банків. Посилення тенденції глобалізації, викликаній високою мобільністю капіталу, посилює конкуренцію як на національних фінансових ринках, так і на наднаціональних. В результаті цих процесів істотно знизилася вартість фінансових послуг, а отже, і норма прибутку.

В умовах інформаційного суспільства важливим чинником, сприяючим розширенню і прискоренню міжнародних операцій комерційних банків на сучасному етапі, стає розвиток міжбанківських комунікацій на основі інформаційних технологій. В результаті створюються міжнародні платіжні системи.

У 1973 році в Брюсселі представниками 240 банків з 15 країн було створене акціонерне товариство міжнародних банківських фінансових телекомунікацій SWIFT. Міжнародна платіжна система SWIFT - співдружність всесвітніх міжбанківських фінансових телекомунікацій. Основними напрямками її діяльності є надання оперативного, надійного ефективного, конфіденційного і захищеного від несанкціонованого доступу телекомунікаційного обслуговування для банків і проведення робіт з стандартизації форм і методів обміну фінансовою інформацією.

Європейський союз і Європейська система центральних банків проводять єдину грошову політику в новій європейській валютній зоні. Для задоволення

потреб майбутньої грошової політики центральні банки країн ЄС створили систему TARGET – транс'європейську автоматизовану систему переказів міжнародних розрахунків в режимі реального часу. Основне призначення системи TARGET – об'єднання внутрішніх систем переказу великих сум країн-членів системи в міжнародну платіжну систему.

Спеціально для ринку України розроблена міжнародна платіжна система TOPAZ - високорозвинена система здійснення оплати і розрахунків. Ця система була запропонована НБУ за сумісним з VISA International проектом TOPAZ як стабілізатор української економіки і для здійснення розрахунків в українських гривнях.

Загальносвітову мережу платіжних систем і механізмів об'єднує міжнародна мережа INTERNET, яка використовується як телекомунікаційна комерційна інфраструктура в режимі реального часу для купівлі товарів і надання послуг. Найбільше поширення в даній системі набула електронна комерція з використанням номерів кредитних карток. Отже, інформаційні технології виступають чинником, що сприяє інтернаціоналізації банківського бізнесу.

Аспекти регулювання міжнародної банківської діяльності:

1. Міжнародні стандарти для банків і банківської діяльності, що мають, як правило, рекомендаційний характер для урядових органів.

У 1930 р. центральні банки Західної Європи і США заснували БМР, одним з основних завдань якого стала організація валютної співпраці. У 1974 р. глави Центробанков різних країн сформували Базельській комітет. Принципи, сформульовані комітетом, визначають першооснову банківського контролю, яка може бути доповнена кожною державою відповідно до національних особливостей.

2. Внутрідержавний контроль над банківськими установами, незалежно від країни їх походження.

3. Внутрідержавні обмеження на здійснення іноземної комерційної діяльності.

Виробляється комплекс заходів, направлених на обмеження окремих видів банківської діяльності (заборона на здійснення небанківської діяльності, заборону на установа небанківських установ).

4. Обмеження на створення постійно діючих іноземних банків, їх філіалів.

Необхідність регулювання міжнародного банківського бізнесу викликана наступним. Оскільки єдина міжнародна система регулювання і контролю над банківським бізнесом відсутня, то між його суб'єктами істотно загострюється конкурентна боротьба. Разом з тим на ринку банківських послуг діють транснаціональні банки - структури з високим рівнем монополізації. З іншого боку, відмінності в національному банківському регулюванні можуть створити додаткові конкурентні переваги банкам однієї національної приналежності при збереженні наднаціонального характеру їх діяльності. Так, наприклад, нижчі резервні вимоги до банків Японії сприяли їх прориву в 80-х роках на світовому

кредитному ринку. Таким чином, необхідне вироблення стандартних норм і правил регулювання банківської діяльності на наднаціональному рівні.

Кризові явища, що спостерігаються в світовій економіці, у тому числі і у валютно-фінансовій сфері, зумовлюють необхідність в регулюванні, спрямованому на забезпечення стабільного і збалансованого розвитку як світового господарства, так і його окремих суб'єктів.

У сфері регулювання системи міжнародного діяльності комерційних банків в умовах глобалізації можна виділити два основні напрями розвитку. По-перше, негативні прояви процесу глобалізації викликали необхідність сумісної розробки на міжнародному рівні стандартів банківської діяльності. Ще в 1930 році центральні банки Західної Європи і США заснували Банк міжнародних розрахунків, основним завданням якого, разом з чисто комерційними операціями для центральних банків, стала організація валютної співпраці.

З метою врегулювання міжнародного банківського бізнесу в 1974 році голови центробанків різних країн сформувавши Базельський комітет, в рамках якого стали обговорюватися проблеми цієї сфери міжнародних відносин. До його складу увійшли представники спостережуваних органів за банківською діяльністю і центробанків з Бельгії, Канади, Франції, Німеччини, Італії, Швейцарії, Англії і США. Принципи, сформульовані Базельським комітетом, визначають першооснову дієвого банківського контролю, яка може бути доповнена кожною державою у відповідність з національними особливостями і умовами функціонування вітчизняних банківських систем.

Окрім наднаціонального, проводиться активний національний контроль за банківськими установами і вводяться обмеження на здійснення іноземної комерційної діяльності.

Контролюючі органи, перш за все центральні банки, виробляють комплекс регулюючих і контролюючих заходів, спрямованих на обмеження окремих видів банківської діяльності. Наприклад, банки не можуть здійснювати діяльність, не пов'язану з банківським бізнесом, що встановлюється національним законодавством. У ряді країн банки не можуть бути засновниками небанківських установ. Існують обмеження і у разі іноземної участі на ринку банківських послуг (наприклад, обмеження по створенню філіалів іноземних банків).

Отже, розвиток інтеграційних процесів значною мірою ґрунтувався на інтернаціоналізації банківської діяльності, яка особливо бурхливими темпами стала розвиватися з другої половини ХХ століття. Виникнення сучасних ТНБ значною мірою викликане розвитком ТНК і їх потреб, необхідністю обслуговування все більшого числа дрібних і середніх клієнтів - суб'єктів ЗЕД.

Інтернаціоналізація діяльності комерційних банків є об'єктивним процесом, який характеризується розширенням мережі підрозділів вітчизняного банку за кордоном, збільшенням обсягу міжнародних операцій банку, вдосконаленням банківських технологій.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ТЕМИ 5

1. З'ясувати сутність кредитних відносин та кредитного механізму.
2. Охарактеризувати засади функціонування та особливості розвитку кредитних систем.
3. Визначити структуру кредитної системи.
4. Визначити місце Центрального банку в кредитно-грошовій системі. З'ясувати походження центральних банків.
5. Дати характеристику функціям та операціям Центрального банку.
6. Пояснити походження та призначення комерційних банків.
7. Назвати типи комерційних банків. Охарактеризувати основні види спеціалізованих банківських установ.
8. Назвати види операцій комерційних банків.
9. Охарактеризувати небанківські фінансово-кредитні установи.
10. З'ясувати сучасні особливості розвитку кредитних систем.

ТЕМА 6.

КРЕДИТНІ ТА БАНКІВСЬКІ СИСТЕМИ РОЗВИНУТИХ КРАЇН

1. Кредитна система США.
2. Кредитна система Великобританії.
3. Кредитна система Канади.
4. Кредитна система Японії.
5. Кредитна система країн ЄВС.

Мета: вивчення особливостей побудови кредитних систем в розвинутих країнах; вивчення функцій та повноважень центральних банків окремих розвинутих країн; характеристика видів та напрямів діяльності комерційних банків в окремих країнах.

Ключові слова: Федеральна Резервна Система США; Федеральний Резервний Банк; штатні та національні банки в США; Банк Англії; оптові та роздрібні банки; депозитні банки; клірингові банки; фінансові дома; торгові банки; Британські зарубіжні та іноземні банки; консорціальні банки; Банк Канади; чартерні банки; трастові компанії Канади; Банк Японії; звичайні банки (міські та регіональні); кейрецу; Європейський валютний інститут; Європейський фонд валютного співробітництва; Європейський центральний банк; Європейська система центральних банків.

1. Кредитна система США.

Федеральна резервна система.

Специфічною рисою американської банківської системи була її роздробленість та відсутність центрального емісійного банку до початку 20 ст. У 1863-1864 рр. була заснована система національних банків, підпорядкованих Контролерові грошового обігу у Вашингтоні. Проте створення національних банків не ліквідувало недоліків банківської системи США. Ця система була негнучкою. Вона виявилася нездатною реагувати на коливання попиту як сезонного, так і кризового характеру. У 1908 р. для вивчення грошових і банківських проблем була заснована Національна комісія з питань грошового обігу, результати діяльності якої матеріалізувалися у створенні Федеральної резервної системи (ФРС). За своєю структурою вона значно відрізнялася від центральних банків європейських країн. Закон про ФРС був прийнятий в 1913 р.

ФРС – ядро кредитної системи країни. Кожен федеральний резервний банк є розрахунковою палатою для комерційних банків свого округу, а міжокружний розрахунковий фонд, до якого входять 12 федеральних резервних банків, є вищою інстанцією з безготівкових розрахунків у масштабі всієї країни.

Формально ФРС складається з таких структурних одиниць:

- ✓ Рада керуючих;
- ✓ 12 федеральних резервних банків;

- ✓ банки-члени (приблизно 40% комерційних банків США і національні банки);
- ✓ Федеральний комітет відкритого ринку;
- ✓ Федеральна консультативна рада.

ФРС становить незвичне поєднання державних та приватних елементів, централізованих і децентралізованих складових. Верхівку її формальної організації становить Рада керуючих, розташована у Вашингтоні. Рада керуючих ФРС відповідає за загальне керівництво і контроль за роботою грошової і банківської системи. Потім слідує регіональні федеральні резервні банки, які юридично є приватними, але функціонально – державними корпораціями, акціонерами яких є комерційні банки – члени системи. У ФРС входять також Федеральний комітет вільного ринку і дві консультаційні ради. Ці органи, а також інші консультаційні комітети забезпечують додаткові можливості для участі штатів та приватного сектора в діяльності системи.

Рада керуючих складається з 7 чоловік (включаючи голову). Кожен керуючий призначається президентом США і затверджується сенатом. Керуючі виконують свої обов'язки протягом лише одного 14-річного терміну і делегуються від 12 федеральних резервних округів.

Федеральні резервні банки – це 12 окружних банків, що утворюють ФРС. Згідно із законом 1913 р, вся територія США була поділена на 12 федеральних резервних округів, їх кордони не збігаються з кордонами штатів. Кожен із 12 округів має свій федеральний резервний банк – у Бостоні, Нью-Йорку, Філадельфії, Клівленді, Річмонді, Атланті, Чикаго, Сент-Луїсі, Мінеаполісі, Канзас-Сіті, Даласі та Сан-Франциско. Існують також 25 відділень таких банків.

Федеральні резервні банки виконують такі функції:

- здійснюють кліринг чеків;
- емітують нові гроші;
- вилучають зношені гроші з обігу;
- оцінюють окремі заявки на злиття банків;
- керують і надають дисконтні позички банкам у своїх округах;
- вивчають стан банків-членів;
- залучаються до здійснення монетарної політики.

Головним обов'язком федерального резервного банку є вплив на вартість та пропозицію грошей та кредиту в економіці. Федеральні резервні банки також мають широкі права з контролю та регулювання діяльності банків-членів та банківських холдингових компаній, зареєстрованих урядом штату. Федеральні резервні банки юридично не є державними інституціями, їх капітал належить банкам - членам ФРС.

Банки-члени ФРС – це всі національні банки і близько 40% комерційних банків США. Близько 40% з 10 тисяч комерційних банків США належать до ФРС. Національні банки зобов'язані бути членами ФРС, банки штатів можуть приєднатися до неї, виконавши певні вимоги. Банки - члени ФРС у кожному окрузі є акціонерами резервного банку, що обслуговує даний округ. Кожен банк – член ФРС зобов'язаний постійно купувати державні цінні папери (на суму до

6% власного сплаченого капіталу) в окружному резервному банку та прийняти умову обов'язкових ретельних перевірок своїх операцій представниками ФРС.

Федеральний комітет відкритого ринку приймає рішення щодо здійснення операцій на відкритому ринку. Цей комітет складається з 7 членів Ради керуючих ФРС, президента ФРБ Нью-Йорка і президентів 4 інших ФРБ. Очолює комітет голова Ради керуючих. В обговоренні питань беруть участь інші 7 президентів окружних банків. Федеральний комітет фактично не продає і не купує цінні папери, а спрямовує директиву до торгового бюро ФРБ Нью-Йорка, де здійснюється нагляд за купівлею-продажем державних цінних паперів.

Федеральна консультативна рада істотно не впливає на політику ФРС і виконує переважно церемоніальні функції.

Головні функції ФРС подібні до функцій, що їх виконують центральні банки інших країн. ФРС відповідальна за здійснення монетарної політики, підтримання рівня ліквідності, надійності та стабільності банківської системи і допомогу фінансовим органам – Міністерству фінансів США, Державній скарбниці – у виконанні деяких їхніх обов'язків. Крім того, ФРС бере участь у підтриманні та регулюванні платіжної системи країни і безперервно спрямовує зусилля на підвищення її ефективності та надійності. Останніми роками конгрес розширив обов'язки ФРС, прийнявши кілька нових законів, спрямованих на захист споживачів під час їхніх операцій з банками та іншими фінансовими інституціями і сприяння регіональному розвитку та реінвестуванню.

Таким чином, можна виділити чотири основні функції ФРС:

- здійснення впливу на пропозицію грошей та кредиту;
- регулювання діяльності та нагляд за фінансовими інституціями;
- роль банківського та фінансового представника держави;
- пропозиція платіжних послуг громадянам через депозитні установи.

Із перелічених функція контролю ФРС за зростанням грошової маси та кредиту (проведення монетарної політики) є найважливішою. Завдання політики ФРС пов'язані з головними цілями держави в галузі економіки: високим рівнем зайнятості, стабільними цінами, економічним зростанням та рівновагою у міжнародних платежах. Сама по собі Система не може досягти вказаних цілей, але вона здатна багато зробити для створення сприятливої ситуації з грошима і кредитами для їх досягнення.

Економічні цілі держави взаємопов'язані між собою у довгостроковому періоді. Наприклад, стабільний рівень цін забезпечує найсприятливіше середовище для підтримування економічного зростання, збереження високого рівня зайнятості та балансу міжнародних розрахунків. Оскільки зростання грошової маси та рівень цін тісно пов'язані у довгостроковому періоді і оскільки ФРС є відповідальною за пропозицію грошей у державі, її політика зосереджена на стабільності цін у тривалому періоді. Система, проте, здатна швидко реагувати на розвиток подій, що загрожуватиме досягненню однієї чи усіх економічних цілей.

Як банкір і фінансовий агент Міністерства фінансів ФРС надає громадянам низку послуг з боку держави, насамперед через депозитні установи. Резервні банки забезпечують Міністерство фінансів поточними рахунками. Коли держава здійснює платежі за допомогою чеків чи електронної мережі з окремими організаціями, ці гроші, як правило, виплачуються або надходять на рахунки в банки чи подібні установи. Практично миттєво у разі електронних платежів чи незабаром після оплати чеками платіж проходить через резервний банк, який знімає відповідну суму з рахунку. Міністерство фінансів, як правило, зберігає податкові надходження на депозитах у комерційних банках, поки ці рахунки є необхідними для здійснення платежів, після чого вони переводяться у резервний банк.

Резервні банки продають, переводять та викуповують державні цінні папери, виплачують за ними відсотки і багатьма іншими способами допомагають Міністерству фінансів та іншим федеральним органам у їх діяльності, що пов'язана з цінними паперами. Частина видатків резервних банків, зумовлених виконанням ними функцій фінансових органів, покривається міністерством фінансів та федеральними органами. Щороку федеральний бюджетний дефіцит повинен фінансуватися продажем державних цінних паперів. Щороку також нові державні цінні папери повинні продаватися для погашення поточних платежів державного боргу.

Резервні банки становлять головну частину структури, з допомогою якої більшість готівки вводиться або вилучається з обігу. Коли з'являється необхідність у більшій масі готівки, депозитні установи скорочують свої рахунки в резервних банках в обмін на додаткову її кількість. Аналогічно, коли зростає потік готівки в депозитні установи, вони повертають надлишок її в резервні банки, що кредитують їхні рахунки. Кредитуючи державні рахунки, резервні банки купують нові паперові банкноти та монети у міністерства фінансів для заміни зіпсованих банкнот і монет.

Стан економіки та ефективність монетарної політики значною мірою залежать від міцності фінансової системи. Тому конгрес поклав на ФРС більшу частину відповідальності за цілісність державних фінансових інституцій. Система також здійснює безпосередній нагляд за діяльністю депозитних установ, ділячи відповідальність за це з іншими федеральними органами та органами штатів.

ФРС контролює та перевіряє діяльність банків штатів – членів ФРС, холдингових компаній, закордонних філій американських банків і американських філій закордонних банків Система також відіграє важливу роль у дотриманні законів, що стосуються фінансових операцій споживачів. Найвідоміші з цих законів – закон про рівні кредитні можливості і закон про чесність у кредитних відносинах. Крім того, перевіряючи діяльність банків і розглядаючи їхні звернення стосовно відкриття нових філій, злиття чи нових придбань, ФРС враховує потреби в кредитах верств населення, що обслуговуються даними інституціями.

ФРС є незалежною організацією, вона не може бути ліквідована президентом або конгресом.

Комерційні банки.

У США спостерігається тенденція до скорочення кількості комерційних банків. Єдине банківське законодавство відсутнє. Ті комерційні банки, які в своїй діяльності підпорядковані вимогам національних законів, та чартер (дозвіл) на банківську діяльність отримали від національних органів влади, називаються національними, а ті, що підпорядковані вимогам окремих штатів, - штатними.

Спеціальні банки та небанківські установи.

Серед спеціальних банків помітну роль в США відіграють інвестиційні банки, які з'явилися в період громадянської війни 1861-1865 рр., коли вперше кілька банків об'єдналися для спільного розміщення облігацій федерального уряду. Інвестиційні банки США концентруються на довгострокових вкладеннях у розвиток промисловості та емісійних операціях. Вони мобілізують довгостроковий позиковий капітал його позичальникам (компаніям, державі, окремим капіталістам) завдяки випуску і розміщенню облігацій та інших видів позикових зобов'язань. Інвестиційні банки займаються з'ясуванням характеру і розмірів фінансових запитів позичальників, узгодженням умов позик, вибором виду цінних паперів, визначають строки їх випуску з урахуванням стану ринку, здійснюють їх емісію та подальше розміщення серед інвесторів. Найбільші інвестиційні банки США здійснюють посередницьку діяльність на світовому ринку цінних паперів і становлять класичний зразок існуючих інвестиційних банків. Їх основні функції:

- емісійна – проведення переговорів з торговельно-промисловими компаніями про випуск цінних паперів і технічна підтримка цього випуску;
- андеррайтинг – прийняття зобов'язання розмістити цінні папери на ринку та придбати ту їх частину, яка не буде розміщена;
- інвестиційна (дилерська) – купівля-продаж цінних паперів за власний рахунок;
- брокерська – купівля-продаж цінних паперів для клієнтів на комісійній основі;
- консультації з фінансових питань.

Такі операції в США здійснюють близько 3800 фірм, які входять у Національну асоціацію дилерів, у тому числі 700 інвестиційних банків.

До спеціальних банків, які здійснюють депозитну діяльність, відносяться взаємоощадні та акціонерні ощадні банки, що приймають заощадження населення і інвестують їх у різні активи. За кількістю найбільших банків лідирують штати Каліфорнія, Іллінойс, Нью-Йорк, Пенсільванія, Техас і Флорида, оскільки вони виділяються вигідним географічним положенням, розвинутою промисловістю і великою кількістю ТНК.

Особливе місце серед спеціальних інститутів, що мають, відношення до банківської діяльності США, посідають кредитні, будівельні кооперативи – будівельні товариства, які формують капітал з ощадних вкладів своїх членів та видають останнім іпотечний кредит. Ці інститути функціонують разом з

кредитними товариствами і фінансують таким чином будівництво приватних будинків.

Безліч інших кредитних установ (у тому числі пенсійні фонди, довірчі пайові фонди, спеціалізовані фінансові інститути тощо) виконують окремі банківські операції, однак при цьому не мають права називатися банками і змушені з ними конкурувати.

У США виділяється група спеціалізованих фінансово-кредитних установ, які надають споживчі кредити. До них належать інвестиційні компанії або трести, фінансові компанії, кредитні спілки та кредитно-ощадні асоціації. Слід також виділити групу установ, що надають кредити фермерам. Спеціалізовані фінансово-кредитні інститути відіграють важливу роль в економіці держави і сприяють інтенсифікації процесів фінансових інновацій.

З середини ХХ ст. банківська справа США характеризується значною концентрацією та централізацією банківського капіталу, виникненням і збільшенням банківських монополій, виходом банків за рамки кредитних операцій та зрощенням монополістичного банківського капіталу з промисловим капіталом. Централізація банківського капіталу США, зрощення великих американських банків призвело до створення могутніх монополістичних установ у банківській сфері.

Останнім часом у США значного поширення набуває такий вид банківської централізації, як створення банківських холдингів, за допомогою яких забезпечується контроль над групою банків завдяки скуповуванню пакетів акцій як на біржі, так і поза нею. Хоча формально банки зберегли свою юридичну самостійність, мають власне правління, баланс тощо, однак уся політика їх у сфері акумуляції заощаджень, залучення депозитів, інвестицій та кредиту, розподілу прибутку та іншої діяльності повністю контролюється холдингами. Провідні комерційні банки стають холдинговими компаніями, які є новим явищем у розвитку як кредитної системи, так і фінансового капіталу. Збільшення такої форми організації комерційних банків пояснюються тим, що холдингові компанії здатні швидше вирішувати питання щодо розширення мережі філій, кореспондентських зв'язків, забезпечення фінансових послуг для своїх клієнтів, концентрації капіталу, а також конкурувати з іншими банківськими монополіями.

Через холдингові компанії банки надають своїм клієнтам інвестиційні послуги (безпосередньо комерційним банкам заборонено виконувати операції з корпоративними цінними паперами); електронні послуги; виконують операції з дорожніми чеками, здійснюють брокерські послуги; займаються розміщенням і купівлею-продажем казначейських, муніципальних та інших офіційних боргових інструментів; надають послуги щодо інвестиційного консультування тощо.

Отже, досвід побудови та функціонування кредитно-банківської системи США відображує специфіку федерального устрою США, враховуючи величезні розміри її території, масштаби розвитку господарства, існування соціально-економічних, національних, демографічних та інших факторів. Все це зумовило потребу в створенні унікальної системи подвійного підпорядкування кредитно-

банківських установ та паралельно на рівні Федерації і штатів розгалуженої структури фінансово-банківських установ та посилення державного втручання в банківську сферу.

2. Кредитна система Великобританії.

Кредитна система Великобританії є однією з найстаріших і найбільш розвинених у світі. Вона має добре організовану фінансову інфраструктуру і спирається на потужний грошовий ринок у Лондонському Сіті, що має тісні зв'язки з головними фінансовими центрами світу. Британське законодавство не має обмежень щодо окремих видів операцій і сфер фінансового обслуговування. Всі фінансово-кредитні установи можуть укласти будь-які види угод та надавати клієнтам повний перелік послуг. Хоча фактично у кредитній системі існує чітка спеціалізація: депозитно-позичкова і емісійна функції закріплені за банківським сектором, інвестиційна – за небанківськими установами. При цьому всередині банківського сектора також існує чітка спеціалізація. Велику роль у функціонуванні банківської системи Великобританії відіграє високий ступінь самоконтролю фінансових установ, дотримання ними звичаїв та традицій.

До 1979 р. в країні не було спеціальних законів, що регламентують роботу банків, а контроль за ними носив прихований і неформальний характер. Банки регулювалися загальним Законом про акціонерні компанії. Завдяки відсутності антимонопольного законодавства і жорсткого контролю за злиттями банків у країні було досягнуто високий ступінь концентрації банківського капіталу. Однак в останні роки ситуація змінилася в напрямі посилення формальних аспектів регулювання банківської діяльності. Так, відповідно до закону 1979 р. було введено обов'язкове ліцензування комерційних банків, засновано загальнонаціональний фонд страхування депозитів. Закон 1987 р. визначив правила надання великих кредитів, порядок банківських злиттів. Але все одно контроль за діяльністю банків у Великобританії залишається менш жорстким, ніж в інших країнах.

Банківська статистика Великобританії розподіляє всі фінансові установи на дві групи: банківський сектор і небанківські фінансові установи. До банківського сектора належать: Банк Англії, комерційні (у тому числі клірингові) банки, торговельні банки, іноземні комерційні банки тощо.

У центрі банківської системи Великобританії знаходиться **Банк Англії**. Він був заснований у 1694 р. як приватна акціонерна компанія. З середини 18 ст. став виконувати функції центрального банку, монополізувавши емісію банкнот і виступав як банкір уряду. Його функції можна розділити на дві групи:

- 1) прями професійні обов'язки, що впливають із банківського статусу (депозитно-позичкові, розрахункові й емісійні операції);
- 2) контрольні функції, за допомогою яких держава здійснює втручання в грошово-кредитну систему.

Ці функції Банк Англії виконує, спираючись насамперед на традиції, а не на правові норми. Різноманітні правила і процедури, що регламентують

діяльність кредитно-банківських установ, встановлені як «джентльменські угоди» між цими установами і Банком Англії. Функції Банку Англії спрямовані на досягнення трьох основних цілей:

1. Підтримка вартості національної валюти, в основному за допомогою операцій на ринку, узгоджених з урядом (тобто здійснення грошової політики).

2. Забезпечення стабільності фінансової системи через прямий контроль за банками та іншими учасниками фінансового ринку.

3. Забезпечення і підвищення ефективності та конкурентоспроможності фінансової системи усередині країни і зміцнення позицій Лондонського Сіті як провідного міжнародного фінансового центру.

Основні групи клієнтів Банку Англії:

- ✓ Комерційні банки.
- ✓ Центральні банки інших країн.
- ✓ Уряд Великобританії.

Банк Англії не залежить від уряду. Термін повноважень керуючого Банку Англії не залежить від зміни уряду, що сприяє незалежності банку.

Другий рівень банківської системи складають банки, які поділяються на «оптові» та «роздрібні». *Роздрібні банки* призначені переважно для задоволення потреб громадян та малого бізнесу (залучення та повернення внесків, переказ грошей, надання кредитів). Головними роздрібними банками є депозитні банки, що мають розгалужену мережу.

До найбільш важливих депозитних банків Англії належать клірингові банки. Це найбільші акціонерні банки, пов'язані кліринговими зобов'язаннями. Основні операції клірингових банків – залучення внесків та надання кредитів. Клірингові банки здійснюють платежі для великих, середніх та малих промислових підприємств, а також для населення. Платіжний обіг між цими банками здійснюється в межах клірингової угоди, що означає залік взаємних зобов'язань та переказ сальдо.

Клірингові банки входять до складу найбільших банків світу. Вони є членами Лондонської клірингової палати, активно займаються міжнародними операціями і керують за кордоном мережею дочірніх компаній, відділень і представництв. Із середини 80-х років унаслідок лібералізації правил торгівлі цінними паперами на Лондонській фондовій біржі та за її межами, а також через посилення конкуренції у сфері традиційних банківських операцій з боку будівельних товариств та інших небанківських кредитних установ клірингові банки почали активно розширювати коло фінансових послуг.

На грошовому ринку функціонують облікові дома. Вони традиційно залучають депозити до запитання (онкольний кредит) і вкладають їх у комерційні казначейські векселі, державні облігації, строкові депозити і депозитні сертифікати. До 80-х років облікові дома були єдиними установами, які мали право на кредити Банку Англії в обмін на посередництво у розміщенні казначейських векселів. Банк Англії і далі здійснює операції на грошовому ринку в одному з облікових домів, проте вони вже не мають таких привілеїв і їх значення зменшується. В умовах швидкої перебудови грошово-кредитної сфери

ці вузькоспеціалізовані інститути-посередники диверсифікували діяльність, тому їх кількість у 90-х роках скоротилася до 10.

До депозитних банків відносять також фінансові дома, до яких, перш за все, відносять спеціалізовані банки споживчого кредиту. Близько 2/3 їхніх активних операцій припадає на споживчі кредити в розстрочку, і в свою чергу, більше 60% цих кредитів становить фінансування купівлі автомобілів. Основне джерело ресурсів цих установ – короткострокові депозити (строком від 3 до 6 місяців) промислових торгових фірм, банків і населення. Вага фінансових домів у загальному обсязі кредитних операцій невелика. Багато з них втратили самостійність і контролюються депозитними або торговими банками. Останнім часом фінансові дома активно займаються лізинговими операціями і кредитними картками.

До «оптових» банків відносяться торгові банки. Ці банки набагато менше клірингових. Спочатку вони з'явилися на торговельних підприємствах, поступово освоїли банківські операції. Основна сфера діяльності торгових банків пов'язана із зовнішньою торгівлею і міжнародними кредитно-фінансовими операціями. Сила цих банків полягає у позиції, яку вони традиційно займають на ринку позикових капіталів, зокрема цінних паперів. Торгові банки поєднують депозитно-позикові операції для обмеженої кількості клієнтів з емісійно-засновницькою діяльністю, а також з консультаційними послугами. Вони організують консорціуми, керують портфелями цінних паперів, виступають посередниками в операціях злиття і поглинання компаній, відіграють важливу роль на валютному ринку і ринку золота. Відмінною особливістю торговельних банків і водночас їх привілеєм є те, що вони не зобов'язані публікувати докладні відомості про фінансовий стан і про свої операції.

У Великобританії також є велика кількість банкоподібних спеціалізованих фінансово-кредитних установ: ощадні установи (довірчі ощадні банки, Національний ощадний банк, будівельні товариства), страхові компанії і пенсійні фонди, інвестиційні трести, довірчі пайові фонди, фінансові корпорації, фірми венчурного фінансування.

До ощадних інститутів традиційно належали довірчо-ощадні банки, будівельні товариства і Національний ощадний банк. Основне джерело їх ресурсів – невеликі вклади населення. Довірчо-ощадні банки в минулому здебільшого відігравали роль місцевих ощадних кас. Пізніше вони були реорганізовані в 16 великих регіональних установ, але їх правовий статус залишався невизначеним

Національний ощадний банк акумулює заощадження населення через мережу поштових відділень, кількість яких перевищує 20 тисяч. Банк провадить два види рахунків – звичайні та інвестиційні. Усі кошти банк інвестує у державні цінні папери.

Будівельні товариства існують понад 200 років, нині вони акумулюють найбільшу частину заощаджень населення, їх сумарні активи в 90-х роках подвоїлись і можуть зрівнятися за їх величиною з провідними депозитними банками. Серед будівельних товариств триває процес централізації, але вони

залишаються кооперативними інститутами. Ресурси будівельних товариств ідуть переважно на довгострокове кредитування будівництва або купівлю житлових будинків (квартир) і вкладаються в цінні папери

Національний жиробанк – державне підприємство, створене в 1968 р. для розрахунків через поштові відділення. В цій ролі він є конкурентом системи чекового клірингу, характерного для комерційних банків.

Страхові компанії та пенсійні фонди спрямовують акумульований позиковий капітал у довгострокові інвестиції. Фінансово-кредитна діяльність є вторинною стосовно їх професійної спеціалізації – страхових справ і приватного пенсійного забезпечення. Англійські страхові компанії належать до найбагатших у світі. Проте страховий ринок Великобританії залишається найконсервативнішим. Тут існує організація страхових синдикатів, які були і є світовими лідерами у страхуванні банківських ризиків.

Інвестиційні трести займаються виключно операціями з цінними паперами. Через емісію акцій і облігацій вони залучають капітал, який вкладають у цінні папери інших компаній. При зниженні курсу цінних паперів вони зазнають фінансових труднощів, збитків і банкрутують.

Довірчі пайові фонди за спеціалізацією подібні до інвестиційних трастів, вони акумулюють грошовий капітал і вкладають його в цінні папери. Але оскільки пайовик будь-коли може продати свій пай провідній компанії, то капітал цих фондів змінюється: він залежить від переважаючого характеру операцій – продажу чи купівлі паїв. Структура активів фондів подібна до структури активів інвестиційних трастів: близько 80% становлять акції приватних компаній.

Фінансові корпорації спеціалізуються на кредитуванні приватних фірм, які не мають доступу до звичайних джерел позикового капіталу. Держава надає фінансову допомогу таким корпораціям або виступає в ролі гаранта.

Міжнародне значення Лондона як фінансового центру визначається положенням британських банків за кордоном і наявністю іноземних банків у місті. Британські заморські (закордонні) банки – це установи, штаб-квартири яких розташовані в Лондоні, а філії – головним чином у колишніх британських колоніях. Ці банки також називають банками співдружності. Іноземні банки в Англії за балансовою сумі відносяться до великих банківських груп. У Лондоні сконцентровано удвічі більше іноземних філій, ніж у Нью-Йорку. Ще однією банківською групою у Великобританії є консорціальні банки – установи, в яких беруть участь банки принаймні з двох країн, з яких жодна не має контрольного пакета.

3. Кредитна система Канади.

Центральний банк.

Центральний банк країни – *Банк Канади* – був заснований як акціонерне підприємство в 1934 р. Власниками його акцій не могли бути комерційні банки, їх службовці та іноземці. Банк Канади почав функціонувати у березні 1935 р. У 1938 р. центральний банк був націоналізований шляхом скупки урядом акцій

приватних власників. За свою діяльність Банк Канади несе відповідальність перед урядом. Крім того, центральний банк є фінансовим агентом уряду, який призначає Рада директорів, куди входить заступник міністра фінансів.

Банк Канади систематично звітує перед парламентом про свою діяльність. Основними функціями Банку Канади є: регулювання грошового обігу і кредиту; підтримка курсу національної валюти стосовно інших валют; стабілізація рівня цін, рівня виробництва і торгівлі. Банк Канади здійснює випуск банкнот, надає аванси комерційним банкам, керує касовими резервами комерційних банків, регулює розрахунки між банками по клірингових рахунках, регулює державні золотовалютні резерви. Банк Канади є агентом федерального уряду, керує цінними паперами держави, її касовою готівкою, забезпечує зв'язок з центральними банками інших держав.

Банк Канади не купує акції комерційних банків, не кредитує і не приймає депозити від приватних осіб і компаній. Основне місце в активах Банку Канади займають інвестиції в державні облігації. Він також проводить операції з цінними паперами по розміщенню їх на відкритому ринку, відсотки по яких є найважливішим джерелом його доходу. Банк Канади виконує функцію «банку банків», тобто є кредитором останньої інстанції для комерційних банків, яким він надає короткострокові кредити в невеликих розмірах, здійснює невеликі вкладення в іноземні цінні папери. Головною статтею пасиву Банку Канади є банкноти, що ним випускаються. Кожен комерційний банк повинен тримати в Банку Канади певну середню суму готівкових резервів у вигляді депозитів та активів у банкнотах Банку Канади. Депозити в Банку Канади тримають уряд Канади, великі іноземні центральні банки. Центральний банк може надавати кредити комерційним банкам на строк не більше 6 місяців під заставу деяких видів цінних паперів.

Комерційні банки.

Банківські установи Канади поділяються на 3 види:

- ✓ чартерні банки, що мають безліч відділень по всій країні;
- ✓ трастові компанії, які можуть бути як загальнонаціональними, так і провінційними;
- ✓ кредитні об'єднання, що функціонують тільки на рівні провінцій.

Спеціальний закон передбачає існування двох типів банків. Банки списку А, що мають ліцензію і поки не мають її, але чії акції мають широке ходіння – на них поширюється положення про максимальне володінні в розмірі 10% всіх голосуючих акцій в розрахунку на одного акціонера або групу акціонерів. Банки списку В відразу після акціонування можуть діяти як компанії закритого типу; цей список включає дочірні відділення іноземних банків, які можуть за наявності ліцензії відкривати відділення і називатися банками.

Трастові компанії Канади останнім часом втрачають свою незалежність і в результаті злиття стають частиною великих фінансових конгломератів країни. Аналогічна тенденція спостерігається і у кредитних установ на рівні провінцій.

Головною ланкою кредитної системи Канади є приватні комерційні, чи привілейовані, банки. Вони впливають на структуру приватних інвестицій і

споживчих витрат у країні, кредитуючи промислові, торгові й інші підприємства.

Комерційні банки Канади є депозитними, вони враховують векселі, приймають вклади до запитання, відкривають для клієнтів особисті ощадні і термінові рахунки. У своєму портфелі тримають цінні папери уряду і приватних корпорацій, надають позички різним компаніям, приватним особам, здійснюють угоди з валютою, обслуговують експортні операції. Комерційні банки випускають кредитні картки і дорожні чеки, надають послуги по збереженню цінностей у спеціальних сейфах, здійснюють операції по середньостроковій і довгостроковій оренді машин і устаткування. Вони перетворилися у великі «інститути по наданню фінансових послуг». Банки беруть участь у капіталі промислових компаній, консультують директорів промислових корпорацій, надають інформацію приватним компаніям. Головним видом активних операцій комерційних банків є позичкові операції. У позичкових операціях банків головне місце займає короткострокове кредитування приватних підприємств, а останнім часом росте обсяг позичок у житлове будівництво і купівель на виплат.

Комерційні банки надають позички компаніям, що відіграють важливу роль в економіці країни. У кредитуванні промисловості проглядається тенденція галузевої спеціалізації, але останнім часом домінують універсалізація банківських функцій, створення банківських консорціумів для фінансування великих промислових об'єктів. Комерційні банки надають експортерам в основному короткострокові позички, а функцію довгострокового кредитування взяла на себе держава. У післявоєнний період змінилася структура інвестицій комерційних банків у цінні папери. Тривалий час комерційні банки надавали перевагу державним облігаціям, надалі вони стали рівномірно розподіляти свої кошти між цінними паперами держави і корпорацій.

У пасивах комерційних банків високу питому вагу займають ощадні рахунки. Від таких внесків банки одержують найбільшу частку прибутку для проведення позичкових операцій. Розширилися вклади в іноземній валюті, що використовуються банками для кредитування іноземної клієнтури, для фінансування зовнішньоторговельних операцій. Зросла роль комерційних банків на ринку євровалют. Розширюється мережа відділень комерційних банків в інших країнах, найбільша кількість їхніх відділень, дочірніх компаній, агентств відкрито в США, Великобританії, країнах Близького і Середнього Сходу. Спостерігається універсалізація банківських функцій як усередині країни, так і за кордоном, що виражається в здійсненні в більшому обсязі управлінських і інвестиційних операцій для міжнародної клієнтури.

Утворення фінансових конгломератів з різних по своїй спеціалізації фінансових компаній стало найважливішою особливістю централізації капіталу в кредитно-фінансовій сфері Канади в другій половині 80-х рр.

Завдяки участі провідних кредитно-фінансових інститутів у капіталі один одного і тісні ділові контакти між ними, найбільші з них, у першу чергу основні канадські комерційні банки, одержують можливість здійснювати контроль за наданням усього комплексу фінансових послуг промисловим корпораціям. У

результаті утворюються могутні монополістичні об'єднання на рівні всієї кредитно-фінансової сфери.

Ощадні банки в Канаді не одержали такого великого поширення, як у США. В основному вони розвиваються в Квебеці і контролюються сімейними групами. Отримані кошти населення вкладаються ними в державні облигації.

Грошово-кредитна і валютна політика Канади спрямована на зміцнення національної валюти, що досягається за допомогою контролю за інфляцією і стабілізації обмінного курсу канадського долара. Для цього Банк Канади встановлює цільові орієнтири для темпів інфляції на 3-5 років і здійснює втручання на валютних ринках в обмін на іноземні валюти.

На сучасному етапі основним інструментом грошово-кредитної політики в Канаді є переміщення депозитів, що належать уряду, з комерційних банків і інших клірингових інститутів у Банк Канади – «вилучення», а також у клірингові банки – «ре депозит». У цілому новітні тенденції у валютній і грошово-кредитній політиці Канади свідчать про зацікавленість органів грошово-кредитного регулювання в збереженні свого впливу на формування основних пропорцій зовнішньоекономічного обміну і структури валютних курсів, про прихильність боротьбі з інфляцією і забезпеченню на цій основі стійких темпів зростання економіки.

4. Кредитна система Японії.

Кредитна система Японії сформувалася після незакінченої буржуазної революції 1868 р. Першими банками Японії були приватні контори обміну, які поєднували обмін з банківською справою. Але тільки після революції починає формуватися капіталістична кредитна система Японії. Банківська система створювалася на основі законів про національні банки 1872 і 1897 р., згідно з якими організовувалися комерційні банки за типом банків європейських країн. Разом з приватними банками було створено державний емісійний банк та інші державні і напівдержавні кредитні інститути.

Вже до Першої світової війни одночасно зі збільшенням кількості банківських інститутів відбулося зосередження основної маси позикових капіталів у руках невеликої кількості банків. Після Першої світової війни процес концентрації банків посилювався, особливо у зв'язку з банківською кризою у 1927 р. Криза потягла за собою подальшу концентрацію банківського капіталу і посилила позиції монополістичних банків. У результаті банкрутств і поглинання великими банками малих кількості банків у 1928 р. порівняно з 1918 р. зменшилася удвічі. У подальшому процес концентрації банків відбувався відносно повільно, а в роки Другої світової війни різко активізувався внаслідок посилення державного контролю. Японські банки приймали активну участь в економічній підготовці до Другої Світової війни. Вони проводили політику японських монополій у колоніях, фінансували державні військові витрати і розвиток військової економіки.

В цьому ж напрямку японські банки діяли і у роки війни у Китаї з 1937 р., і в період другої світової війни. В 1942 р. посилювався державний

монополістичний контроль над господарством Японії. З цією метою створюється Національна Фінансова Контрольна Асоціація. Їй підкоряється уся діяльність кредитної системи. Банки зобов'язуються вкладати в облігації державних військових позик не менш 75% приросту депозитів. В роки війни створюються спеціальні кредитні установи для здійснення експансії в країнах Східної і Південно-Східної Азії, які були тимчасово окуповані Японією.

Загальна кількість банківських інститутів з 327 у 1941 р. скоротилася до 125 у 1945 р. Після Другої світової війни кредитна система розвивається по лінії як розширення кількості державних кредитних інститутів (крім державних кредитних інститутів, що існували раніше, - емісійного банку, ощадних кас, Бюро довірчих фондів міністерства фінансів, засновано два спеціальні банки – Японський банк розвитку та Експортно-імпорتنний банк, а також 10 фінансово-кредитних корпорацій), так і державного регулювання діяльності приватних інститутів, надання їм державою різноманітних послуг.

Однією з таких послуг є державне страхування кредитів, що їх надавали експортерам японських товарів приватні японські банки, промислові й торгові компанії. У Японії страхування таких кредитів покладено на міністерство зовнішньої торгівлі та промисловості. Безпосередньо функцію страхування виконують страхові компанії та комерційні банки за рахунок коштів держави, які надає їм назване міністерство. Японські експортери страхуються від усіх видів ризиків: політичних, комерційних, фінансових.

Для японської банківської системи у післявоєнний час характерним було розмежування функцій різних банків за американським прикладом, що сталося внаслідок значного впливу на післявоєнний устрій кредитної системи Японії американської окупаційної влади. Банківською реформою 1998 р. передбачено певну лібералізацію банківської діяльності. Так, звичайні міські банки можуть відкривати спеціальні трастові та інвестиційні філії, банки довгострокового кредиту можуть перетворюватися на комерційні банки або зливатися з ними, траст-банки отримали право відкривати філії для проведення операцій з цінними паперами, брокерсько-дилерські фірми за операціями з цінними паперами можуть перетворюватися на філії комерційних банків.

Кредитна система Японії складається з приватних, державних та кооперативних інститутів. У центрі сучасної кредитної системи Японії знаходиться Центральний банк (Ніппон Гінка). Він є верхнім рівнем кредитної системи. *Банк Японії* заснований в 1882 р. строком на 30 років. Згодом цей термін було продовжено ще на 30 років, а у 1942 р. банк отримав безстроковий статус. Йому надано монополічне право емісії банкнот. Всі члени Банку Японії призначаються урядом. Банк Японії здійснює емісію грошей, грошово-кредитну політику, державно-монополістичне регулювання економіки та касове обслуговування Казни. Банк Японії підзвітний парламенту і двічі на рік звітує перед ним про грошово-кредитну політику, але діє як незалежна інституція.

Банк Японії, штаб-квартира якого знаходиться в Токіо, має 50 філій та відділень у Японії, а також представництва в Нью-Йорку, Лондоні, Парижі, Франкфурті-на-Майні і в Гонконгу.

Функції Банку Японії визначено спеціальним законом від 1942 р., який у 1979 р. було модернізовано. Згідно із законом від 1942 р. основний капітал банку було встановлено у розмірі 100 млн. єн. 55% капіталу належить державі, 45% - приватним акціонерам (приватним особам, фінансовим інститутам, страховим компаніям тощо). Акціонерам було гарантовані дивіденди в розмірі 4%, які за умови надзвичайно високих прибутків банку, зростали до 5%. Решта прибутку надходила до державного бюджету. Згідно із законом 1979 р. на чолі банку стоїть політична рада (вид банківської ради). До її складу входить 7 членів: керуючий Банком Японії, уповноважений урядом міністр фінансів, уповноважений урядом представник планово-економічного управління та представники найбільших банківських, промислових і торговельних монополій. Останні призначаються урядом Японії на термін до 4 років. Голова політичної ради є керуючим банком. Рішення приймаються простою більшістю голосів. Обидва уповноважених уряду не мають права голосу, тож основну роль у прийнятті рішень відіграють представники великого капіталу. Закон зобов'язує політичну раду взаємодіяти з міністерством фінансів у певних напрямках, наприклад, при встановленні процентних та резервних ставок. Нова редакція закону про Банк Японії набрала чинності у квітні 1998 р. Відтепер загальне та оперативне керівництво покладається на правління банку, що складається з 9 осіб (скасовується рада директорів).

Банк має необмежену монополію на випуск банкнот. Згідно із законом від 1979 року обсяг банкотної емісії встановлювався міністерством фінансів за згодою уряду. Банк Японії мав право, якщо вважав за необхідне, випускати банкнот більше, ніж передбачено лімітом, за що сплачував процент у розмірі 3% річних від отриманого прибутку. Емісія банкнот змушувала банк тримати резерви, які склалися з основної частини (комерційні векселі і державні цінні папери всіх видів) та необов'язкової частини (іноземна валюта, золотий і срібний запас). Головне забезпечення емісії банкнот становив портфель державних зобов'язань. Скасування у 1965 році заборони на використання державних позик для покриття дефіциту бюджету призвело до емісії облігацій державної позики. В активах Банку Японії державні папери становлять понад 80%.

Головним завданням Банку Японії є сприяння збалансованому розвитку національної економіки шляхом підтримання цінової стабільності. Це втілюється в житті завдяки розробці та проведенню відповідної грошово-кредитної політики, випуску готівки. Нове законодавство скасовує максимальну квоту випуску банкнот та вимоги щодо їх резерву.

До найважливіших завдань Банку Японії належить також забезпечення ефективного і безперебійного функціонування системи розрахунків між кредитними організаціями. Міністр фінансів затверджує бюджет банку. Через кожні 6 місяців банк за посередництвом міністра фінансів звітує перед парламентом про грошово-кредитну політику, але розробляє і проводить її як незалежна інституція, що передбачено законодавством.

У новій редакції закону визначено такі основні напрями діяльності Банку Японії:

- облік комерційних та інших векселів і боргових зобов'язань;
- надання позик під забезпечення векселів, боргових зобов'язань, державних облігацій та цінних паперів;
- купівля-продаж комерційних та інших векселів і боргових зобов'язань, державних облігацій та цінних паперів, а також інших облігацій;
- виписка векселів на отримання;
- приймання вкладів і проведення операцій у національній валюті;
- приймання на зберігання цінностей, купівля-продаж золота та срібла у зливках.

Банк Японії як фінансовий агент уряду управляє від його імені державними фондами, займається валютно-фінансовою діяльністю, спрямованою на стабілізацію валютного курсу єни. Кредити урядові надаються шляхом підписки та андеррайтингу випусків державних позик і короткострокових державних цінних паперів.

У сфері міжнародних фінансів Банк Японії за згодою міністра фінансів може здійснювати купівлю-продаж валюти, надавати кредити чи проводити операції від імені закордонних центральних банків та інших іноземних організацій з метою розвитку співробітництва з ними, може приймати від цих організацій вклади та вдаватися до дій, що мають характер виправданих інвестицій.

До функцій Банку Японії входять контроль за кредитною сферою та забезпечення безперебійного функціонування системи платежів і розрахунків шляхом надання кредитів на обмежений строк кредитним організаціям.

На другому рівні розташовані інші фінансово-кредитні установи. Перш за все, це приватні кредитно-фінансові установи, які поділяються на звичайні (комерційні) банки, спеціалізовані та інші фінансово-кредитні установи, а також урядові фінансово-кредитні організації.

Звичайні (комерційні) банки складаються з міських, регіональних, іноземних банків, а також банків - членів Другої асоціації регіональних банків.

До міських банків належить десятка найбільших монополістичних банків Японії і світу. Ці банки мають розгалужену мережу філій як у Японії, так і за кордоном. Кожен з них має тісні контакти з промисловими і торговими компаніями, і є основними учасниками валютного ринку. Під контролем міських банків перебуває діяльність інших кредитно-фінансових установ, у тому числі – регіональні комерційні банки. Ці банки традиційно є основними постачальниками коштів у ті галузі японської промисловості, які розвиваються швидкими темпами, особливо в експортні галузі. Для цих банків характерна залежність від Банку Японії.

У кредитній системі Японії важливе місце займають кейрецу (промислові групи). Кожна кейрецу складається зі стержневої групи фінансово-кредитних інститутів (в основі – міські банки та інші фінансово-кредитні установи), пов'язаної з групою промислових фірм. Кожен учасник групи є власником простих акцій інших членів.

Регіональні банки – це дрібні та середні за масштабом операцій банки, які можуть відкривати філії тільки в тій префектурі, де розміщена їх головна контора.

Велику групу різних за характером виконуваних функцій приватних, державних і кооперативних установ становлять спеціалізовані кредитно-фінансові установи, які поділяються на: установи довгострокового фінансування та траст-банки, установи для малого та середнього бізнесу (кредитні кооперативи, кооперативний банк торгівлі і промисловості, трудові банки), кредитні установи для сільського, лісового і рибного господарства, компанії зі страхування життя і майна, брокерські компанії, які здійснюють операції з цінними паперами, а також лізингові компанії.

Важлива ланка банківської системи Японії – різного типу кооперативні кредитні інститути. У Японії діють кредитні асоціації, кредитні кооперативи, трудові кредитні кооперативи. Розгалужену мережу представляють кредитно-фінансові установи для сільського і лісового господарств. На додаток до комерційних банків і різного роду кредитних кооперативів у Японії діє розвита поштово-ощадна мережа.

Японія відноситься до числа країн, у яких особливо активно протікають процеси інтернаціоналізації банківської сфери. Умовами лібералізації для іноземних банків відкривалися три шляхи проникнення в Японію: створення нового банку з іноземним чи капіталом, установка банку зі змішаним капіталом, участь у керуванні існуючим банком і відкриття відділення. Іноземні банки, що діють у Японії, істотно відрізняються друг від друга як по розмірах своїх активів, обороту, видам основних операцій, так і по тому положенню, що вони займають у банківській системі країни. Зростання числа іноземних банків у Японії мало змінило положення, при якому пануючі позиції як і раніше займають декілька давно створених банків. Особливістю цих банківських установ є значні обсяги кредитування. Так, частка позик іноземних банків становить близько 3% загальної суми позик, виданих усіма японськими банками. Однак сфера діяльності іноземних банків у Японії більш обмежена на відміну від сфери діяльності іноземних банків в інших країнах.

У кредитній системі Японії переважають приватні установи. До урядових фінансово-кредитних установ відносять банки та фінансові корпорації. Державні банки і фінансові корпорації функціонують у тих галузях, кредитуванням яких приватні банки не зацікавлені, але розвиток яких необхідний для процесу відтворення в цілому, а також з соціально-політичної точки зору.

Велике значення в кредитній системі Японії мають державні фінансово-кредитні інститути: Японський банк розвитку, Експортно-імпорتنний банк, 10 фінансово-кредитних корпорацій, Бюро довірчих фондів Міністерства фінансів, поштово-ощадні каси.

Японський банк розвитку заснований у квітні 1951 р., його діяльність зосереджена на пільговому кредитуванні галузей економіки. Він здійснює довгострокове кредитування промисловості, в основному тих галузей, які є ризиковими з точки зору приватних банків. Кредитні ресурси цього банку

складаються з капіталу, наданого при створенні банку, бюджетних асигнувань, коштів інших урядових установ.

Експортно-імпортний банк Японії належить до спеціалізованих установ, заснований у 1950 р. Статутний капітал повністю належить державі, власні кошти банку складаються з його капіталу та бюджетних асигнувань, залучені кошти – із позик, які урядові установи надають банку, та іноземних кредитів. Обсяг, структуру пасивів та зміст активних операцій щороку схвалює парламент, а контроль за діяльністю банку здійснює Міністерство фінансів. Експортно-імпортний банк надає позики підприємствам Японії для зовнішньоекономічної діяльності на строк від 6 місяців до 5 років, який в окремих випадках збільшується до 15-20 років. Спільно з комерційними банками Експортно-імпортний банк надає також позики імпортерам японських товарів.

Бюро довірчих фондів Міністерства фінансів функціонує як державна установа. Його фінансові ресурси складаються з вкладів населення у державних поштово-ощадних касах та державних пенсійних фондах і використовуються як джерело фінансування державних підприємств і кредитних установ.

Державні фінансово-кредитні інститути фінансують лише ті сфери економіки, де з певних причин не працюють комерційні банки. Кредит цих установ традиційно найбільш пільговий завдяки тому, що вони отримують кошти від Бюро довірчих фондів під офіційно встановлений низький відсоток і самі працюють як органи фінансування.

Законодавство Японії на відміну від законодавства інших країн чітко розподіляє повноваження між банками і фондovими компаніями, не дозволяючи їм втручатися в сферу операцій один одного.

Комерційні банки виконують широке коло операцій та послуг (понад 300 видів), які законодавчо регламентовані: приймання коштів у депозити; короткострокові, середньострокові і довгострокові позики малому і середньому бізнесу, великим корпораціям, федеральним і місцевим органам влади; фінансові та трастові послуги; електронні та брокерські послуги; операції з дорожніми чеками тощо. Комерційний банк не може розпочати свою діяльність без спеціальної ліцензії Міністерства фінансів. Для отримання ліцензії засновники повинні забезпечити відповідність капіталу, активів та пасивів банку встановленим нормативам, мати необхідний досвід та знання, певний соціальний статус. Банк повинен бути організованим у формі акціонерного товариства і мати статутний капітал не менш як 1 млрд. ієн. У його назві має бути слово «чінка» (банк). Дозвіл Міністерства фінансів необхідний також і для відкриття відділень банку.

Велике значення для підтримання стабільності банківської системи, запобігання можливим банківським банкрутствам і захисту інтересів вкладників має Корпорація з гарантій банківських вкладів, створена в 1971 р. Кожний японський банк щомісяця сплачує певні внески до фонду Корпорації, з якого забезпечується відшкодування втраченого капіталу.

Проведена в 1998р. в Японії банківська реформа передбачила певну лібералізацію банківської діяльності, а також посилення процесів

інтернаціоналізації банківської сфери. Скасовано більшість обмежень на валютні операції, а також на банківські угоди, пов'язані з ввезенням і вивезенням капіталу знято заборони, що перешкоджали банкам вводити нові фінансові продукти. Міським банкам дозволено відкривати спеціальні трастові та інвестиційні філії; банки довгострокового кредиту можуть перетворюватися на комерційні банки або зливатися з ними; трастові банки отримали право на відкриття філій для здійснення операцій із цінними паперами тощо.

5. Кредитна система країн ЄС.

Першою фінансовою установою, яка регулювала єдину грошово-кредитну систему країн ЄС, був Європейський валютний інститут, що почав працювати з 1 січня 1994 р. Європейський валютний інститут, створений відповідно до Маастрихтського договору, замінив Європейський фонд валютної співпраці, з штаб-квартирою у Франкфурті-на-Майні.

При заснуванні в 1998 р. Європейського центрального банку ЄВБ був ліквідований, а всі його активи і зобов'язання перейшли до ЄЦБ. З цього ж часу під керівництвом ЄЦБ була створена Європейська система центральних банків (ЄСЦБ), до якої увійшли центральні банки всіх 15 країн-членів ЄС. Якщо ЄЦБ відповідає за рішення з питань монетарної політики в Євросоюзі, то національні центральні банки виконують рішення з питань монетарної політики ЄЦБ та здійснюють емісію.

Грошово-кредитна політика влітається в канву загальноекономічної політики в рамках Європейського союзу шляхом розмежування міри відповідальності різних установ за проведення економічної політики. У статуті ЄЦБ і ЄСЦБ проголошується незалежність цих організацій від всіх інших установ ЄС, від урядів країн-членів і будь-яких інших установ. ЄСЦБ управляється керівництвом ЄЦБ. Таким органом є, перш за все, Рада керівників ЄЦБ, куди входять члени Виконавчої ради ЄЦБ і керівники національних центральних банків. Рішенням поточних питань займається Виконавча рада (Дирекція) у складі президента, віце-президента і чотирьох членів, що призначаються на 8 років без права продовження.

Раз на рік Рада міністрів фінансів країн-членів ЄС визначає основні напрями економічної політики Союзу. Потому Рада здійснює нагляд за політикою різних гілок влади в аспекті її відповідальності схваленим основним напрямом. Рада правління ЄЦБ як колегіальний орган є підзвітною Європейському парламенту і Раді міністрів фінансів країн-членів ЄС. Грошово-кредитна політика ЄСЦБ – важливий орієнтир для визначення основних напрямів економічного розвитку кожної з країн ЄВС та процедур нагляду і контролю за їх реалізацією. На практиці взаємодія між різними гілками влади – монетарної (яку уособлює центральний банк) і виконавчої (яку уособлює уряд) – здійснюється шляхом участі члена або представника уряду в засіданнях керівних органів центрального банку, який є відповідальним за прийняття рішень. Складність місії ЄЦБ полягає в тому, що йому доводиться взаємодіяти з незалежними органами фіскальної влади, які мають різні бюджетні цілі. А це

унеможливиює традиційне балансування монетарної та фіскальної політики. Грошово-кредитна політика нової структури не має аналогій, тож попередній досвід є малоприматним. ЄЦБ змушений все починати заново, накопичуючи базу знань про характер реакції реальної економіки на його грошово-кредитну політику.

Національні центральні банки вважаються інтегральною частиною ЄСЦБ і повинні діяти відповідно до інструкцій ЄЦБ. Власний капітал ЄЦБ складає 5 млрд. євро. Весь капітал належить національним центральним банкам, причому частка кожного визначається таким чином: 50% - відповідно до питомої ваги кожної країни в загальному населенні ЄС; 50% - відповідно до питомої ваги кожної країни в сукупному внутрішньому продукті ЄС. Ці дані коректуються кожні 5 років. Частина чистого прибутку ЄЦБ (не більше 20%) перераховується до загального резервного фонду, залишок розподіляється між членами ЄЦБ пропорційно внескам в капітал.

Функції ЄСЦБ такі ж, як і будь-якого іншого центрального банку, але вони розповсюджуються не на одну державу, а на групу країн. У їх числі:

- ✓ здійснення монетарної політики ЄС;
- ✓ ведення валютних операцій;
- ✓ зберігання офіційних валютних резервів країн-членів ЄС і управління ними (при цьому частина валютних резервів - «поточні баланси» - залишається у розпорядженні урядів країн, що беруть участь);
- ✓ забезпечення нормального функціонування платіжної системи.

Крім того, ЄЦБ виконує консультативні функції, збирає статистичну інформацію і бере участь в міжнародній співпраці, зокрема, представляє ЄС в міжнародних фінансових організаціях.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ТЕМИ 6

1. Охарактеризувати Федеральну Резервну Систему США, визначити повноваження органів та установ, що входять до її складу.
2. Визначити класифікацію фінансових посередників у кредитній системі США.
3. Надати характеристику системи комерційних банків США.
4. Оцінити роль інвестиційних банків в кредитній системі США.
5. З'ясувати походження та функції Банку Англії.
6. Назвати види комерційних банків у Великобританії.
7. З'ясувати роль Британських зарубіжних банків на світовому ринку банківських послуг.
8. Охарактеризувати банківсько-кредитну систему Канади.
9. Розглянути структуру кредитної системи Японії.
10. Порівняти міські та регіональні банки Японії.
11. Вивчити функції Європейського центрального банку та Європейської системи центральних банків.

ТЕМА 7. КРЕДИТНІ ТА БАНКІВСЬКІ СИСТЕМИ КРАЇН, ЩО РОЗВИВАЮТЬСЯ

- 1. Особливості розвитку кредитних систем країн Центральної та Східної Європи на етапі реформування.**
- 2. Загальні риси кредитних систем країн, що розвиваються.**

Мета: визначення характерних рис організації банківських систем країн, що розвиваються; вивчення історії створення центральних банків країн, що розвиваються; визначення напрямків удосконалення та розвитку кредитних систем країн зазначеної групи.

Ключові слова: моделі створення центральних банків; наднаціональні центральні банки; банки розвитку; альтернативні джерела кредитування (лихварі, ломбарди, торгові агенти); ощадно-кредитні об'єднання і схеми групового кредитування на принципах ротації.

1. Особливості розвитку кредитних систем країн Центральної та Східної Європи на етапі реформування.

Банківська система більшості країн з плановою економікою на початку реформування мала такий вигляд: фінансова система включала центральний і комерційні банки, що обслуговують підприємства, ощадний банк, що приймає вклади від громадян і займається кредитуванням індивідуальних клієнтів, зовнішньоторговельний банк, що здійснює операції з іноземною валютою, і страхову компанію. Вони перебували у власності держави. Гроші з рахунків в ощадному банку зазвичай спрямовувалися у виробничий сектор через Центральний банк.

Стратегічним напрямком реформ у кредитній сфері країн Центральної та Східної Європи стала принципова відмова від монополії держави на банківські послуги, організаційно оформлена у переході до дворівневої банківської системи. Особливу увагу у реформуванні банківського сектору було приділено створенню ефективної системи правового регулювання і контролю за діяльністю фінансової системи. На початковому етапі реформ у регіоні було прийнято закони про Центральні банки, про банки і банківську діяльність, про фінансові інститути.

Особливості створення комерційних банків та їх функціонування зумовлені передусім характером трансформаційних процесів, що відбувалися в економіках країн регіону. Основні з них – неоднорідність фінансових установ, нерівноправне їх становище щодо можливостей отримання фінансових ресурсів. Крім цього, регіональна та функціональна спеціалізація та обмеження чисельності клієнтів, що користуються послугами одного банку, перешкождали посиленню конкуренції. Хоча нові закони розширили сферу діяльності банків і дали змогу створити нові банки, фінансова система була нерозвиненою. У

Польщі, наприклад, на 40 тис. чоловік було лише 1 відділення банку, тоді як у Західній Європі 1 відділення обслуговувало 10-15 тис. чоловік.

Можливості позабанківського фінансування в країнах ЦСЄ були обмежені. Виняток становили взаємні кредити, обсяг яких істотно збільшився у 80-х роках із розширенням самостійності підприємств. Хоча цей процес можна якоюсь мірою вважати показником нормального розвитку комерційних відносин, взаємні кредити за відсутності оцінки ризику загальмували макроекономічну стабілізацію і раціоналізацію виробничої діяльності, а також породили загрозу системної неплатоспроможності.

Реформи фінансового сектору в країнах ЦСЄ породили багато проблем. Реформувати фінансовий сектор в цих країнах було складніше, ніж у країнах із ринковою економікою, оскільки необхідно було не просто лібералізувати фінансову діяльність, а кардинально її перебудувати і поживавити.

Інша проблема, перед якою постала банківська система, пов'язана з розподілом банківських та інших фінансових послуг. У розвинених країнах історично склалася певна спеціалізація посередницьких функцій, хоча останнім часом універсальні банки пропонують широкий набір подібних послуг. Банківським структурам, що формуються в перехідних економіках, нелегко розширювати сферу послуг, оскільки керувати універсальними банками і контролювати їх діяльність набагато складніше, ніж спеціалізованими установами.

2. Загальні риси кредитних систем країн, що розвиваються.

Група країн, що розвиваються, є диференційованою і включає велику кількість країн, що значно різняться за рівнем економічного розвитку. Така диференціація поширюється і на стан кредитних та банківських систем країн групи. Відповідно, важко порівнювати, наприклад, банківську систему Китаю (в рейтингу S&P Global Market Intelligence серед 100 найбільших банків світу у 2017 р. представлено 18 китайських банків і, зокрема, перші чотири позиції займають Industrial & Commercial Bank of China Ltd., China Construction Bank Corp., Agricultural Bank of China Ltd. and Bank of China Ltd.) і банківські системи найбільш слабозрозвинених африканських країн.

В цілому, кредитні системи країн з ринками, що розвиваються, забезпечують необхідні фінансові послуги: мобілізацію заощаджень, розміщення кредитів, обмеження ризику, страхування та управління валютними коштами. Крім того, їх використовують для грошово-кредитного регулювання держави з метою подолання макроекономічної нестабільності, характерної, наприклад, для багатьох країн Латинської Америки (висока інфляція, великий бюджетний і торговий дефіцит).

Особливістю державного регулювання кредитних систем країн, що розвиваються, є сильний політичний вплив і контроль з боку центрального банку за процентними ставками, валютними курсами, ліцензуванням імпорту тощо. Основні завдання центрального банку у регулюванні грошової системи – зміцнити довіру місцевих громадян та іноземних торгових партнерів до

національної валюти, переконати в надійності національної грошово-кредитної системи. Для переважної більшості слаборозвинених країн, що розвиваються, характерно те, що центральні банки не мають необхідної гнучкості й незалежності для виконання регулюючих функцій, властивих центральним банкам розвинених країн.

Розвиток кредитної системи цієї групи країн породив низку проміжних та специфічних форм фінансових установ, що виконували функції центрального банку. Проміжною формою між валютним управлінням і центральним банком є центральна банківська установа, фінансова діяльність якої перебуває під суворим контролем уряду. Прикладом перехідних форм є банки у колишніх британських колоніях і протекторатах (Фіджі, Беліз, Мальдіви, Бутан).

До специфічних форм кредитних установ можна віднести центральний банк у невеликих країнах, що входять до валютної або митної спілки – наднаціональний центральний банк. Прикладом валютних спілок із системою регіональних центральних банків може бути Західно-африканська валютна спілка (зона франка).

Через нездатність комерційних банків виступати джерелом капіталу для фінансування нових і існуючих виробництв в багатьох країнах, що розвиваються, виникли нові фінансові установи – банки розвитку – спеціалізовані державні та приватні установи, що на середньо- і довгостроковій основі надають кошти для створення й розширення промислових підприємств. Щоб сприяти зростанню виробництва в економіках, яким бракує фінансового капіталу, в пошуку способів залучення коштів банки розвитку вдаються до двох основних джерел: двосторонніх і багатосторонніх кредитів національних агентств з надання міжнародної допомоги на взірець Агентства міжнародного розвитку США і міжнародних організацій типу Всесвітнього банку; позик власного уряду.

Оскільки банки розвитку переважно орієнтуються на великі кредити, в країнах, що розвиваються, дрібні підприємці змушені шукати кошти на неорганізованих грошових ринках. Намагаючись задовольнити потреби дрібних позичальників, кредитні системи цих країн породжують унікальні неформальні види кредитного обслуговування. Насамперед дрібні позичальники звертаються за грошима до друзів, а вже потім, як запасний варіант – до місцевих професійних лихварів, у ломбарди і до торгових агентів. Основні характеристики лихварського кредиту:

- ці джерела фінансів надзвичайно дорогі (понад 20% на день за короткостроковий кредит);
- дрібні фермери, які потребують сезонних кредитів, можуть пред'явити єдине забезпечення – землю або худобу, що в разі неплатоспроможності може позбавити їх єдиних засобів виробництва.

У країнах, що розвиваються, набувають розвитку більш ефективні види неформального фінансування, які в деяких випадках замінюють лихварів та ломбарди. Вони включають місцеві ощадно-кредитні об'єднання і схеми групового кредитування на принципах ротації. Механізм кредитування через ощадно-кредитні об'єднання передбачає, що група з 40-50 чол. Обирає

скарбника, якому кожний член об'єднання передає певну суму заощаджень. Створений фонд на основі ротації розподіляється між членами об'єднання у вигляді безпроцентних позичок.

У випадку схем групового кредитування формується асоціація, що позичає кошти у комерційному банку або державному банку розвитку. Потім група розподіляє ці кошти серед індивідуальних учасників, що відповідають за погашення позики перед групою. Сама група гарантує повернення кредиту зовнішньому кредитору й несе відповідальність за його погашення. Об'єднавшись у групу, дрібні позичальники мають можливість знизити вартість великої позики і одержати доступ до формального комерційного кредиту.

В групі економік, що розвиваються, окрему позицію займають кредитні системи країн Азійсько-Тихоокеанського регіону, які демонструють швидкі темпи зростання та якісних змін. Так, у *Kumai* функціонує дворівнева банківська система, яка була створена у 1983 р. На першому рівні банківської системи знаходиться Народний банк Китаю (НБК), заснований у 1948 р. як головний інститут, відповідальний за здійснення грошово-кредитної політики. Після 1949 р. було засновано достатньо значну кількість спеціальних банків, які згодом стали банками другого рівня і сприяли відновленню й розвитку економіки, у тому числі через націоналізацію приватних банків і створення окремої частки державно-приватної власності. У процесі подальшого розвитку кредитної системи ці банки то ставали частиною Народного банку Китаю, то відновлювалися як незалежні кредитні інститути. Сам НБК за період свого існування неодноразово входив до складу Міністерства фінансів, втрачаючи свою незалежність. У 1983 р. після прийняття відповідного закону він остаточно перетворився на єдиний центральний банк, який виконує традиційні регулюючі функції, закріплені за банками відповідного рівня. Зі структури НБК було виведено спеціалізовані банки, що ознаменувало собою повне формування дворівневої банківської системи.

У міру зростання відкритості економіки Китаю активізується діяльність іноземних банків у країні. Станом на 1995 рік у банківській системі зареєстровано понад 100 банків з участю іноземного капіталу, у тому числі підрозділи зарубіжних банків.

Характерною рисою китайської банківської системи є швидкі темпи її розвитку. Наприкінці 90-х років фінансово-кредитну систему Китаю за темпами та масштабами перетворень відносили до найбільш відсталих сфер національної економіки. У 2016 р. китайська банківська система вперше стала найбільшою у світі – загальна вартість активів китайських банків у кінці року перевищила 33 трильйона доларів, таким чином випередивши банки єврозони, активи яких оцінювалися в 31 трильйон доларів.

Сьогодні банківська система КНР є більш ніж утричі більшою, ніж ВВП країни. Це пов'язано, передусім, зі збільшенням кредитування, яке уряд стимулював після кризи 2008 року, щоб послабити її наслідки. Сам уряд також часто вдається до банківських позик для розвитку інфраструктури, роблячи цим національну економіку залежною від банківського кредитування.

В Індії головна роль у формуванні та розвитку банківської системи належить центральному банку – Резервному банку Індії, який знаходиться у державній формі власності. Відповідно до «Акту про регулювання банківської справи», прийнятому в 1949 р., Резервний банк Індії отримав право надавати дозвіл на відкриття будь-якого нового банку або відділення, контролювати діяльність інших банків, регулювати процес їх об'єднання, встановлювати найважливіші нормативи банківської діяльності.

Індійська банківська система за роки незалежності була реформована декілька разів. У 50-ті роки, поряд із дрібними, стали створюватися великі комерційні банки. У 1969 р. з метою більш рівномірного розподілу кредитних ресурсів були націоналізовані 14 банків, у 1980 р. – ще 6 банківських установ. Банки зобов'язувалися щонайменше 40% кредитних ресурсів надавати пріоритетним галузям національної економіки. Жорсткий контроль банківської діяльності з боку держави призвів до погіршення фінансового стану банків, унаслідок чого у 90-ті роки уряд лібералізував політику регулювання банківської системи. Було дозволено створення нових приватних банків, у тому числі з іноземним капіталом, які можуть випускати акції для залучення капіталу, однак при цьому контрольний пакет залишається за державою.

Особливе місце у кредитній системі країни займають спеціалізовані банки розвитку, які поділяються на дві категорії: загальнодержавні та регіональні. Їх головне призначення – фінансування створення нових підприємств, модернізації і розширення діючих компаній шляхом надання кредитів, гарантій та випуску цінних паперів.

В цілому, незважаючи на суттєву лібералізацію банківської сфери, банківсько-кредитна система Індії залишається достатньо консервативною, а домінуючі позиції у ній належать державі.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ТЕМИ 7

1. Визначити особливості розвитку кредитних систем країн Центральної та Східної Європи на етапі проведення реформ.
2. Назвати загальні риси банківсько-кредитних систем країн, що розвиваються.
3. З'ясувати призначення та функції банків розвитку.
4. Охарактеризувати альтернативні форми кредитування в слаборозвинених країнах, що розвиваються.
5. Визначити особливості розвитку та охарактеризувати сучасний стан банківсько-кредитної системи Китаю.
6. Оцінити розвиток банківсько-кредитної системи Індії.

ТЕМА 8 ГРОШОВО-КРЕДИТНЕ РЕГУЛЮВАННЯ В ЗАРУБІЖНИХ КРАЇНАХ

1. Сучасні інструменти грошово-кредитного регулювання за кордоном.
2. Цільові орієнтири монетарної політики.

Мета: формування системи теоретичних знань щодо призначення, видів та інструментарію грошово-кредитної політики; щодо сучасних інструментів грошово-кредитної політики в країнах з різними типами соціально-економічних систем; вивчення цільових орієнтирів сучасної монетарної політики.

Ключові слова: грошово-кредитна (монетарна) політика; політика дорогих та дешевих грошей; облікова ставка; норма обов'язкового резервування; операції на відкритому ринку; цільові орієнтири монетарної політики; таргетування валютного курсу; таргетування грошової маси; таргетування інфляції; таргетування прихованого показника.

1. Сучасні інструменти грошово-кредитного регулювання за кордоном.

Грошово-кредитна політика представляє собою сукупність державних заходів в області грошового обігу і кредиту.

Грошово-кредитна (монетарна) політика – це виконання державою права контролювати надання грошових ресурсів і кредитних послуг для здійснення впливу на економічну активність в країні і для контролю над інфляцією і стимулюванням економічного зростання.

Грошово-кредитна політика також розглядається як комплекс взаємозв'язаних, скоординованих на досягнення заздалегідь визначених суспільних цілей, заходів щодо регулювання грошового обороту, які здійснює держава через центральний банк.

Грошово-кредитній політиці властиві такі якості, як: комплексність, різноваріантність регулятивних заходів; спрямованість їх на досягнення заздалегідь визначених суспільних цілей; ці заходи реалізуються центральним банком через механізм грошового ринку.

Об'єктами, на які найчастіше спрямовуються регулятивні заходи монетарної політики, є такі змінні грошового ринку:

- пропозиція (маса) грошей;
- ставка процента;
- валютний курс;
- швидкість обігу грошей та ін.

Інструменти монетарної політики можна поділити на дві групи:

- інструменти опосередкованого впливу на грошовий ринок та економічні процеси;
- інструменти прямого впливу.

Перша група включає наступні інструменти: операції на відкритому ринку, регулювання норми обов'язкових резервів, процентна політика, рефінансування комерційних банків, регулювання курсу національної валюти.

До другої групи належать: установлення прямих обмежень на здійснення емісійно-касових операцій; уведення прямих обмежень на кредитування центральним банком комерційних банків; установлення обмежень чи заборони на пряме кредитування центральним банком потреб бюджету; прямий розподіл кредитних ресурсів, що надаються комерційним банкам у порядку рефінансування, між пріоритетними галузями, виробництвами, регіонами тощо.

Опосередкований вплив непрямих інструментів полягає в створенні таких умов, за яких посилюються чи послаблюються стимули економічних суб'єктів до певної поведінки, наприклад до накопичення чи до зменшення запасів грошей у своєму розпорядженні і відповідно до зменшення чи до збільшення їх попиту на товарних чи фінансових ринках. Тому регулювання з допомогою таких інструментів належить до економічних методів державного управління, воно має істотні переваги перед застосуванням інструментів прямої дії, вплив яких має переважно директивний характер.

Одним з економічних інструментів монетарної політики є *дисконтна політика* центрального банку, пов'язана з регулюванням ставки рефінансування. Підвищення ставки рефінансування знижує зацікавленість комерційних банків отримувати кредити у центральному банку. Крім того, при підвищенні облікової ставки зростають і процентні ставки за кредитами комерційних банків.

Наступним непрямим інструментом грошово-кредитної політики є *регулювання норми обов'язкових резервів* комерційних банків. З одного боку, це сприяє підвищенню рівня банківської ліквідності, а з іншого – норма резервування виступає в якості прямого обмеження спроможності банків здійснювати активні операції. Цей інструмент використовується для розв'язання не поточних, а довгострокових завдань монетарної політики. Оскільки гроші на резервних рахунках не приносять відсотків, норма обов'язкового резервування впливає на прибутковість комерційних банків.

Для непрямого регулювання грошової маси також використовуються *операції на відкритому ринку*, які передбачають купівлю та продаж центральним банком державних цінних паперів або інших кредитних зобов'язань за ринковим або попередньо встановленим курсом.

Офіційним власником державних цінних паперів є уряд. За його дорученням емісія цінних паперів може здійснюватися скарбницею або іншими урядовими установами. В залежності від терміну обігу розрізняють 3 види державних цінних паперів:

- казначейські векселі (короткострокові ринкові цінні папери терміном погашення до 1 року);
- середньострокові казначейські векселі (строком погашення від 1 до 5 років);
- казначейські облігації (довгострокові ринкові цінні папери строком погашення 5-30 років).

Здійснення операцій на відкритому ринку дає можливість вирішення наступних завдань:

- бездефіцитне фінансування державних видатків, а звідси – управління державним боргом;
- надання суб'єктам ринкової економіки надійних і високоліквідних інструментів для тимчасового вкладення фінансових ресурсів;
- надання можливості центральному банку економічними методами впливати на попит та пропозицію грошей, на співвідношення грошових агрегатів.

Операції на відкритому ринку є найбільш застосовуваним інструментом монетарної політики в країнах з розвинутими ринковими економіками. У країнах, що розвиваються, застосування цього інструменту обмежується недостатнім розвитком ринку цінних паперів або недостатньою ліквідністю державних цінних паперів.

Залежно від поставлених цілей в рамках монетарної політики держава може здійснювати політику «дорогих» грошей або політику «дешевих» грошей. Політика «дешевих» грошей проводиться в умовах економічного спаду й високого рівня безробіття. Її мета – зробити кредити дешевшими і досяжними, щоб збільшити сукупні витрати, інвестиції, виробництво й зайнятість. Політика «дорогих» грошей має на меті обмеження грошової пропозиції, щоб скоротити грошові витрати та знизити темпи інфляції.

2. Цільові орієнтири монетарної політики.

З підвищенням ступеня нестабільності світового фінансового середовища відбувається дестабілізація національних грошових та валютних систем країн світу, що, перш за все, виражається у неконтрольованому зростанні грошової маси, прискоренні темпів інфляції, підвищенні волатильності обмінних курсів. За цих умов актуалізується питання розробки заходів із стабілізації системи грошово-кредитних та валютних відносин, зокрема, удосконалення монетарної політики країн через обрання оптимальних орієнтирів грошово-кредитного регулювання.

Для більшості країн визначення номінального орієнтира монетарної політики є важливим чинником формування довіри до національної політики в сфері грошово-валютного регулювання. Залежно від виду монетарної політики головними цілями центральних банків можуть бути: стабільність цін, стійкість національної валюти, стабільність грошової маси тощо. Відповідно, існує п'ять видів монетарної політики: таргетування валютного курсу, таргетування грошової маси, таргетування інфляції, таргетування прихованого показника

(відсутність чітко вираженого орієнтира), програма МВФ або інша монетарна програма.

1. Таргетування валютного курсу.

Представляє собою форму фіксації деякого обсягу національної валюти до валюти країни, як правило, з більш низькою інфляцією. В якості альтернативи може виступати повзуча фіксація обмінних курсів з встановленим відсотком девальвації.

2. Таргетування грошової маси.

Серед країн, які регулюванням грошових агрегатів намагалися оптимізувати рівень інфляції, - США, Канада, Великобританія, Німеччина та Швейцарія.

3. Таргетування інфляції.

Першою державою, яка стала реалізовувати цю політику, була Нова Зеландія (1990 р.), за нею послідували Канада, Великобританія, Швеція, Фінляндія, Австралія і Іспанія. Режим цільового показника рівня інфляції включає кілька елементів: 1) середньострокову декларацію досягнення конкретних показників інфляції; 2) включення цільових параметрів інфляції в довгострокову концепцію розвитку держави; 3) зниження ролі проміжних показників в загальній стратегії досягнення оптимального рівня інфляції; 4) досягнення прозорості довгострокової монетарної політики шляхом надання гласності поточних завдань і планів; 5) збільшення підзвітності центрального банку для досягнення цільового рівня інфляції.

4. Таргетування прихованого показника (відсутність чітко вираженого орієнтира).

Найбільш яскравими прикладами реалізації даної стратегії є США і Європейський монетарний союз (з 2002 р.). Сутність таргетування прихованого показника полягає в розробці жорсткої стратегії контролю майбутнього рівня інфляції. Ця стратегія передбачає ретельний моніторинг ознак насувається інфляції, розробку і реалізацію заходів, що попереджають потенційну загрозу інфляції.

5. Програма МВФ або інша монетарна програма.

Складність обрання оптимального виду монетарної політики полягає в тому, що при впровадженні певного цільового орієнтиру інші цілі грошового та валютного регулювання часто нівелюються. Отже, важливо визначити такий вид монетарної політики, який буде найбільше сприяти цінній стабільності та одночасно забезпечить досягнення інших цілей, зокрема, стійкість грошової маси та валютних курсів. Світовою практикою напрацьовано кілька достатньо ефективних моделей грошово-валютної стабілізації, серед яких однією з найбільш дієвих вважається грошово-кредитна політика, побудована за принципом інфляційного таргетування.

Особливості грошового та валютного устрою країн з різними типами соціально-економічних систем, відмінності в цілях, які вони ставлять в сфері грошово-кредитного регулювання, обумовлюють специфіку встановлення ними цільових орієнтирів монетарної політики. Так, серед п'яти основних орієнтирів монетарної політики розвинуті країни використовують орієнтацію на цільовий

показник валютного курсу, таргетування інфляції і змішану стратегію без чітко вираженої цільової орієнтації (таргетування прихованого показника).

Валютний курс як орієнтир монетарної політики використовують переважно країни з фіксованими режимами і режимами валютного коридору (Сан-Марино, Гонконг, Данія, Кіпр). Спрямованість на встановлення цільових показників інфляції характерна для Австралії, Канади, Ісландії, Ізраїлю, Кореї, Нової Зеландії, Норвегії, Швеції та Великобританії. США, Японія, Швейцарія, Сінгапур та країни Євросони не мають явно вираженого орієнтиру монетарної політики.

Більше половини розвинутих країн надають перевагу таргетуванню інфляції як орієнтиру монетарної політики. З країн-емітентів провідних валют таргетування інфляції застосовують Великобританія (з 4 кварталу 1992 р.) і Канада (з 1 кварталу 1991 р.). Орієнтація на граничні показники зростання цін дозволила цим країнам значно знизити темпи інфляції.

Якщо порівняти розвиток інфляційних процесів в провідних розвинутих країнах, що використовують таргетування, і країнах, що його не використовують, то можна відзначити, що країни з таргетуванням загалом досягли більших успіхів у боротьбі з інфляцією. З початку 1990-х рр. спостерігається зниження темпів інфляції в усіх провідних розвинутих країнах. Але найбільш помітним уповільненням темпів інфляції характеризується розвиток економіки Великобританії та Канади, адже саме на цей час припадає період фактичного впровадження системи інфляційного таргетування. Після значного зниження темпів росту цін ці країни стабільно утримують позиції розвинутих країн з одними з найбільш низьких показниками інфляції.

Одним з негативних наслідків таргетування інфляції може стати підвищення волатильності валютного курсу (першочерговою метою центрального банку виступає стабільність цін і тому проводиться політика невторчання в динаміку обмінного курсу). Водночас, практика таргетування інфляції в розвинутих країнах показує, що воно може справити позитивний вплив на курсову динаміку.

Зважаючи на позитивний вплив таргетування інфляції на динаміку цін та обмінних курсів, деякі розвинуті країни, що не мають чітко вираженої орієнтації монетарної політики, поступово впроваджують окремі елементи таргетування. Так, якщо протягом кількох років Європейський центральний банк особливу увагу приділяв контрольній величині зростання широкої грошової маси зони євро (агрегату М3), то останнім часом більша увага з його боку приділяється цільовим показникам інфляції.

На відміну від розвинених держав, які використовують, переважно, три підходи до вибору спрямованості монетарної політики, спрямованість грошової політики країн, що розвиваються, має більш диверсифікований характер: ці країни застосовують всі п'ять цільових орієнтирів монетарної політики. При цьому країни, що розвиваються, в монетарній політиці надають перевагу встановленню цільових показників валютного курсу. Цей орієнтир використовують майже всі країни, які обрали режими жорсткої фіксації та традиційної прив'язки курсу. Це свідчить про небажання країн, що

розвиваються, допускати значні коливання обмінного курсу національних валют.

На другому місці за питомою вагою знаходяться країни, які встановлюють цільові показники зростання грошових агрегатів. В такому випадку вважається, що контроль за грошовою масою забезпечує контроль за інфляцією, а грошовий агрегат є проміжним цільовим показником монетарної політики. При цьому орієнтація на показники зростання грошових агрегатів сьогодні використовується тільки країнами, що розвиваються (розвинуті країни надають перевагу таргетування інфляції).

Найменша кількість країн використовує в монетарній політиці спрямованість на встановлення граничних показників зростання цін, тобто таргетування інфляції. Однак якщо розглянути застосування таргетування в динаміці, то виявляється, що цей орієнтир монетарної політики поступово розповсюджується серед країн, що розвиваються. Перехід деяких країн, що розвиваються, до цільових показників інфляції зумовлений, по-перше, високими темпами зростання цін, які ще більше підвищувались під час розвитку фінансових криз, по-друге, неможливістю стримувати ціни шляхом фіксації валютного курсу (ці країни використовують режими незалежного та керованого плавання) і, по-третє, позитивними результатами таргетування в розвинутих країнах.

Отже, таргетування інфляції є відносно новим елементом монетарної політики для країн, що розвиваються. Проте після впровадження таргетування в країнах спостерігається значне зниження темпів інфляції. Також відзначається зменшення інфляційних очікувань, що особливо важливо для підвищення довіри до національних валют, зважаючи на високі показники інфляції у попередні періоди. На користь таргетування інфляції говорить і той факт, що жодна країна, що розвивається, не відмовилась від таргетування після його впровадження.

Вибір оптимального цільового орієнтира монетарної політики країни значною мірою обумовлює загальну ефективність її реалізації. Деякий час в якості проміжного номінального якоря може використовуватись цільовий показник грошової маси. Проте слабкий зв'язок між грошовими агрегатами і інфляцією зменшує ефективність агрегатного таргетування, тоді як цільовий показник інфляції вважається більш надійним орієнтиром монетарної політики.

Процес формування політики таргетування інфляції може бути досить тривалим, оскільки вимагає створення певних макроекономічних умов. Зокрема, при виборі цільового показника інфляції в якості орієнтира монетарної політики в країні повинні бути сформовані наступні передумови: центральний банк повинен бути уповноважений втримувати інфляцію у встановлених межах і розглядати стабільність цін як домінуючу мету монетарної політики; центральний банк повинен розробити ефективну процедуру планування цільових показників інфляції на основі прогнозних даних і реагування на значні відхилення фактичних показників від запланованих; центральний банк повинен бути наділений незалежністю в проведенні монетарної політики і нести всю відповідальність за дотримання

умов таргетування інфляції; країні необхідно розробити надійну методику прогнозування інфляції; результати політики таргетування інфляції повинні бути прозорими, зокрема, детальний аналіз наслідків таргетування може наводитись в офіційних звітах центрального банку.

Поки ці передумови не будуть сформовані, в якості тимчасового орієнтира країна може використовувати один з різновидів монетарного таргетування (таргетування грошової бази, широкої грошової маси або банківських резервів), які на перехідному етапі є прийнятними, а в майбутньому будуть замінені на цільовий показник зростання цін.

Таким чином, при обранні цільового орієнтира монетарної політики слід брати до уваги як загальні цілі економічного розвитку країни, так і зважати на тип її економічної системи. Розвинуті країни можуть досить ефективно використовувати будь-який тип орієнтації монетарної політики. Найбільш прийнятним варіантом для країн, що розвиваються, може стати таргетування інфляції, яке через підвищення довіри до національної грошової одиниці, обмеження інфляційних очікувань і загальну стабілізацію грошового ринку може виступати як чинником боротьби зі зростанням цін, так і важливим інструментом регулювання валютного курсу. Країни, що вже використовують таргетування інфляції, досягли більших результатів у боротьбі зі зростанням цін. Зважаючи на це, кількість держав, які надають перевагу встановленню цільових показників інфляції, поступово зростає. Значна тривалість переходу до цього типу монетарної політики пов'язана із необхідністю створення в країні таких умов, впровадження яких може потребувати серйозного реформування національної грошово-кредитної системи.

Можливість впровадження інфляційного таргетування в економіці України вже певний час широко дискутується. Світовою практикою доведено, що поєднання інфляційного таргетування з режимом плаваючого курсу може стати ефективним лише за умов достатньої зрілості грошової системи. В Україні поки що не завершено процес ринкової трансформації національної грошової системи, не забезпечено її повну адекватність принципам ринкової економіки. Зважаючи на специфічний характер національної економіки, впровадження інфляційного таргетування в короткостроковому періоді буде проблематичним у зв'язку з наступним:

- інфляція в Україні пов'язана з дією не тільки монетарних, але й структурних чинників. На основних товарних ринках усе ще існують суттєві диспропорції, викликані постійною зміною структури економіки та відсутністю належної інфраструктури, значною монополізацією та недосконалою системою організації. Отже, втримувати інфляцію у встановлених рамках тільки за рахунок монетарних заходів Національного банку буде неможливо;

- низький рівень базової інфляції ставить під сумнів можливість активного використання механізмів грошово-кредитної політики в якості антиінфляційного інструмента;

- відсутність ефективного передавального механізму між процентною ставкою і грошовою пропозицією ускладнює її використання в якості

операційного цільового інструмента для управління ліквідністю та інформування суспільства щодо напрямів політики НБУ;

- специфіка інфляційних процесів в Україні вимагатиме встановлення досить високого початкового значення меж інфляції, що суттєво ускладнить його досягнення і потребуватиме проведення масштабних структурних перетворень;

- у випадку прискореного переходу до інфляційного таргетування з'явиться необхідність застосування жорстких монетарних методів (зокрема, підвищення процентних ставок), а також проведення жорсткої бюджетної політики і політики в сфері доходів (обмеження соціальних виплат та підвищення контролю за зменшенням дефіциту бюджету). Це може негативно позначитися на внутрішніх інвестиціях та темпах приросту експорту й ВВП;

- важливою складовою ефективного застосування таргетування є впевненість економічних суб'єктів у здатності державних органів підтримувати інфляцію на встановленому рівні. Невиконання запланованих інфляційних орієнтирів може підірвати довіру до політики уряду і Національного банку.

З метою створення в Україні необхідних передумов для реалізації переходу до інфляційного таргетування важливим є поступове розв'язання наступних головних завдань:

- формування довіри економічних суб'єктів до оголошуваних інфляційних орієнтирів, прийняття Національним банком і урядом зобов'язань про спільні заходи щодо стримування інфляції;

- виважена лібералізація руху капіталів та регулювання поточних операцій;

- посилення ринкових засад в процесі формування курсу гривні та механізмів попередження спекулятивних валютних атак, розвиток інструментів страхування валютних ризиків, зокрема, поетапне поширення в обігу валютних деривативів;

- удосконалення трансмісійного механізму грошово-кредитної політики шляхом розвитку фінансових ринків, удосконалення механізму управління грошовою масою в обігу, передусім, за рахунок підвищення впливу облікової ставки НБУ;

- зміцнення фінансової системи, у тому числі за рахунок поширення стандартів нагляду і контролю за банківською системою;

- підвищення прозорості у сфері грошово-кредитних і валютних операцій, удосконалення комунікативної системи центрального банку, налагодження регулярного процесу звітування та публічного роз'яснення причин тих чи інших рішень; розробка механізму публічної звітності про результати проведення політики таргетування.

Отже, реалізація моделі інфляційного таргетування, досить складаної за своїм механізмом, в Україні ускладнюється додатковими чинниками. Водночас, таргетування інфляції, що забезпечить підтримання стабільно низького та передбачуваного її рівня, створить умови для зниження ставок кредитування і сприятиме збільшенню інвестицій. Формування впевненості у стабільності цін за умов таргетування буде сприяти ліквідації такого явища як штучна фіксація,

а отже, створить умови для подальшого підвищення гнучкості обмінного курсу. Значним позитивним наслідком реалізації політики таргетування інфляції повинне стати зниження рівня доларизації української економіки через укріплення довіри до національної валюти. Зважаючи на складність впровадження цього механізму і необхідність попереднього формування певних передумов, ефективно й повноцінне використання таргетування інфляції як важливого елементу валютної і монетарної політики України буде можливим тільки у довгостроковій перспективі.

КОНТРОЛЬНІ ПИТАННЯ ДО ТЕМИ 8

1. Розкрити зміст та мету проведення кредитно-грошової політики.
2. Вивчити види інструментів монетарної політики, механізм їх використання.
3. Пояснити сутність облікової ставки та особливості її впливу на грошовий ринок.
4. Визначити вплив норми обов'язкового регулювання на грошову масу.
5. Охарактеризувати роль операцій на відкритому ринку в системі інструментів монетарної політики.
6. Виявити, в чому полягає політика дорогих та дешевих грошей.
7. Визначити специфіку проведення монетарної політики в країнах з різним рівнем розвитку.
8. Назвати цільові орієнтири монетарної політики.
9. Визначити переваги встановлення цільових показників інфляції.
10. Охарактеризувати особливості використання цільових орієнтирів монетарної політики в розвинутих країнах.
11. Охарактеризувати особливості використання цільових орієнтирів монетарної політики в країнах, що розвиваються.

Практичні завдання та проблемні ситуації до розділу 2

1. У таблиці 1 представлено дані щодо регіонального розподілу банківських активів світу.

Таблиця 1

Регіональна структура банківських активів світу у 2003-2017 рр., %

Регіон	2003	2008	2012	2017
Американський регіон	18,6	18,0	18,6	33,3
у тому числі США	14,0	13,4	12,2	27,6
Європейський регіон	45,6	50,9	41,6	29,1
у тому числі ЄС	44,7	48,7	39,2	24,6
Азійський регіон	26,0	22,7	31,5	34,0
у тому числі Японія	15,3	10,0	10,1	10,2
у тому числі Китай	4,3	4,7	9,1	17,4
Інші країни	9,8	8,4	8,3	3,6

На основі наведених даних зробити висновки щодо змін, які відбуваються у регіональному перерозподілі банківських активів, та визначити причини відповідних зрушень у структурі банківських активів.

2. Таблиця 2 містить інформацію щодо рейтингів найбільших банків світу за розміром активів станом на 2007 р. та 2017 р.

Таблиця 2

Топ-20 банків світу у 2007 р. і 2017 р.

2007			2017		
Місце	Банк	Країна	Місце	Банк	Країна
1	Royal Bank of Scotland Group	United Kingdom	1	Industrial and Commercial Bank of China	China
2	Deutsche Bank	Germany	2	China Construction Bank Corporation	China
3	BNP Paribas	France	3	Agricultural Bank of China	China
4	Barclays	United Kingdom	4	Mitsubishi UFJ Financial Group	Japan
5	HSBC	United Kingdom	5	Bank of China	China
6	Crédit Agricole	France	6	JPMorgan Chase	United States
7	Citi	United States	7	HSBC Holdings	United Kingdom
8	UBS	Switzerland	8	BNP Paribas	France
9	Bank of America	United States	9	Bank of America	United States
10	Société Générale	France	10	Japan Post Bank	Japan
11	JPMorgane Chase	United States	11	China Development Bank	China
12	Mizuho Financial group	Japan	12	Wells Fargo	United States
13	UniCredit	Italy	13	Crédit Agricole	France
14	ING	Netherlands	14	Citigroup	United States
15	Santander	Spain	15	Mizuho Financial Group	Japan
16	Bank of Tokyo-Mitsubishi UFJ	Japan	16	Sumitomo Mitsui Financial Group	Japan
17	HBOS	United Kingdom	17	Deutsche Bank	Germany
18	Credit Suisse Group	Switzerland	18	Barclays	United Kingdom

19	Industrial & Commercial Bank of China	China	19	Société Générale	France
20	Fortis	Belgium	20	Banco Santander	Spain

Проаналізувавши наведені дані, визначити, як змінюються позиції розвинутих країн і країн, що розвиваються у світовій банківській системі.

3. Банк Франції (Banque de France) – центральний банк Франції, заснований 18 січня 1800 р. на основі акціонерного банку Caisse des comptes courants Наполеоном Бонапартом. Відповідно до Закону від 16 квітня 1803 р. банк отримав виключне право здійснювати грошову емісію у Парижі, а у 1848 р. – по всій країні, перетворившись на єдиний емісійний центр держави. Визначити, яким методом створено центральний банк Франції. Навести приклади центральних банків інших країн, створених цим же методом.

4. Банк Франції (центральний банк країни) виконує наступні основні функції: 1) виступає емісійним центром країни; 2) є банком держави, здійснюючи фінансове обслуговування Казначейства і державних підприємств; 3) виконує функції банку банків; 4) реалізує монетарну політику; 5) забезпечує обслуговування юридичних та фізичних осіб.

З'ясувати, яка із вищезазначених функцій не є традиційною для центральних банків, та пояснити витоки закріплення цієї специфічної функції за Банком Франції.

ТЕСТОВІ ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОКОНТРОЛЮ

1. Форма організації грошового обігу в країні, закріплена національним законодавством, - це:

- A. Грошовий обіг.
- B. Грошова система.
- C. Грошова маса.
- D. Грошовий ринок.

2. Що з наведеного не є елементом національної грошової системи:

- A. Масштаб цін.
- B. Грошова одиниця.
- C. Порядок розрахунків.
- D. Порядок емісії.

3. Що з наведеного є елементом національної грошової системи:

- A. Фінансова система.
- B. Банківська система.
- C. Кредитна система.
- D. Емісійна система.

4. Кількість грошового металу, прийнята в країні за грошову одиницю при системі металевого обігу, - це:

- A. Масштаб цін.
- B. Валютний паритет.
- C. Валютний курс.
- D. Сеньйорат.

5. На сучасному етапі масштаб цін:

- A. Встановлюється державою.
- B. Встановлюється шляхом узгодження між кількома державами.
- C. Встановлюється на основі золотого вмісту валют.
- D. Складається стихійно шляхом вимірювання вартості товарів.

6. Яке з наведених понять характеризує збільшення купівельної спроможності грошей:

- A. Інфляція.
- B. Дефляція.
- C. Нуліфікація.
- D. Конвертація.

7. Законодавчо встановлений порядок випуску та обігу грошових знаків – це:

- A. Валютна система.
- B. Масштаб цін.
- C. Емісійна система.
- D. Грошова система.

8. Прибуток, що формується як різниця між номінальною вартістю грошей та витратами на їх емісію, - це:

- A. Маржа.
- B. Сеньйораж.

C. Масштаб цін.

D. Тезаврація.

9. Масштаб цін – це:

A. Різниця між номінальною вартістю грошей та витратами на їх емісію.

B. Співвідношення цін в країні та за кордоном.

C. Спосіб вираження вартості товарів у грошових одиницях.

D. Всі варіанти вірні.

10. Сеньйораж – це прибуток:

A. Центрального банку.

B. Комерційного банку.

C. Міністерства фінансів.

D. Небанківської фінансово-кредитної установи.

11. Фідуціарна емісія – це:

A. Забезпечена емісія грошей під подвійне забезпечення (золотом та сріблом).

B. Незабезпечена емісія грошей під подвійне забезпечення (законом та вексями).

C. Емісія паперових грошей та розмінної монети під забезпечення золотом.

D. Емісія паперових грошей та розмінної монети під забезпечення сріблом.

12. Монети з золота вперше почали виготовлятися в:

A. Китаї.

B. Японії.

C. Ассирії.

D. Київській Русі.

13. Яка країна вважається батьківщиною паперових грошей:

A. Китай.

B. Японія.

C. Франція.

D. Англія.

14. Вільне карбування монет та безперепонний обмін банкнот на золото передбачав:

A. Золотомонетний стандарт.

B. Золотозливковий стандарт.

C. Золотодевізний стандарт.

D. Біметалевий стандарт.

15. Закрите карбування грошей та вільний обмін банкнот на золото передбачав:

A. Золотомонетний стандарт.

B. Золотозливковий стандарт.

C. Золотодевізний стандарт.

D. Біметалевий стандарт.

16. Обмін банкнот на платіжні засоби в іноземній валюті, розмінні на золото, передбачав:

A. Золотомонетний стандарт.

B. Золотозливковий стандарт.

C. Золотодевізний стандарт.

D. Біметалевий стандарт.

17. В Київській Русі гривнею називався:

- A. Зливочок міді вагою 200 грамів.
- B. Зливочок срібла вагою 200 грамів.
- C. Зливочок золота вагою 200 грамів.
- D. Монета з будь-якого металу вагою 400 грамів.

18. Закон Грешема діяв в період функціонування:

- A. Золотомонетного стандарту.
- B. Золотозливкового стандарту.
- C. Золотодевізного стандарту.
- D. Біметалевого стандарту.

19. В законі Грешема під добрими грошима розумілися:

- A. Мідні гроші.
- B. Срібні гроші.
- C. Золоті гроші.
- D. Паперові гроші.

20. В законі Грешема під поганими грошима розумілися:

- A. Мідні гроші.
- B. Срібні гроші.
- C. Золоті гроші.
- D. Паперові гроші.

21. Країна Західної Європи, яка першою стала емітувати паперові гроші:

- A. Франція.
- B. Великобританія.
- C. Швейцарія.
- D. Німеччина.

22. Тезаврація – це:

- A. Переміщення золота зі сфери обігу до сфери накопичення.
- B. Переміщення золота зі сфери накопичення до сфери обігу.
- C. Перехід золота з приватної до державної власності (офіційного використання).
- D. Скасування золотого стандарту.

23. Федеральна резервна система США випускає:

- A. Купюри номіналом 1, 5, 10 доларів.
- B. Купюри номіналом 20, 50, 100 доларів.
- C. Срібні долари.
- D. Розмінну монету.

24. Основним інструментом безготівкового обігу в США є:

- A. Чек.
- B. Вексель.
- C. Депозитний сертифікат.
- D. Безготівковий обіг в країні не розвинений.

25. Грінбеки – це:

- A. Білети Скарбниці США, випущені для покриття воєнних витрат.
- B. Банкноти ФРС, випущені для покриття воєнних витрат.
- C. Безготівкові кредитні гроші, що випускаються комерційними банками США.

D. Банкноти ФРС номіналом 100 доларів.

26. В грошовій системі США монета номіналом 1 цент називається:

- A. Пенні.
- B. Дайм.
- C. Нікель.
- D. Четвертак.

27. В грошовій системі США монета номіналом 5 центів називається:

- A. Пенні.
- B. Дайм.
- C. Нікель.
- D. Четвертак.

28. В грошовій системі США монета номіналом 10 центів називається:

- A. Пенні.
- B. Дайм.
- C. Нікель.
- D. Четвертак.

29. Серед розвинутих країн система попередньо повідомлених платежів найбільш розповсюдженою є в:

- A. США.
- B. Канаді.
- C. Великобританії.
- D. Країнах ЄВС.

30. Від біметалізму до монометалізму Великобританія перейшла:

- A. У 14 столітті.
- B. У 16 столітті.
- C. У 18 столітті.
- D. У 20 столітті.

31. Основним видом грошей у Великобританії є:

- A. Депозитні гроші.
- B. Банкноти.
- C. Розмінна монета.
- D. Цінні папери будівельних товариств.

32. У сучасній грошовій системі Великобританії фунт стерлінгів містить:

- A. 12 шилінгів, кожний з яких ділиться на 20 пенсів.
- B. 240 пенсів-стерлінгів.
- C. 100 пенсів.
- D. 10 пенсів.

33. До 1971 р. британський фунт стерлінгів містив:

- A. 20 шилінгів, кожний з яких ділився на 12 пенсів.
- B. 240 пенсів-стерлінгів.
- C. 100 пенсів.
- D. 10 пенсів.

34. Канадський долар було створено і введено в обіг в:

- A. 1670 р.
- B. 1680 р.

C. 1780 р.

D. 1870 р.

35. Національна грошова одиниця Японії (єна):

A. Була введена в 1780 році і містить 10 сенів.

B. Була введена в 1780 році і містить 100 сенів.

C. Була введена в 1870 році і містить 10 сенів.

D. Була введена в 1870 році і містить 100 сенів.

36. Всі обмінні курси між євро та національними валютами країн-учасниць Євросоюзу були зафіксовані, а євро став загальною валютою в:

A. 1998 р.

B. 1999 р.

C. 2000 р.

D. 2002 р.

37. У готівковий обіг євро був уведений в:

A. 2000 р.

B. 2001 р.

C. 2002 р.

D. 2003 р.

38. Які країни ЄС на фазі відбору (1998 р.) не увійшли до Європейського монетарного союзу:

A. Великобританія, Греція, Данія, Швеція.

B. Великобританія, Греція, Данія, Швейцарія.

C. Великобританія, Греція, Норвегія, Швеція.

D. Великобританія, Норвегія, Данія, Швеція.

39. Що не є особливістю функціонування грошових систем в країнах, що розвиваються:

A. Повна доларизація економіки.

B. Наявність двох секторів в структурі грошової системи.

C. Надмірна неофіційна доларизація економіки.

D. Схильність до валютних потрясінь.

40. Часткова доларизація – це:

A. Офіційна доларизація.

B. Напівофіційна доларизація.

C. Неофіційна доларизація.

D. Офіційне валютне заміщення.

41. Значною вважається доларизація, яка перевищує:

A. 20%.

B. 30%.

C. 40%.

D. 50%.

42. Страхові компанії належать до:

A. Депозиторських установ.

B. Ощадних установ контрактного типу.

C. Інвестиційних посередників.

D. Не є фінансовим посередником.

43. Невеликі фінансові установи, створені на кооперативних засадах у певній соціальній групі для надання позик, здебільшого споживчого характеру, - це:

- A. Кредитні спілки.
- B. Взаємоощадні банки.
- C. Взаємні фонди.
- D. Позиково-ощадні асоціації.

44. Відповідно до класифікації фінансових посередників в США, кредитні спілки належать до:

- A. Депозиторських установ.
- B. Ощадних установ контрактного типу.
- C. Інвестиційних посередників.
- D. Не є фінансовим посередником.

45. Відповідно до класифікації фінансових посередників в США, взаємні фонди належать до:

- A. Депозиторських установ.
- B. Ощадних установ контрактного типу.
- C. Інвестиційних посередників.
- D. Не є фінансовим посередником.

46. Фінансовий посередник, який акумулює кошти приватних інвесторів шляхом емісії акцій і спеціалізується на інвестиціях в цінні папери інших компаній, - це:

- A. Інвестиційна компанія.
- B. Інвестиційний банк.
- C. Взаємний фонд.
- D. Позиково-ощадна асоціація.

47. Фінансовий інститут, джерелами надходження якого є ощадні, термінові та чекові депозити, а акумульовані кошти в основному використовуються на надання позик під заставу нерухомості, - це:

- A. Інвестиційний банк.
- B. Інвестиційна компанія.
- C. Позиково-ощадна асоціація.
- D. Взаємний фонд.

48. Кредитні установи, що здійснюють засновницько-емісійну діяльність, - це:

- A. Ощадні банки.
- B. Інвестиційні банки.
- C. Іпотечні банки.
- D. Клірингові банки.

49. Процес законодавчих реформ, які проводилися з кінця 60-х рр. і були спрямовані на пом'якшення або повну відміну обмежень і заборон у фінансовій діяльності, - це процес:

- A. Регулювання фінансових ринків.
- B. Дерегулювання фінансових ринків.
- C. Глобалізації фінансових ринків.

D. Універсалізації фінансових операцій.

50. Централізація банкнотної емісії вперше стала здійснюватися і раніше всього завершилася:

A. В європейських країнах.

B. В країнах Північної Америки.

C. У континентальних країнах Південно-Східної Азії.

D. В Японії.

51. Парабанківська система представлена:

A. Комерційними банками.

B. Спеціалізованими банками.

C. Фінансово-кредитними установами небанківського типу.

D. Центральним та комерційними банками.

52. Федеральна резервна система США включає:

A. 10 Федеральних резервних банків.

B. 12 Федеральних резервних банків.

C. 14 Федеральних резервних банків.

D. 20 Федеральних резервних банків.

53. Національний банк в США - це:

A. Федеральна резервна система.

B. Федеральний резервний банк.

C. Комерційний банк, що підкоряється вимогам національних законів.

D. Міжокружний розрахунковий фонд.

54. Членами Федеральної резервної системи США:

A. Зобов'язані бути всі банки.

B. Зобов'язані бути тільки національні банки, штатні банки - не обов'язково.

C. Зобов'язані бути тільки штатні банки, національні, - не обов'язково.

D. Банки можуть бути або не бути членами ФРС за власним розсудом.

55. Який з елементів Федеральної резервної системи суттєво не впливає на політику ФРС і виконує переважно представницькі функції?

A. Рада керуючих.

B. Федеральні резервні банки.

C. Федеральний комітет відкритого ринку.

D. Федеральна консультативна рада.

56. Спеціалізовані банки, які з'явилися в США в період громадянської війни і в даний час займають провідне місце серед спеціалізованих кредитних установ, - це:

A. Інвестиційні банки.

B. Взаємоощадні банки.

C. Ощадні банки.

D. Кредитні союзи.

57. Перші банки капіталістичного типу з'явилися в:

A. США.

B. Англії.

C. Німеччині.

D. Франції.

58. Банк Англії перетворився на центральний банк Великобританії:

- A. На початку 17 століття.
- B. В середині 17 століття.
- C. На початку 18 століття.
- D. В середині 18 століття.

59. Хто не відноситься до основних клієнтів Банку Англії:

- A. Юридичні особи всіх форм власності.
- B. Комерційні банки.
- C. Уряд Великобританії.
- D. Центральні банки інших країн.

60. Банки у Великобританії, призначені переважно для задоволення потреб громадян і малого бізнесу, - це:

- A. Роздрібні банки.
- B. Оптові банки.
- C. Міські банки.
- D. Регіональні банки.

61. Депозитні банки Великобританії належать до категорії:

- A. Роздрібних банків.
- B. Оптових банків.
- C. Міських банків.
- D. Регіональних банків.

62. Клірингові банки Великобританії належать до категорії:

- A. Роздрібних банків.
- B. Оптових банків.
- C. Міських банків.
- D. Регіональних банків.

63. До оптових банків у Великобританії відносяться:

- A. Депозитні банки.
- B. Клірингові банки.
- C. Торгові банки.
- D. Всі перераховані види банків.

64. Банки у Великобританії, основними операціями яких є залучення внесків і надання кредитів, і платіжний оборот між якими здійснюється на основі заліку взаємних зобов'язань і переказу сальдо, - це:

- A. Оптові банки.
- B. Торгові банки.
- C. Клірингові банки.
- D. Консорціальні банки.

65. Що не відноситься до різновидів банківських установ в Канаді:

- A. Чартерні банки.
- B. Трастові банки.
- C. Кредитні об'єднання.
- D. Депозитні банки.

66. Найбільші монополістичні банки Японії, що мають широку мережу філій як в країні, так і за кордоном, відносяться до:

- A. Міських банків.
- B. Регіональних банків.
- C. Роздрібних банків.
- D. Оптових банків.

67. Дрібні і середні за масштабом операцій банки Японії, які можуть відкривати філії тільки в тій префектурі, де розміщена їх головна контора, - це:

- A. Міські банки.
- B. Регіональні банки.
- C. Роздрібні банки.
- D. Місцеві банки.

68. Європейський центральний банк:

- A. Був створений в 1997 р. і замінив Європейський валютний інститут.
- B. Був створений в 1997 р. і замінив Європейський фонд валютного співробітництва.
- C. Був створений в 1998 р. і замінив Європейський валютний інститут.
- D. Був створений в 1998 р. і замінив Європейський фонд валютного співробітництва.

69. Спеціалізовані державні та приватні установи, що на середньо- і довгостроковій основі надають кошти для створення й розширення промислових підприємств в країнах, що розвиваються, - це:

- A. Ломбарди.
- B. Банки розвитку.
- C. Ощадно-кредитні об'єднання.
- D. Оптові банки.

70. Термін «операція на відкритому ринку» означає:

- A. Діяльність Центрального банку з купівлі або продажу державних цінних паперів.
- B. Діяльність комерційних банків з кредитування фірм та населення.
- C. Діяльність Центрального банку з надання позик комерційним банкам.
- D. Вплив на рівень процентних ставок, викликаний збільшенням або зменшенням розміру позик, що надаються комерційними банками.

71. Термін «облікова ставка» означає:

- A. Рівень зниження ціни для Центрального банку, коли він скуповує державні цінні папери.
- B. Ступінь тиску Центрального банку на комерційні банки з метою зменшення обсягу надаваних останніми позик.
- C. Процентну ставку з позик, що надаються комерційним банкам.
- D. Ступінь впливу Центрального банку на зростання грошової маси та обсягу ВВП.

72. Норма обов'язкових резервів:

- A. Вводиться як засіб, що охороняє від вилучення внесків.
- B. Вводиться в першу чергу як засіб обмеження грошової маси.
- C. Складає середню величину маси грошей, необхідної для задоволення потреб населення.
- D. Тепер не використовується.

73. Який інструмент застосовується в межах політики «дешевих грошей»:

- A. Підвищення облікової ставки.
- B. Зменшення норми обов'язкового резервування.
- C. Продаж цінних паперів на відкритому ринку.
- D. Ревальвація національної валюти.

74. Який інструмент застосовується в межах політики «дорогих грошей»:

- A. Підвищення облікової ставки.
- B. Зменшення норми обов'язкового резервування.
- C. Купівля цінних паперів на відкритому ринку.
- D. Девальвація національної валюти.

75. Що належить до прямих методів грошово-кредитного регулювання:

- A. Встановлення стелі на вартість кредитних ресурсів.
- B. Операції на відкритому ринку.
- C. Регулювання облікової ставки.
- D. Регулювання норми обов'язкового резервування.

76. Що є інструментом непрямого грошово-кредитного регулювання:

- A. Визначення маржі на вартість кредитних ресурсів.
- B. Регулювання облікової ставки.
- C. Механізм готівкової емісії.
- D. Встановлення стелі кредитів, які центральний банк надає уряду та комерційним банкам.

77. Якщо Центральний банк підвищує облікову ставку, то цей захід разом з іншими заходами направлений в першу чергу на:

- A. Стимулювання зростання величини збережень населення.
- B. Стимулювання зростання обсягів позик, що надаються Центральним банком комерційним банкам.
- C. Збільшення загального обсягу резервів комерційних банків.
- D. Зменшення загальної величини резервів комерційних банків.

78. Якщо центральний банк продає велику кількість державних цінних паперів на відкритому ринку, то він переслідує при цьому мету:

- A. Зменшити загальну масу грошей в обігу.
- B. Зробити кредит більш доступним.
- C. Ускладнити купівлю населенням державних цінних паперів.
- D. Збільшити обсяг інвестицій.

79. Форма фіксації певного обсягу національної валюти до валюти країни з більш низькими темпами інфляції – це:

- A. Таргетування валютного курсу.
- B. Таргетування грошової маси.
- C. Таргетування інфляції.
- D. Таргетування прихованого показника.

80. Відсутність чітко вираженого орієнтира монетарної політики - це:

- A. Таргетування грошової маси.
- B. Таргетування грошових агрегатів.
- C. Таргетування інфляції.
- D. Таргетування прихованого показника.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ТА РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Банківська енциклопедія / С.Г. Арбузов, Ю.В. Колобов, В.І. Міщенко, С.В. Науменкова. – К. : Центр наукових досліджень Національного банку України : Знання, 2011. – 504 с.
2. Банкноти, банківські білети [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 1: А-В / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. – К.: В-во «Наукова думка», 2003. – 688 с. – Режим доступу: <http://www.history.org.ua/?termin=Banknoty>
3. Брегеда О.А. Тенденції розвитку світової та вітчизняної банківських систем / О.А. Брегеда, С.М. Савлук // Фінанси України. – 2010. - №4. – С. 27-34.
4. Бровкова Е.Г. Финансово-кредитная система государства / Е.Г. Бровкова, И.П. Продиус. – К.: Сирин, 1997. – 224 с.
5. Ванькович Д.В. Особливості розвитку фінансово-кредитних систем країн Центральної та Східної Європи / Д.В. Ванькович, О.М. Жовтанецький // Актуальні проблеми економіки. – 2004. - №7. – С.10-13.
6. Гриценко О. Гроші та грошово-кредитна політика: [Навчальний посібник] / О. Гриценко. – К.: Основи, 1996. – 180 с.
7. Єгоричева С.Б. Організація діяльності банків у зарубіжних країнах: [Навч. посіб.]. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 208 с.
8. Замість долара вводять нову валюту – сукре. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://news.finance.ua/ua/news/-/213090/zamist-dolara-vvodyat-novu-valyutu-sukre>.
9. Златіна Н. Особливості банківських систем зарубіжних країн (на прикладі Франції, Німеччини, Італії та Швейцарії) / Н. Златіна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки. – 2010. – Вип. 84. – С. 90-93.
10. Іванов В.М. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн: [Курс лекцій] / В.М. Іванов, І.Я. Софіщенко. – К.: МАУП, 2001. – 232 с.
11. Карлін М.І. Фінанси зарубіжних країн: [Навч. посібник] / М.І. Карлін. – К.: Кондор, 2009. – 384 с.
12. Кашпур Ю.А. Міжнародний досвід реформування банківських систем у розвинутих країнах світу / Ю.А. Кашпур // Науковий вісник НЛТУ України. – 2010. – Вип. 20.3. – С. 150–156.
13. Ковтонюк К.В. Інтеграційний вимір світового фінансового простору / К.В. Ковтонюк // Культура народів Причорномор'я / Таврический национальный университет им. В.И.Вернадского. Межвузовский центр «КРЫМ». – 2013. - №248. – С. 22-25.
14. Лизун М.В. Валютні союзи: ретроспективні та сучасні форми / М.В. Лизун, І.О. Ліщинський // Економічний простір. – 2017. - №118. – С. 47-59.
15. Лисенков Ю.М. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн / Ю.М. Лисенков, Т.А. Коротка. – К.: Зовнішня торгівля, 2014. – 118 с.
16. Мельник П.В. Банківські системи зарубіжних країн: [підручник] / П.В.Мельник, Л.Л. Тарангул, О.Д. Гордей. – К., Алерта, Центр учбової літератури, 2015. – 586 с.

17. Миргородська Л.О. Фінансові системи зарубіжних країн: [Навчальний посібник] / Л.О. Миргородська. - К.: Центр учбової літератури, 2008. – 320 с.
18. Міщенко С. Світовий досвід організації готівкового грошового обігу та його використання в Україні / С. Міщенко, О. Дащенко // Вісник ТНЕУ. – 2010. - №2. – С. 25-37.
19. Прохорова М.Е. Регіональні валютні ініціативи / М.Е. Прохорова, А.О. Пукас // Актуальні проблеми міжнародних відносин. – 2010. – Випуск 93 (Частина II). – С.190-197.
20. Прохорова М.Е. Сучасні підходи до формування новітньої архітектури світової валютної системи / М.Е. Прохорова // Науковий вісник Інституту міжнародних відносин НАУ. Серія: економіка, право, політологія, туризм. – 2010. – Том 1, №1. – С.61-71.
21. Реверчук С.К. Грошово-банківські системи зарубіжних країн: [навч. посібник] / С. К. Реверчук. - Львів: Магнолія плюс, 2015. - 258 с.
22. Резнікова Н.В. Перспективи арабської фінансової співпраці у регіоні держав Близького Сходу і Північної Африки / Н.В. Резнікова // Ученые записки Таврического национального университета имени В.И. Вернадского. Серия «Экономика и управление». – 2012. - Том 25 (64). - № 3. – С. 166-172.
23. Рисін В.В. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн: [Навчальний посібник]. – Львів: ЛБІ НБУ, 2013. – 268 с.
24. Рудый К.В. Финансовые, денежные и кредитные системы зарубежных стран: [Учебное пособие] / К.В. Рудый. – Новое знание, 2004. – 400 с.
25. Стиглиц Джозеф. Валютная система нуждается в реформе. [Электронный ресурс]. – Режим доступа к статье: http://banker.ua/bank_news/finance/2011/04/05/1180448751.
26. Чамро Ю.О. Еволюція розвитку центральних банків та їх історичні типи / Ю.О. Чамро // Вісник Університету банківської справи Національного банку України. – 2011. – № 3 (12). – С. 231–236.
27. Шамова І.В. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн / І.В. Шамова. – К.: КНЕУ, 2001. – 195 с.
28. Шаров О. Глобальна криптовалюта як перспектива світової валютної системи / О. Шаров // Журнал європейської економіки. – Том 17, Номер 1, Березень 2018. - С.139-151.
29. Шлапак А.В. Ключові напрями валютної інтеграції в регіоні Південно-Східної Азії / А.В. Шлапак // Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка». – 2015. - №8. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=4246>.
30. Global Economic Prospects: A Fragile Recovery: A World Bank Group Flagship Report. – International Bank for Reconstruction and Development; The World Bank, June 2017. [Electronic source]. – Access mode: <https://openknowledge.worldbank.org/bitstream/handle/10986/26800/9781464810244.pdf#page=16>
31. Grubel H. The Case for the Amero: The Economics and Politics of a North American Monetary Union / H. Grubel. – The Fraser Institute, September 1, 1999.

- [Electronic source]. – Access mode: <https://www.fraserinstitute.org/studies/case-for-the-amero>
32. Kawai Masahiro. The Role of an Asian Currency Unit for Asian Monetary Integration / Masahiro Kawai // Finance & Bien Commun. – 2009/2 (No 34-35). – P. 125-135.
 33. Masson P. A single currency for Africa? / P. Masson, C. Pattillo // Finance & Development. – December, 2004. [Electronic source]. – Access mode: <https://www.imf.org/external/pubs/ft/fandd/2004/12/pdf/masson.pdf>
 34. Pontines V. How Useful Is an Asian Currency Unit (ACU) Index for Surveillance in East Asia? / V. Pontines // ADBI Working Paper Series. – Asian Development Bank Institute, March 2013. - №413. – 31 p. [Electronic source]. – Access mode: <https://econpapers.repec.org/paper/risadbiwp/0413.htm>
 35. The Unified Economic Agreement between the Countries of the Gulf Cooperation Council. [Electronic source]. – Access mode: <http://www.worldtradelaw.net/fta/agreements/gccfta.pdf.download>
 36. The world's 100 largest banks // S&P Global Market Intelligence. – April 2017. [Electronic source]. – Access mode: <http://www.snl.com/web/client?auth=inherit#news/article?id=40223698&cdid=A-40223698-11568>
 37. Thiam Hee NG. Should the Southeast Asian countries form a currency union? / NG. Hee Thiam // The developing economies. – 2002. – Vol. XL. - № 2. – P. 113-116.

Корисні посилання

1. <http://www.bank-banque-canada.ca/> - офіційний сайт Банку Канади
2. <http://www.bankofengland.co.uk/> - офіційний сайт Банку Англії
3. <http://www.banque-france.fr/> - офіційний сайт Банку Франції
4. <http://www.bis.org/> - офіційний сайт Банку міжнародних розрахунків
5. <http://www.bog.frb.fed.us/> - офіційний сайт Ради керуючих Федеральної резервної системи США
6. <http://www.boj.or.jp/en/> - офіційний сайт Банку Японії
7. <http://www.bundesbank.de/> - офіційний сайт Німецького федерального банку
8. <http://www.ebrd.org/> - офіційний сайт Європейського банку реконструкції та розвитку
9. <http://www.ecb.int/> - офіційний сайт Європейського центрального банку.
10. <http://www.imf.org/> - офіційний сайт Міжнародного валютного фонду
11. <http://www.snb.ch/> - офіційний сайт Національного банку Швейцарії